ПСИХОЛОГІЯ НАРОДНОЇ МУДРОСТІ

Пареміологічний довідник

Моя кишенькова книжечка

Видавництво «Підручники і посібники»

Моя кишенькова книжечка

Валерій Федоров

Психологія народної мудрості

Пареміологічний довідник

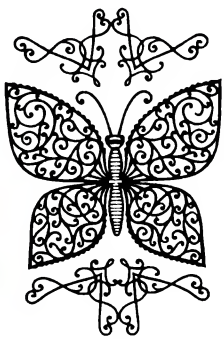

Тернопіль
Видавництво «Підручники і посібники»
2009

УДК 82-84
Ф 33

Літературний редактор *Людмила Олійник*
Дизайн обкладинки *Світлани Демчак*

Федоров Валерій

Ф 33 Психологія народної мудрості : Пареміологічний довідник — Тернопіль: Підручники і посібники, 2009. — 352 с.

ISBN 978-966-07-1280-5

Книга «Психологія народної мудрості» адресована насамперед психологам, педагогам, філологам, культурологам, а також учням, студентам — усім, хто пам'ятає чудову пораду: «Якщо у вас вже є мудрості на 1000 луїдорів, а вам пропонують купити ще одну мудрість за 1 су, — купуйте негайно».

УДК 82-84

ISBN 978-966-07-1280-5

© Федоров В., 2009

Моїй бабусі,
Анісії Савеліївні Іваніцькій-Цабекало,
від якої я почув багато того,
що стало основою цього доробку,
присвячую...

ПЕРЕДМОВА

На Поділлі жив собі чоловік... Ото диво? Скільки їх було... Жили, працювали, виховували дітей... Ви, мабуть, чекаєте на останнє дієслово «помирали»? Але хіба це останнє, що залишається на життєвому шляху? Ні. Справа, до якої ми були причетними, житиме серед наших нащадків. Ті, хто нас породив, виховав, дав нам свою мову, культуру, підказав сенс життя, живуть серед нас на віки віків.

Я хочу розповісти вам про одну зустріч крізь віки. Вона чекала на мене більше 100 років. Але це був не тільки щасливий випадок. Ми не могли не зустрітись. Це я зрозумів, коли натрапив в архівах Подільської губернії на два аркуші жовтуватого кольору. Перші рядки не провіщали нічого цікавого: «Статистичні відомості про село Вербове, складені в 1868 році березня 15 дня». На перший погляд, звичайний документ, який був надісланий новоствореному земству. Хто складав цей звіт? Парафіяльний священик Терентій Вайданович. Що ж вважав за потрібне внести сільський священик до статистичного звіту? Перша сторінка — нотатки з історії села. Деякі відомості про власників села, потім розвідка Вербівської церкви, дані про селян (746 душ обох статей). У цих рядках ніщо мене не здивувало. Але далі трапилися несподіванки. Я ніколи не уявляв собі, що знайду в ста-

тистичному звіті докладні відомості про стан душі парафіян, їхні звичаї, ба! більше — пареміологічний (прислів'я та приказки) словник селян. Отець Терентій Вайданович вважав за потрібне не тільки обмежитись даними про те, що «в селі є училище, в якому навчається 18 хлопчиків по київському слов'янському букварю». Три чверті звіту відведено фольклору селян, що, як вважав Терентій Вайданович, є найкращою ілюстрацією народної душі.

Терентій Вайданович намагався писати українською мовою, передаючи не лише зміст прислів'їв та приказок, а й особливості вимови селян. Як на мене, важливим є як перелік прислів'їв, так і послідовність їх подання, особливості їх групування. Та ви й самі в усьому розберетесь. Я подаю прислів'я та приказки без коментарів, залишаючи читачам самим визначити й порівняти свій пареміологічний словник з тим, яким послуговувались наші предки у XIX столітті (я навмисне зберіг стиль автора).

Не кайся рано встати, а змолоду оженитися.

Лучче з розумним загубити, ніж з дурнем знайти.

Як постелеш, так ся й виспиш.

Не ходить біда по дорозі, але по людях.

Дери лико, коли ся дре, куй залізо доки гаряче.

З сильним не борись, з багатим не позивайся.

Заким сонце зійде — роса очі виїсть.

Бог високо, цар далеко,
а підпанки, що хотять, то й роблять.

Бог не дитина слухати дурно латина.

На віку, як на довгій ниві.

Так жить, як набіжить.

Ще той на світ не народився,
хто б усім догодив.

Як хліб, то й розум є.

Перше розжувай, а потім лигай.

Виори мілко, засій рідко — вродиться дідько.

Добре тоді грітися, коли готові колоди.

Добра та густа рука — та, коли чортова з'їжа.

Коли не ниріч, то й не наражався.

Чоловік помолодіти не помолодіє,
а покрасити покрасіє.

Їдять багачі калачі,
але не сплять ні вдень, ні вночі.

Богачові й дитину дідько колише.

На тобі, Боже, що мені негоже.

Велике свято, що Клим у церкві.

Старший Гринь, як Параня.

Не спіши як попівна заміж.

Вибирала дівка, той вибрала дідька.

Вподобала сова сокола.

Сім пар постолів чорт сходив,
заким їх докупи звів.

Зробив дядя на себе глядя.

Як би не губка — була би шубка.

Не кланяйся дід бабі, а я жабі.

Доки діда, доти й хліба.

Не мала баба клопоту, та купила порося.

Який їхав, такого здибав.

Встрітився Яким з таким.

Освятив піп паску не стою в єго ласку.

Піп в дзвони, а дідько в калатало.

Зароби гірко, солодко з'їж.

Я до муки, а зюбрій до руки.

І піддячий любить борщ горячий,
а як голоден, їсть і холоден.

Поганому жінка гарна, а дурному щастя.

Не слухався батька-мами,
послухаєш псової шкури (на барабан).

Вмерла дитина — мала домовина,
помер тато-мама — то велика яма.

Діти годувати — камінь голодати.

Тоді дівка гарна як засватана.

Шкода псові білого хліба.

Чуже бачить під лісом,
а свого не бачить під носом.

Каже дитина, що бита, а не каже за що.

Де чорт чого не допне, там бабу підошле.

Не бити кума, не пити пива.

Що глухий недочує, то вигадає.

Це була передостання приказка. Терентій Вайданович поставив крапку, а потім, не без вагань, додав ще одне прислів'я:

Летіла ворона в гору — каркала,
а в долину — й тільки...

От і все, що було в цій звісточці з минулого.

Поки жива мова, живе й народ. Перлини мови — паремії. Вони зберігають пам'ять народу, карбують його мудрість.

Мені було цікаво, скільки прислів'їв та приказок знають сучасні селяни Вербової. Ось ці дані: літні люди пам'ятають до 60% паремій зі списку Вайдановича, молоді — не більше 5–7%. І річ не в тім, що деякі прислів'я мають варіанти («Дери лико, коли дереться, йди заміж, коли прийдеться»; «Багачеві й дитину чорт колише, а бідному й нянька не хоче»). Як

на мене, то це є одним з доказів різкого зниження серед молоді пареміологічного тезаурусу. За цим науковим терміном криється дуже небезпечний висновок. Молоді люди все менше послуговуються перлинами мови — прислів'ями. Народна мудрість паремій посідає незначне місце в їхній мовній свідомості. Прикро. Відкинути цей скарб, який є втіленням душі народу, його мудрості з життєвого шляху й торувати його, послуговуючись «мудрістю» сучасних засобів масової інформації? Ми вже були свідками подій, коли намагались щось побудувати на ґрунті теорії, відкинувши здоровий глузд.

З цих міркувань я й задумав написати книжку — довідник народної мудрості, якою могли б скористатись педагоги, діти, їхні батьки.

Ідея, що діти мають навчатися науки життя, починаючи з перлин народної мудрості, не є оригінальною. Ще Т. Г. Шевченко у своєму «Букварі Южноруському», який він склав у 1861 році, подав такі прислів'я:

Аби були побрязкачі, то будуть і послухачі.

Аби мені місяць світив,
а зорі я й кулаком дістану.

Або ти, тату, йди по дрова, а я буду дома,
або ж я буду дома, а ти йди по дрова.

Багато панів, а на греблю й нікому.

Казав пан: «Кожух дам», —
та й слово його тепле.

Брехнею увесь світ пройдеш —
та назад не вернешся.

Чимало цікавих прислів'їв я почув під час спілкування з освітянами Поділля. Наведу тільки декілька: «Три дні не їж, а весело дивись», «Хто більше гавка, в того більша ставка», «В очі лис, поза очі біс», «Ліки одну слабість лікують, а другу готують», «Тільки той не помиляється, хто ні до чого не торкається», «Ти йому про образи, а він тобі про гарбузи», «Літає добре, а сісти не вміє».

Думка написати книгу про своєрідність відображення у фольклорі психології народу виникла в мене років із двадцять тому. Весь цей час я збирав матеріал, класифікував його. Що з того вийшло — це вже на Ваш, шановний читачу, розсуд. Я тільки хотів би, щоб мій доробок допоміг Вам пізнати душу народу, його своєрідність, унікальність.

Сподіваюся, що педагогам, учням, психологам, та й усім читачам буде корисно ознайомитись також із фольклором інших народів.

На початку чи в кінці кожної частини подано матеріал, який можна вважати за пояснювальний. Педагогам, психологам, а може, й учням він допоможе пі-

знати особливості паремій, символів, загадок, їх ролі в житті народу, людини. Також наведено деякі поради щодо методики використання паремій, загадок у навчальній роботі.

Шановний читачу, я вдячний Вам за те, що Ви взяли до рук мій доробок. Щастя вам і мудрості на життєвому шляху!

Автор

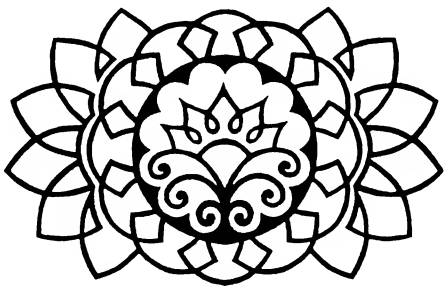

ПРИНЦИПИ КОНСТРУЮВАННЯ ДОВІДНИКА

Довідник містить десять основних категорій світобачення українців, що створюють коло осягання світу. Ці категорії ілюстровані пареміями — прислів'ями та приказками. З точки зору психології паремія — це пережитий досвід народу. Образи історії народу закарбували ті поняття, які стали осердям мовної свідомості українців. Прислів'я та приказки є частиною нашої свідомості, що дає нам можливість створювати раціональні висновки, програмувати поведінку, розуміти сенс життя.

КАТЕГОРІЇ СВІТОБАЧЕННЯ

Увесь пареміологічний фонд довідника — прислів'я та приказки — розчленований на десять категорій, кожна з яких відповідає певному психологічному напряму ставлення людини до себе, свого оточення, світу.

Ось ці категорії:

I. РОЗУМ, ЗНАННЯ, СВІДОМІСТЬ, МОВА, СЛОВО, ГУМОР.
II. ДІЯЛЬНІСТЬ ЛЮДИНИ: МОТИВИ, ЦІЛІ, НАСЛІДКИ, ОБСТАВИНИ.
III. СТАН, СТАТУС ЛЮДИНИ.
IV. МОРАЛЬ, ВІРА, ЧЕСТЬ.

V. ЛЮДИНА — ЛЮДИНА, ЛЮДИНА — СВІТ.
VI. ХАРАКТЕРОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЛЮДИНИ.
VII. МІРА, ДОЛЯ.
VIII. ЧАС.
IX. ПРОСТІР, НАПРЯМОК.
X. ФІЛОСОФСЬКІ ЗАСАДИ ЖИТТЯ.

СВІТОГЛЯДНІ МИСЛЕОБРАЗИ

Кожна з категорій представлена декількома світоглядними групами прислів'їв та приказок, що відображають особливості менталітету, мудрості, психології та моральних настанов народу.

I. РОЗУМ, ЗНАННЯ, СВІДОМІСТЬ, МОВА, СЛОВО, ГУМОР.

1.1. ЗНАННЯ / ДОСВІД / НАУКА — НЕЗНАННЯ / НЕОБІЗНАНІСТЬ.
1.2. СЛОВО / ДУХОВНЕ — ДІЛО / МАТЕРІАЛЬНЕ.
1.3. СЛОВО — МОВЧАННЯ.
1.4. МУДРІСТЬ / РОЗУМ — БЕЗГЛУЗДІСТЬ / ГЛУПОТА.
1.5. ДУМКА / ПАМ'ЯТЬ / ГАДКА.
1.6. ПРОСТО — СКЛАДНО.
1.7. ЖАРТОМА — ВСЕРЙОЗ.

II. ДІЯЛЬНІСТЬ ЛЮДИНИ: МОТИВИ, ЦІЛІ, НАСЛІДКИ, ОБСТАВИНИ.

2.1. АКТИВНІСТЬ — ПАСИВНІСТЬ.
2.2. ДІЯ / АКЦІЯ — ПРОТИДІЯ / РЕАКЦІЯ.
2.3. ДІЯ — НАСЛІДКИ.
2.4. ПОЧАТОК — КІНЕЦЬ.
2.5. ОБСТАВИНИ — ДІЇ.
2.6. ЦІЛЬ / МЕТА — ЗАСІБ.
2.7. РІВЕНЬ ДОМАГАНЬ.
2.8. ВОЛЯ.
2.9. НУЖДА / ПОТРЕБА / КЛОПІТ.
2.10. БАЖАНЕ / ОЧІКУВАНЕ / ЧЕКАННЯ — ОТРИМАНЕ / ЗДІЙСНЕНЕ.
2.11. НАДІЯ — БЕЗНАДІЙНІСТЬ / РОЗПАЧ.

III. СТАН, СТАТУС ЛЮДИНИ.

3.1. БАГАТСТВО — БІДНІСТЬ.
3.2. МАТИ — НЕ МАТИ.
3.3. СИЛА / ВЛАДА — СЛАБКІСТЬ/БЕЗСИЛЛЯ / ПІДЛЕГЛІСТЬ.
3.4. СКРОМНІСТЬ — ГОРДІСТЬ.
3.5. БІДА / ЛИХО / ГОРЕ — ГАРАЗД / РАДІСТЬ.
3.6. ХЛОПЕЦЬ / ПАРУБОК / КОЗАК — ДІВЧИНА / ДІВКА.

IV. МОРАЛЬ, ВІРА, ЧЕСТЬ.

4.1. БЕЗКОРИСЛИВІСТЬ — КОРИСТЬ.
4.2. ДОБРО — ЗЛО.
4.3. ЗДОРОВ'Я — ХВОРОБА.
4.4. КРАЩЕ — ГІРШЕ.

4.5. ЖИТТЯ — СМЕРТЬ.
4.6. ПРАВДА — КРИВДА / НЕПРАВДА.
4.7. ЧЕСТЬ — БЕЗЧЕСТЯ / ГАНЕБНІСТЬ.
4.8. ВІРА — НЕВІРА.

V. ЛЮДИНА — ЛЮДИНА, ЛЮДИНА — СВІТ.

5.1 ГОЛОВА — НОГИ.
5.2 ГІСТЬ — ГОСПОДАР.
5.3 ДРУЖБА — ВОРОЖНЕЧА.
5.4 ЛЮДИНА — СВІТ.
5.5 МОЛОДІСТЬ — СТАРІСТЬ.
5.6. ЧОЛОВІК — ЖІНКА.
5.7. БАТЬКИ — ДІТИ.
5.8. РІДНІ — НЕРІДНІ.
5.9. САМ — НЕ САМ.
5.10. СВОЄ — ЧУЖЕ.
5.11. СОБІ — ІНШИМ.
5.12. СЕРЕДОВИЩЕ / ОТОЧЕННЯ — ІНДИВІД.
5.13. ЛЮБОВ / КОХАННЯ — НЕНАВИСТЬ.

VI. ХАРАКТЕРОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЛЮДИНИ.

6.1. ОЧІ — ВУХА.
6.2. ВЛАСТИВО — НЕВЛАСТИВО.
6.3. СМІЛИВІСТЬ / ВІДВАГА / РІШУЧІСТЬ — БОЯГУЗТВО / НЕРІШУЧІСТЬ.
6.4. ТЕРПІННЯ — НЕТЕРПІННЯ.
6.5. ГНІВ.
6.6. ДУША / СЕРЦЕ / ДУХ.

VII. МІРА, ДОЛЯ.

7.1. ВЕЛИКЕ — МАЛЕ.

7.2. ДО МІРИ — НАД МІРУ / ПОНАД МІРУ.

7.3. БАГАТО — МАЛО.

7.4. СУПЕРЕЧЛИВІСТЬ — ЦІЛІСНІСТЬ / ВНУТРІШНЯ ЄДНІСТЬ.

7.5 РІЗНЕ — ОДНАКОВЕ.

7.6 ДОЛЯ / ЩАСТЯ — БЕЗТАЛАННЯ / НЕЩАСТЯ.

7.7 КРАСА / ВРОДА / ПРЕКРАСНЕ — ПОТВОРНЕ.

VIII. ЧАС.

8.1. ШВИДКО — ПОВІЛЬНО.

8.2. ВЧАСНО — НЕВЧАСНО.

8.3. ПЕРШИЙ — ОСТАННІЙ.

8.4. ГРАНИЧНЕ — БЕЗМЕЖНЕ.

8.5. ПОПЕРЕДНЄ — НАСТУПНЕ.

IX. ПРОСТІР, НАПРЯМОК.

9.1. БЛИЗЬКО — ДАЛЕКО.

X. ФІЛОСОФСЬКІ ЗАСАДИ ЖИТТЯ.

10.1. ВИДИМІСТЬ / ОЧЕВИДНІСТЬ — СУТНІСТЬ.

10.2. МОЖЛИВЕ / ЙМОВІРНЕ — НЕМОЖЛИВЕ / НЕЙМОВІРНЕ.

10.3. ГОЛОВНЕ — ДРУГОРЯДНЕ.

10.4. ЯКЕ-НЕБУДЬ / ЩО-НЕБУДЬ — НІЯКЕ / НІЩО.

19.5. НЕЗМІННІСТЬ — МІНЛИВІСТЬ.

10.6. ПОВОРОТНЕ — НЕПОВОРОТНЕ.

10.7. ПОДІБНІСТЬ — НЕПОДІБНІСТЬ.
10.8. ПОРОДЖУЮЧЕ — ПОРОДЖЕНЕ.
10.9. ПРИЧИНА — НАСЛІДОК.
10.10. СУМІСНІСТЬ — НЕСУМІСНІСТЬ.
10.11. ІСНУЮЧЕ / РЕАЛЬНЕ — НЕРЕАЛЬНЕ / УДАВАНЕ.
10.12. ТАЄМНЕ — ЯВНЕ.
10.13. ЧАСТКА — ЦІЛЕ.
10.14. ЯВИЩЕ — ОЗНАКА.

Добірку кожної категорії прислів'їв, що ілюструє особливості світосприймання та світобачення, ми назвали ментальною схемою. Ця добірка-схема позначає певну ментальну категорію світобачення. Ми вважаємо, що психологічну мудрість, яка віддзеркалює єдність, цілісність, істотні властивості світосприймання народу, можна позначити діалектичною тріадою (за Г. Гегелем). Цю тріаду утворюють: теза, антитеза та їхній синтез. Саме за цим принципом ми конструювали кожен пареміологічний набір.

Таким чином, пареміологічний набір має таку позиційну структуру:

А — теза — це твердження про існування певних властивостей об'єкта;

Б — антитеза — протиставлення, тобто твердження, яке заперечує характеристики, притаманні тезі (опозиції А);

В — синтез — своєрідний взаємозв'язок тези й антитези, що акцентує їх діалектичну єдність та компроміс, відмову від особистих, виключних переконань А і Б, припущення діалектичної єдності протилежностей, що взаємодоповнюють одна одну.

Деякі паремії подані в позиції Г. Це — нейтральна позиція, парадоксальність світобачення, що виходить за межі вище означених тези-антитези-синтезу.

ЛОГІЧНІ КОНСТАНТИ СВІТОБАЧЕННЯ

Пареміологічна схема віддзеркалює такі основні логічні константи світобачення:

Твердження/заперечення існування певного атрибуту (істотної ознаки) об'єкта як його невід'ємної властивості. Приклад: «Навіть річка висихає»;

Наявність у об'єкта певних властивостей припускає наявність і іншої властивості. Приклад: «Хто милий, той красень».

Якщо один об'єкт залежить від іншого, то властивості цього об'єкта передаються на об'єкт, від якого він залежить. Приклад: «Батько рибалка, та й діти в воду дивляться».

Наявність певної властивості в об'єкта та її відсутність в іншого об'єкта є свідченням переваги першого над другим. Приклад: «Ліпше солом'яне життя, як золота смерть».

Багато паремій побудовано на контрастному мисленні здорового глузду, який протиставляє явища за схемою «або... або...», розглядаючи їх як такі, що виключають одна одну. Це категоричне протиставлення «повсякденного» розуму не розподіляє умовну та відносну відмінність, що є необхідністю — сталою формулою життя, а що — випадковістю.

СТРУКТУРНІ КОМПОНЕНТИ СВІТОБАЧЕННЯ

Компоненти світогляду складають систему поглядів людини на себе, своє місце в світі. Світогляд зумовлений духовною позицією, особистісним сенсом життя.

Структура світогляду:

- світовідчуття;
- світосприймання;
- світоуявлення (усвідомлення).

Вони інтегруються у світогляд.

Вищий рівень утворюють:

- світорозуміння;
- світооцінювання;
- світовідношення;

Усі шість компонентів становлять суть світобачення як основи менталітету.

РОЗТАШУВАННЯ ПАРЕМІЙ У ДОВІДНИКУ

Певну пареміологічну категорію складають декілька наборів прислів'їв і приказок (до 14-ти). Конструюючи кожен набір, ми дотримували чіткої схеми подання паремій. Спочатку під літерою А подані паремії, що ілюструють тезу, під літерою Б — антитезу, під В — їх синтез. У розташуванні прислів'їв і приказок під кожною з літер ми дотримували єдиного принципу. Спочатку подані українські прислів'я та приказки, після них подані латинські чи біблейські прислів'я, які мають відповідність серед українських паремій, потім — російські прислів'я, що не мають адекватного еквівалента серед українських чи латинських, останніми подані паремії тих північнокавказьких народів, які колись жили на території сучасної України та дають можливість підкреслити певну психологічну характеристику українських паремій.

ЧАСТИНА І
РОЗУМ, ЗНАННЯ, СВІДОМІСТЬ, МОВА, СЛОВО, ГУМОР

Досвід життя. Він накопичується з літами й акумулює мудрість, яку не придбати в школі, не позичити в сусіда. Ніщо не вчить краще за життя. Отже: «Вік живи — вік учись».

Народна мудрість помічає, як відбувається процес набування знань: «Нема науки без муки», «Хто питає, той не блудить», «Поки не упріти, поти не уміти». Порівняйте з російським прислів'ям: «Мёдом по устам никого не учат». Ще одне прислів'я, яким охоче послуговуються вчителі: «Вчи іншого — і сам помудрішаєш».

Між тим паремії відокремлюють знання як інформацію, що закарбувалася в пам'яті, від знань, які людина сама породила, домислила. «Багато знає, а мало розуміє». До того ж знання неосяжні: «Хто багацько знає, той мало знає».

Все так: освіта розумним відкриває, а від дурнів приховує їх обмеженість: «Не вся наука в одній голові», «Вік учись, а дурнем помреш». Той, хто знає все, може стверджувати, що ми не здатні все пізнати, збагнути.

Неосвіченість, неуцтво, невігластво. До кола цих синонімів входить ще одне слово — темрява. Саме вона є протилежністю освіти. «Чого не знають, тим не володіють». Що нас вчить? Частіше — потреба, обставини. Рідше — слова.

Знання утворюють досвід. Окрім власного досвіду, є ще й загальний. Мистецтво, фольклор — це форми загального досвіду. Від досвіду ми чекаємо підказки на життєві питання: «Мудрість є дочкою досвіду». Саме так. Досвід карбується в пам'яті. А відкриває його мислення. Воно поєднує, трансформує, перетворює фрагменти досвіду на ту картину світу, у ті образи, які відповідають потребам сьогодення та індивідуальності світобачення людини. Досвід ніколи не буває безумовним. Обставини змушують шукати в ньому відповідність. Існує такий вислів: «гіркий досвід». Мабуть, він і є найкращим учителем. Щось я не чув про солодкий досвід... Життя — усвідомлене буття.

ВІК ЖИВИ — ВІК УЧИСЬ

1.1. ЗНАННЯ / ДОСВІД / НАУКА — НЕЗНАННЯ / НЕОБІЗНАНІСТЬ

А: Знання — благо, незнання — зло.

Вік живи — вік учись.

Ми бідні не тим, що нічого не маємо,
а тим, що нічого не знаємо.

Те, що знаєш, за плечима не носити.

Пташка красна своїм пір'ям,
а людина — своїм знанням.

Де грамотні люди, там біди не буде.

Пізнай себе — буде з тебе.

Досвідчене око бачить все глибоко.

Він знає, де раки зимують.

Він то знає, що люди забули.

В умілого і долото рибу ловить.

Що вмієш робити, то за плечима не носить.

Грамота — не хвороба, літ не збавить.

Грамотний — видющий і на все тямущий.

Грамотний уміє читати і рядки, і між рядками.

Без науки нічого не прийде в руки.

Без науки робота — мука.

Вивченого пса нічим не підкупиш.

Учeність і мудрість в щасті прикрашають,
а в нещасті потішають.

Мудрим ніхто не вродився, а навчився.

Стільки знає, скільки в голові має.

Досвіду простір, хвилинам рахунок.

Знання злодій не вкраде,
знання в огні не згорить і в воді не втоне.

Наука не в ліс веде, а з лісу.

Наука для людини — як сонце для життя.
Наука — не мука, за плечима не носить.
Наука не мучить, а жити научить.
Чого не вчився, того й не вмітиму.
Здобудеш освіту — побачиш більше світу.
Найвища школа — саме життя.
Не навчить школа — навчить життя.
Хто що знає, тим хліб заробляє.

Знання красить, а незнання смішить.
Вченому світ, а невченому тьма.
Де більше науки, там менше муки.
Корінь навчання гіркий, а плід його смачний.

Несмілого від невмілого не розпізнаєш.
За одного вченого двох невчених дають.
Недоук дурніший, як бук.
Хто сам мало знає, той мусить усім вірити.

Як набувають знання:

Нема науки без муки.
Нужда вчить людину, лозина — дитину.
Що більше докучить, то скоріше научить.
Хто багато питає, той багато знає.

Хто людей питає, той і розум має.

Хто питає, той не блудить.

Надто знай, та ще питай.

Не незнання дає знання, а навпаки.

Не знаєш, то мовчи, а знаєш — не кричи.

Не той багато знає, що багато прожив,
а той, що багато пережив.

На помилках вчимося.

Навчай дитину з молодості,
щоб спочив на старості.

Гни дерево, поки молоде, учи дітей, поки малі.

Учи сина, як годуєш,
бо як виросте, то тебе навчить.

Тоді учи, як поперек на лавці лежить,
а як подовж ляже, тоді вже його важко вчити.

Не вмієш — життя научить,
не хочеш — воно примусить.

Ніколи не кажи «не вмію»,
а завжди кажи «навчусь».

Поки не упріти, поти не уміти.

Спочатку аз та буки, а потім підуть і науки.

Де розумом не дійду, то в книжці знайду.

Книжка мовчки все розкаже.

Книжку читай — розуму набирай.

Книжка — маленьке віконце,
а через нього весь світ видно.

Хто більше читає, той більше знає.

Вчи другого — і сам помудрішаєш.

Навчай інших, то й сам навчишся.

Вчитися ніколи не пізно.

Не кайся рано вставати, а молодо учитись.

Гарно того вчити, хто хоче все знати.

Вчися розуму не до старості, а до смерті.

Не замучишся — не научишся.

Доти пес плавати не навчиться,
поки вухами вода не наллється.

Багато знати — мало спати.

Один учитель ліпше, як дві книжки.

Вчителя і дерево пізнають з плодів.

Вчи дітей без людей.

Не вчи дитину штурханцями,
а хорошими слівцями.

Не кричи, а ліпше навчи.

Учи дітей не страшкою, а ласкою.

Ми стільки можемо, скільки знаємо
(Tantum possumus, quantum scimus).

Знання і сила [могутність] людські збігаються
(Sciencia potestas [potentia] est) [Ф.Бекон]

Істина в глибині (Veritas in profundo).

Істину відкриває день (Veritatem dies aperit).

Істина — дочка часу (Veritas temporis filia).

Людський розум живиться навчанням і мисленням
(Hominis mens discendo alitur et cogitando).

Вчена людина завжди
має багатство у собі [самій]
(Homo doctus in se semper divitias habet).

Все моє ношу з собою
(Omnia mea mecum porto).

Природа наділила людину
прагненням до пізнання істини
(Natura cupiditatem ingenuit homini veri videndi)

Повторення — мати навчання
(Repetitio est mater studiorum).

Двічі повторене подобається
(Bis repetita placent).

Навчаючи, вчимося (Docendo discimus).

Крапля продовбує камінь не силою,
а частим падінням
(Gutta cavat lapidem non vi sed saepe cadendo, sic homo fit sapiens non bis, sed saepe legendo).

На прикладах вчимося (Exemplis discimus).

Краще один раз побачити,
ніж десять разів почути

(Longum iter est per praecepta,
breve et efficax per exempla).

Хто пише, той двічі читає (Qui scribit, bis ligit).

Ніхто майстром не народжується
(Nemo nascitur artifex).

Не вчитель має приходити до учня,
а учень до вчителя
(Non magister ad discipulum debet venire,
sed discipulus ad magistrum).

Вчитися ніколи не пізно
(Nulla aetas ad discendum sera).

Досвід — найкращий вчитель

(Usus magister est optimus).

Учение — неиссякаемый родник.

Путь учения надежен.

Неграмотный — слеп, грамотный — зряч.

От невежды всем вред.

Умелая сила лучше грубой.

Кто в молодости не учился,
тот в старости сожалеет об этом.

Чем больше человек знает, тем он сильнее.

Сколько языков человек знает,
столько раз он человек

Сколько человек повидает, столько и знает.

Кто нигде не был, тот ничего не знает.

Не расспрашивай того, кто много прожил,
расспрашивай того, кто много видел.

Кто умеет разводить огонь,
тот и на снегу его разведет.

Знай свою силу и будешь богат.

Лучше много увидеть, чем долго жить.

Ум с человеком рождается,
а учится человек потом.

Лучше спросить, чем не узнать.

Спрашивай — и дом солнца разыщешь.

Если человек каждый день
не будет слышать нового слова, то он оглохнет.

Дом без книги подобен склепу.

Б: Незнання (необізнаність) — благо, знання — зло.

Багато знає, а мало розуміє.

Багато будеш знати, то швидко постарієш.

Всьо знає, нічого не вміє.

Гірше відьма вчена, як родима.

Хто багацько знає, той мало має.

Рука неумелого никогда не болит.

Скажи: «Ничего не видел (не слышал, не знаю)» — и минуют тебя неприятности.

«Не знаю» — однословно, «знаю» — стословно.

У любопытного глаз открытым остался.

В: Знання відносні. Якість і дієвість знань залежить від того, як, коли і хто вчив. Знання набуваються головним чином з життєвого досвіду.

Світ — школа, біда — учитель.

Не вчи рибу плавати.

Не вчи вченого.

Не вся наука в одній голові.

Не вчений та товчений, та дрюкований.

Недовчений гірше, як простак.

Не питай ученого, а питай бувалого.

Вік учись, а дурнем помреш.

Вчений, але не довчений.

Навчився горобцям дулі давати.

Дарма, що молодий, а й старого навчить.

Старого учити — то мертвого лічити.

Не штука провчити, а штука навчити.

Вчися і від дурня, аби-с не був таким, як він.

Батьків хліб не навчить, як треба жити.

Сам не знає, інших повчає.

Яйце хоче бути мудрішим від курки.

Людині властиво помилятися
(Errare humanum est).

Кожній людині властиво помилятися,
однак уперто обстоювати помилки
властиво лише дурню
(Cuiusvis hominis est errare,
nullius nisi insipientis in errore persrverare).

Неможливо все знати (Nec scire fas est omnia).

Повчати прагнуть усі,
прислухатися до повчань — ніхто
(Docere omnes ambiunt, doceri pene nulli).

Вченість — це солодкий плід гіркого кореня
(Doctrina est fructus dulcis radicis amarae).

Що шкодить, те навчає (Quae nocent, docent).

Краще добре не знати, ніж погано вивчити
(Satius est bene ignorare, quam male didicisse).

Сытое ухо к ученью глухо
(Satur venter non studet libenter).

Що ти знаєш, того не знаєш (Quod scis, nescis)
«Я знаю, що нічого не знаю» [Сократ].

Людина однієї книги (Homo unius libri)
[яка знала небагато, але ґрунтовно].

Вночі виблискує, а вдень непомітний
(Nocte lucidus, interdiu inutilis).
[Вражає своїм розумом неосвічених людей,
а перед знаючими виявляється неуком.
Символ знання — світло (звідси — «освіта»),
символ неуцтва — темрява].

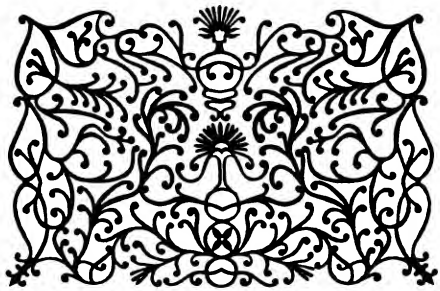

НЕ БУКВА, А ДУХ

«Слово дорожче золота». На цій сентенції можна було би й зупинитися. Але продовжимо: «Добре слово дорожче багатства». Шанобливе ставлення до слова притаманне народу. Особливо поважно ставились до теплого, доброго слова: «Від теплого слова і лід розмерзає».

Впливова сила слова загальновідома: «Від меча рана гоїться, а від лихого слова — ні».

Сила слова збільшується, якщо воно настояне на серці: «Що на вустах, те в серці», «Коня керують уздами, а чоловіка — словами». Особливо, якщо це слово народу, який, «що скаже, неначе зав'яже».

Вірність слову («сказано — зроблено») високо цінувалося в народі: «Вола в'яжуть мотуззям, а чоловіка — словами». Разом з тим, народ чітко відрізняє слово від базікання: «Найменше діло — балакати», «Язиком і сяк, і так, а ділом ніяк».

Слово, що не підкріплене конкретними справами, — то струс повітря. Більше того, часто-густо дехто намагається сховатись за словами: «Де слова масні, там пироги пісні». Але «від солодких слів кислиці не посолодшають», «від солодких слів буває гірко». Це чітко усвідомлюють майже всі. Отже, сила слова залежить від його емоційного, чуттєвого заба-

рвлення: «Добрим словом мур проб'єш, а лихим і в двері не ввійдеш».

Відтак, слово — знак духовний. Слово — найважливіший чинник пізнання. Слова допомагають нам упіймати наші думки. Німецький філософ XVIII ст. І. Гердер висловив таку думку: «Завдяки мові народи поступово вчилися мислити, і завдяки мисленню вони поступово вчилися розмовляти» («Про вік мови»).

Світ є відбитком слів. І слово є відбитком світу — зовнішнього і внутрішнього. За допомогою слів ми являємо світу зовнішні образи внутрішнього світу. І хоч поет вважав, що «Мысль изреченная есть ложь» (Ф. Тютчев «Selentium»), глибина думки ніколи адекватно не втілюється у слові.

Паралельно з мовою, якою послуговуються всі, у кожного існує своя, своєрідна, притаманна тільки його внутрішньому світу, досвіду власна мова. Думка прагне стати дією. Але слово ніколи не може обмежити думку. Більш того: багатослів'я не залишає простору для думки. З іншого боку, однією з ознак сучасності є те, що ми радше прагнемо знати, що робити, ніж діяти. Наша доба — це час необмеженого панування інформації і безглуздих дій. Сподіваємось, що, може, наступна буде добою розумних дій. Дай Бог! А поки що слова залишаються тільки тінню справ.

З часів давньогрецьких відомо, що «клянуться вуста», «розум не пов'язаний з клятвою» (Еврипід). І тоді, і зараз багатослів'ям прикривали внутрішню убогість.

І сьогодні, як і завжди, якщо б ми не лише говорили, а й дотримувались своїх слів, то це був би інший світ.

1.2. СЛОВО ДУХОВНЕ — ДІЛО МАТЕРІАЛЬНЕ

А: Слово, духовне краще (сильніше, важливіше) за діло, матеріальне.

Не буква, а дух.

Думка й вороги закують у ланцюги.

Хто втрачає ім'я людини, той втрачає все.

Розумне слово йде в діло.

Слово дорожче золота.

Слово не прапор, а високо водить.

Слово не стріла, а глибше ранить.

Слово старше, ніж гроші.

Красне слово — золотий ключ.

Добре слово дорожче багатства.

Добре слово не коштує нічого,
а допоможе багато.

Добре слово варт завдатку.

Мовивши слово, треба бути паном.

Будь господарем своєму слову.

Ліпше переконувати словами, як кулаками.

Вчи дитину не штурханцями,
а хорошими слівцями.

Не називай сяким, бо станеш таким.

Людину б'ють не дрючком, а словом.

Гірше болить від язика. як від ножа.

Від меча рана загоїться, а від лихого слова — ні.

Водою що схочеш,

лиш лихого слова не сполощеш.

З пісні слова не викидають
і свого не вставляють.

Кого не б'є слово, тому й палка не поможе.

Удар забувається, а слово пам'ятається.

Коня керують уздами, а чоловіка — словами.

Що скаже, неначе зав'яже.

Добре слово стоїть за завдаток.

Вола в'яжуть мотуззям, а чоловіка — словом.

Слово вилетить горобцем, а вернеться волом.

Удар забувається, а слово пам'ятається.

Ласкаві слова — весняний день.

Від теплого слова і лід розмерзається.

Що на устах, то в серці.

Сказаного і сокирою не вирубаєш.

Сказано — зроблено (Dictum ac factum).

Немає нічого,
чого б не зміг [досягти] сильний духом
(Nihil non potest fortis animus).

Все своє ношу з собою
(Omnia mea mecum porto).

Бог у нас [самих] (Est deus in nobis).

Ім'я — це ознака /знак/ (Nomen est omen).

Не вживай непристойних слів,
бо помалу від них втрачається сором
(Tupria ne dixeris;
paulatim enim pudor per verba discututur).

Живе слово [усна мова] краще виховує
(Viva vox alit plenius).

Сказать — все равно что сделать.

Язык без костей, но кости ломает.

Злая молва дом разрушает.

Хорошее слово и в зимнюю стужу согреет.

Слово ранит сильнее меча.

Пуля убивает одного, а злой язык — сотню.

Одно слово мир погубило,
одно слово мир спасло.

У иного язык острее бритвы.

Уговор дороже денег.

Дал слово — держись, не исполнил — крепись.

Беру вас за слово.

Настоящее слово коня стоит.

Уста — двери сердца.

Чей язык, того и местность.

Б: Матеріальне (реальні речі, конкретні діла) — добре, а слова — погано.

Діло більш знаттєве, ніж слово.

Найменше діло — балакати.

Язиком: ось я, а на ділі — свиня.

Язиком сяк і так, а ділом ніяк.

Як напише писака, то не злиже й собака.

Звук смертний, літера безсмертна.

Із слів борщу не звариш.

Слово без діла нічого не варте.

Вірте, люди, моїм словам,
а на мої діла не дивіться.

Доти не вірив, поки не змірив.

Ніколи не вір губі, а положи на зуби.

Від солодких слів кислиці не посолодшають.

Де слова масні, там пироги пісні.

Теплими словами хати не нагрієш.

Лайка — не бійка.

Лайка — не дим, очей не виїсть.

Легко сказати, а зробити важко.

Не так хутко діється, як хутко говориться.

Хліб попереду носа корабля (Panis prior prora).

Не /годуй/ словами замість хліба
(Ne verba pro farina).

Немає потреби у словах (Nihil opus verbis).

Слова відлітають, написане залишається
(Verba volant, scripta manent).

Ти воюєш словом, а не ділом
(Verbis pugnas, non re).

Соловья баснями не кормят.

Сколько бы ты ни говорил «мед, мед»,
от этого у меня во рту слаще не будет.

Слово «огонь» рта не обжигает.

Гостя сказками не накормишь.

От грома человек не умирает.

От петушиного крика рассвет не настает.

Мяукающая кошка мышей не ловит.

Слезами мельница не крутится.

Языком горы воротишь.

Тяжелый камень легким словом не поднимешь.

От понукания лошадь не устает.

В: Іноді краще діє слово, іноді — діло.

Холодним словом серце не запалиш.

Ніж ранить тіло, а слово — душу.

Добрим словом мур проб'єш,
а лихим і в двері не ввійдеш.

І від солодких слів буває гірко.

На словах милість просить,
а за халявою ножа носить.

Лук ламається від напруження,
дух — від розслаблення
(Arcum intensio frangit, animum — remissio).

Что сделал, что молва о тебе пройдет —
разницы нет.

От удара плетью тело болит,
а от плохого слова — сердце.

Г: Слово і діло пов'язані між собою.

Що тіло любить, то душу губить.

Слово спонукає, приклад підіймає.

У кого діла світлі, у того й слова ясні.

Здоровий хворому не вірить,
а багатий — бідному.

◈•◈

Хто не вміє діяти, той не вміє й говорити
(Qui nescit facere, nescit et loqui).

Звичай — закон і норма мовлення
(Usus — ius et norma loquendi).

Звичай — тиран мови
(Usus est tyrannus linguae).

Слова спонукають, приклади захоплюють
(Verba movent, exempla trahunt).

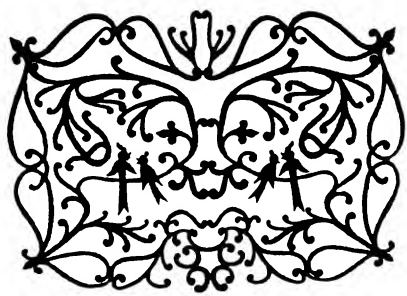

БАГАТО НЕБАГАТЬМА СЛОВАМИ

Мова так само мудра, як і природа (В. Хлєбніков). Свідомість містить образи слів, людей, явищ — духовного життя предків. Відбиток цієї колективної свідомості ми знаходимо в пареміях. «Слово керує мозком, мозок — руками, руки — царствами» (В. Хлєбніков).

Слова настоюються на серці. Вимовлене слово чи промовлене подумки має енергетичну силу. А мовчання? Це що, втрата енергії? Звичайно, ні. Мовчання кричить. Це знали ще латиняни. Але промовляє те мовчання, яке наповнене змістом.

Не все так просто: мовлення — добре, і мовчання — добре. Послухаймо народну мудрість. Вона визнає, що слова мають силу, коли відображають зміст. Особливо це стосується короткого мовлення: «Коротко, але змістовно». Людина може вжалити словом.

Дуже важко іноді стриматись, не відповісти: коли виговоришся — легше на серці. Зверніть увагу на кількість паремій у групі «слово — мовлення» й у групі «слово — мовчання». Загальновідома істина: «Слово — срібло, мовчання — золото», — має безліч варіантів. Уміння промовчати дорівнює розумному вчинку. Ба! більше: «Хто мовчить, той більше знає».

Широковідоме прислів'я «Язик до Києва доведе» — це вже трансформована сентенція. Спочатку

було: «Язик до кия доведе». Кий — це палка. У М. Номиса читаємо: «Язик доведе до Києва і до кия». То краще мовчати? Як коли. Радимо пам'ятати й максиму: «Говори мало, слухай багато, а думай ще більше». А коли людина думає, вона мовчить. А, подумавши, скаже мало, але влучно. І тільки те, що треба.

Отже: «Не все говори, що знаєш, та все знай, що хочеш говорити».

1.3. СЛОВО — МОВЧАННЯ

А: Слово / мова, мовлення — добро, мовчання — зло.

Хто своєї мови цурається,
хай сам себе встидається.

Мова — не полова.

Добре тому жити, хто вміє говорити.

Слово, мов горобець, як вилетить,
то вже його не спіймаєш.

Коротко, але змістовно.

Хто в нужді не говорить,
той глибше її в серце встромить.

Бджола жалить жалом, а чоловік — словом.

Рот — не ворота, клином не запреш.

Твоїми б устами да мед пить!

Дорога на кінці язика.

Хто з язичком, той з пиріжком.

Легше на серці, як виговоришся.

Сказав «а», то скажи і «б».

Що не скаже, неначе зав'яже.

Мудрий все мовчить і сто дурнів навчить.

Мудрий думає, що говорить,
а дурний говорить, що думає.

Мудрий не все каже, що знає,
а дурень не все знає, що каже.

Багато небагатьма словами [сказати]
(Multa paucis).

Трьох слів не вміє поєднати
(Tria verba non potest iungere).

Якщо розум оволодів темою [предметом],
то слова приходять самі собою
(Cum rem animus occupavit, verba ambiunt).

Я сказав і врятував свою душу
(Dixi et salvavi animam meam).

У мові годувальниць (няньок)
не повинно бути огріхів
(Ne sit vitiosus sermo nutricibus).

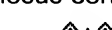

Чтоб словам было тесно, а мыслям просторно.

Человека украшает речь.

Слово, слетая с уст, седлает ветер.

Речистый — всадник, неречистый — пеший.

Уста — двери сердца.

Молчаливый полон хитрости.

Б: Мовчанка — добро, слово — зло. Мовчання сильніше впливає на людину, ніж слово. Менше слів — більше діла.

Хто мовчить, той більше знає.

Хто мовчить, двох навчить.

Хто мовчить, той трьох навчить.

Слухай тисячу разів, а говори один раз.

Сказане слово — срібло, а мовчання — золото.

Говорити — срібло, мовчати — золото.

Знаєш — кажи, не знаєш — мовчи.

Порожня бочка гудить, а повна — мовчить.

Коротко й ясно.

Гріх не йде до рота, а з рота.

Що на губі, те й на язиці.

Мудрий все мовчить і сто дурнів навчить.

Не соромно мовчати, як нічого сказати.

Погане слово краще проковтнути,
ніж промовити.

Каже рідко, та їдко.

Говорив Мирон рябої кобили сон.

Багато говорено, та мало зроблено.
Говори до гори, а гора горою.
Набалакав — і в торбу не збереш.
Лепетень лепече, а дурень слухає.
Плете, що слина до губів принесе.
Бесіди багато, та розуму малувато.
Гірше болить від язика, як від ножа.
В язиці більше яду, ніж у гадюки.
Язик доводить до Києва і до кия.
Язик до Києва доведе, а в Києві заблудить.
Торохкотить язиком, наче горохом об стіну.
У короткого розуму язик довгий.
Не все те казати, що на рот лізе.
Хоч язик лепече, та серце того не хоче.
Цікавому язик тнуть.
Менше говори, більше вчуєш.
Мила твоя розмовонька, ти мовчиш, а я слухаю.
Язик мій — ворог мій, раніше розуму говорить.
Скажеш — не вернеш.
Слухай кожного, але не з кожним говори.
Вкусися перше за язик, поки що скажеш.
Говори мало, слухай багато, а думай більше.
Вмієш сказати — вмій і змовчати.
Не соромно змовчати, як нічого сказати.

Сказаного не доженеш.

Хто часто кричить, того ніхто не слухає.

По крику дурня пізнають.

Мелива багато, та млива мало.

Де слів багато, думка глухне.

Більше вогню — менше попелу,
більше попелу — менше вогню.

Хто масно говорить, той пісно їсть.

Багато казати, та нічого слухати.

Мовчанка гнів гасить.

Мовчанка — признання вини.

Мовчанка — знак згоди.

Язиком вихати — не ціпом махати.

Мовчи, язичку, будеш їсти паляничку.

Мовчи, язичку, будеш їсти кашку.

Мовчанка не пушить, головки не сушить.

Мовчи, глуха, менше гріха.

Хто уміє мовчати, той у збитку не буде.

Мовчи, лихо, аби тихо.

Не соромно мовчати, як нічого казати.

Хто мовчить, той не перечить.

Їж борщ з грибами, держи язик за зубами.

Не бачила очком, не кажи язичком.

Мовчи, бабо, а я слухатиму.

Коли будеш язик за зубами тримати,
то не будеш ворогів мати.

Укусись за язик та й мовчи.

Слухай багато, а мало говори.

Більше слухай, а менше говори.

Мало говори, а правдою дорожи.

Менше говори — більш діла твори.

Сказав слово тай мовчи.

Хто багато говорить, той мало правди каже.

Хто мало говорить, той довше живе.

Або розумне казати, або зовсім мовчати.

Умій сказати, умій і змовчати.

Знаєш — кажи, не знаєш — мовчи.

Знай та гадай — мудрому досить.

Дурний язик попереду розуму біжить.

Дурний язик голові не приятель.

Чого б ти не навчав, будь лаконічним
(Quidquid praecipies, esto brevis).

Малий смуток промовляє, великий — мовчить
(Curae leves loquuntur, ingentes stupent).

Язик /горлянка/ знищив більше людей, ніж меч
(Plures occidit qula quam).

Якщо б ти промовчав, ти б залишився мудрим
(Si tacuisses, philosophus mansisses).

Слухай і мовчи (Audi, sile).

Папір не червоніє
(Charta [epistola] non erubescit).

Язик за зубами
(Clavis in linqua = Язик під замком).

Промовисте мовчання
(Cum tacent, clamant = Хоч мовчать — кричать).

Слухи слухом обростають (Fama crescit eundo).

У людини завжди на язику одне,
а в думках інше
(Homo semper in ore aliud fert, aliud cogitat).

На ваших язиках мед, а у серцях жовч
(In melle sunt linguae sitae vestrae, corda in felle).

Краще мудре мовчання, ніж дурне казання
(Melius est prudenter tacere, quam inaniter loqui).

Сказане не повернеться
(Nescit vox missa reverti).

Немає нічого крилатішого за лихослів'я
(Nihil tam volucre est, quam maledictum).

Хто мовчить, той, мабуть, погоджується
(Qui tacet consentire videtur).

Мовчання здається визнанням
(Silentium videtur confesso).

Велика справа — мовчання
(Res est magna tacere!).

Нагорода за мовчання [завжди] гарантована
(Silentii tutum praemium).

Ми маємо один рот, але два вуха,
щоб більше слухати і менше говорити
(Unum os, duas autem aures habemus, ut plus audiamus, minus dicamus).

Якби ворона могла мовчки їсти!
(Si corvus possit tacitus pasci!).

Слово — не воробей, вылетит — не поймаешь.

Когда дураки кричат, мудрые молчат.

Криком дуба не срубишь.

Где много крика, там мало правды.

Умный человек больше слушает,
да меньше говорит.

Умный человек говорить не спешит.

Не спеши отвечать, торопись слушать.

Язык — причина бед.

От болтовни пользы нет.

От долгих разговоров пользы нет.

Разговоры короче — работы больше.

Брехливой собаке достается много ударов.

Людская молва что морская волна.

В: Іноді слово добро, іноді — зло.

Не всяке слово пословиця.

Наперед подумай, а потім скажи.

Лихо говіркому, та не добре й мовчазному.

В добрий час поговорити, а в лихий помовчати.

Нужда мовчати не вміє.

Бісер [перли] перед свинями
[розсипати] (бібл.).

Не так то він діє, як тим словом сіє.

Говорить рідко, та густо маже.

Не кидай слова на вітер.

Давши слово — держись, не давши — кріпись.

Про одне хоч сім кіп, про інше заціп.

Не роби з губи халяву.

Яка голова, така й мова.

Яка головонька, така й розмовонька.

Людям язика не зав'яжеш.

Тихий язик твердить, що у мудрій голові сидить.

Що в думці, то й на язиці.

Солодко говорить, але нудно слухати.

Читай тому, хто знає, а мені просто кажи.

Що думаєш сказати, спершу обміркуй.

Лагідні слова роблять приятелів,
а острі слова — завзятих ворогів.

У кого що болить, той про те й говорить.

Учений шпак говорить всяк.

Язик без кості, але повний злості.

Язик без кісток: що хоче, те й лепоче.

Язиком що хоч кажи, а руки при собі держи.

Язиком — ось я, а на ділі — свиня.

Язиком воювати — найлегша справа.

Не балакай за себе доброго, бо не повірять, ні злого, бо подумають ще гірше.

Бесіди багато, а розуму мало.

Птицю пізнають по пір'ю, а чоловіка по бесіді.

Багато говорити, а нема що слухати.

Говори до нього, як горохом об стінку.

Говорити і не думати —
те саме, що стріляти і не цілити.

Говорити — не горох молотити.

Говорить прямо, а робить криво.

Говорить таке, що ні ладу, ні складу.

Ангельські слова, а чортівська душа.

Говоримо на вовка, скажім же й за вовка.

Не все говори, що знаєш,
та все знай, що хочеш говорити.

Нема чого говорити, а є що балакати.

Слова ласкаві, та думки лукаві.

Добра голова не скаже пусті слова.

Не поспішай землю їсти
(Ne praecers fueris ad iurandum =
Не поспішай присягатися).

Неприємне слід пом'якшувати словами
(Nominibus mollire licet mala).

Будемо говорити те, що думаємо, і думати те,
що говоримо; нехай слова будуть у згоді з життям
(Quod sentimus loquamur; quod loquimur,
sentiamus; concordet sermo cum vita).

Нічого не можна сказати такого,
що б не було сказано раніше
(Nihil dictum, quod non dictum prius).

Пусть словам будет тесно, а мыслям просторно.

Высказывайся так,
чтобы у тебя еще что-то осталось сказать.

И гибель, и счастье человека
привязаны к его языку.

На языке мед, а на сердце лед.

Г: Буває, що за словами нічого не стоїть. Слова — тільки струс повітря.

Обіцянка — цяцянка.

Хто багато обіцяє, той рідко слова дотримує.

Він набалакає, що на вербі груші ростуть.

Наказав три мішки гречаної вовни.

Мовчи, бабо, а я слухатиму.

Для красного слівця
не жалують ні матір, ні вітця.

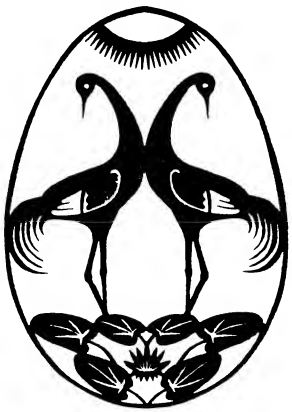

РОЗУМ ЛЮДИНИ БЕЗКІНЕЧНИЙ, ЯК ВСЕСВІТ

Що то за таїнство — розум людини, яка наукою визначається як Homo Sapience? Стверджувалось, що людина стала людиною завдяки розуму. Зараз так само гаряче стверджується, що розум привів людину до краю екологічної прірви. А може, є сенс у диференціації розуму і здорового глузду?

Розум може викликати захоплення. Особливо, коли він здатний розв'язувати складні проблеми. А разом з тим він непридатний до розв'язання простих проблем. Тоді його рятує здоровий глузд. Зважимо на точку зору Г. Гегеля: «Розум без здорового глузду — ніщо, а здоровий глузд без розуму — це вже дещо» (Афоризми Єнського періоду).

Мабуть, тільки здоровий глузд і може помічати безглуздя. Тим більш, що, коли йдеться про здоровий глузд, то кожний найперше має на увазі свій. Звісно, часто скаржаться на погану пам'ять. Ніхто — на відсутність розуму. У кожного найздоровіший глузд.

Одно безумье гениально,
И мысль ничтожнее мечты!

И. Северянин «Душа и разум»

Фольклор має свою точку зору. Він нібито все чітко визначив: «Де розум, там толк», «Аби розум, щас-

тя буде». Розум — наймогутніший: «Голова без розуму, що млин без води». Але ж, з іншого боку, — думати лише головою — думати поверхово. Ознаки розуму: нічому не дивуватись, постійно працювати, жити, дивлячись навкруги, самодостатність. Дуже добре, коли розум доповнюють досвід, скромність. Розум приходить з віком, чи він притаманний людині від народження? Фольклор визначає шляхи набуття розуму. З одного боку: «З віком розум приходить». З іншого: «Як нема розуму від роду, то не буде і до гробу». Потреба, лихо стимулюють необхідність розвитку розуму: «Буде лихо, то найдеться й розум».

Мудрість самодостатня. Мудрий розум здатний породжувати судження. Існує й вищий суд — суд над собою. І не треба марнувати час, доводячи іншим, що ти розумніший за них. Розумно поводитись і мати розум — це трохи різні речі. Отже, дай вам Бог розуму бути розумним і не боятися бути собою, таким, яким ви є насправді. Якщо ви не боїтесь пошитись у дурні — вас ніхто ніколи не переможе.

Найбільше паремій — порівнянь і протиставлень розуму і глупоти, розумних і дурнів. Звісно, найлегше визначити щось через його протилежність.

Глупота — мудрість. Те, що це глупота полярна розуму — поза сумнівом. А от якщо дурень розуміє, наскільки він, так би мовити, не дуже розумний, то чи

можна його вважати за дурня? Так. Ви правильно зрозуміли хід моїх думок. Завжди приємно мати справу з розумною людиною.

Якщо розумний має надію поліпшити свій розум, то дурень залишається дурнем. Його навіть школа не навчить. Єдине, чим Господь не обділив дурня, — це щастя. Ну, а чи буває, що глупота на користь, а розум на біду? А чому б ні? Протилежності сходяться. Це визначається як «великий розум». Кажуть же: «Перевернулося му в голові з великого розуму». Буває: «хоч дурний, так хитрий». Але ж «хитрий» на давньослов'янському має значення «розумний». Отож: «Уманський дурень! З чужого воза бере та на свій кладе». От і розберися, кому легше жити, розумному чи дурному?

1.4. МУДРІСТЬ / РОЗУМ — БЕЗГЛУЗДЯ / ГЛУПОТА

А: Розум — добро, глупота — зло. Хвала розуму! Розум завжди панує.

Де розум, там толк.

Розумний усьому дає лад.

Не дай, боже, щастя, а дай розум.

Аби розум, щастя буде.

Мудрість — мати щастя.

Не бажай синові багатства, а бажай розуму.

Розум наймогутнішій.

Око бачить далеко, а розум ще далі.

Хто розум має, той і стіни ламає.

В умілого і долото рибу ловить.

Людина без розуму — що сніп без перевесла.

І сила перед розумом никне.

Всяк живе своїм розумом.

Голова без розуму, що млин без води.

З умом жити — тішитися, без ума — вішатися.

Не силою мисливець подолає льва,
а тим, що мисливська умніша голова.

Розум дає силу, сила дає відвагу.

Як розумно, то й корисно.

Розум завжди помітний.

Розумній голові й подерта шапка личить.

Не перо пише, а розум.

Мудрість в голові, а не в бороді.

Ознаки розуму

Нічому не дивуватись —
ознака великого розуму.

Розум без роботи не має і до життя охоти.

Розум людини безконечний, як всесвіт.
Як голова сивіє, то чоловік мудріє.

Чужим розумом не проживеш.

Одного розуму недостатньо, його доповнюють досвід, увага, скромність.

Перемагай труднощі розумом,
а небезпеку досвідом.

Розум май, але сам ся не величай.

Що старше за розум? — Увага!

Розумом направляй, а почуттям урівноважуй.

Сила без голови шаліє, а розум без сили мліє.

Старша увага від розуму.

Як набувають розум.

Кожна пригода до мудрості дорога.

Мудрій голові досить два слова.

З віком розум приходить.

Як нема розуму від роду, то не буде і до гробу.

Буде лихо, то найдеться й розум.

Всіх радься, а свій розум май.

Розум старий, а наука молода.

Розуму не купують, а набувають.

Світ розуму учить, а пеня — пам'яті.

Син у двадцять років мудріший від свого батька,
у тридцять років знає стільки, що й батько,
а у сорок пізнає, скільки то він не знає,
що його батько знає.

У кого нема розуму вродженого,
не буде й новонародженого.

Хто мудрий, той мало спить.

Порівняння розумного з дурним.

Розумний все допитається, а дурний ніколи.

Розумний любить сам учитись,
а дурний любить другого учити.

Розумний научить, а дурний намучить.

Розумний не подивує, а дурний не побачить.

Розумний не спотикається
два рази на один камінь.

Розумний розсудить, а дурень осудить.

Розумний слова боїться,
а дурний і кия не побоїться.

Розумний учить, дурень повчає.

Розумний чоловік заздалегідь все готує.

Що у мудрого на гадці, то в дурного на язиці.

Розумному натяк, дурневі кийок.

Цей не зійде з ума, бо нема з чого.

Чого мудрий стидається, тим дурень величається.

Чоловік цілий вік розуму вчиться,
а дурнем вмирає.

Дурному сміх, розумному сльози.

За одного розумного дають десять дурних.

Краще з розумним два рази загубити,
як з дурнем раз найти.

Ліпше мудрий, хоч лихий, як добрий, а дурний.

Як дурень почав питати,
то мудрий мусив втікати.

Догана мудрого вартує більше,
як похвала дурного.

Краще з розумним загубити,
ніж з дурнем знайти.

Краще один мудрий, ніж десять дурних.

Дурень любить хустину, розумний — людину.

Де розумному горе, там дурному сміх.

Мудрий бере, дурний дає.

Мудрий все мовчить і сто дурнів навчить.

Мудрий думає, що говорить,
а дурний говорить, що думає.

Мудрий змінить свою гадку, а дурний ніколи.

Мудрий не все каже, що знає,
а дурень не все знає, що каже.

Мудрого шукай, дурного обходь.

Поки розумний думає думу,
то дурень уже кінчає справу.

Розумний не подивує, а дурень не побачить.

Розумний слова боїться,
а дурень і кия не побоїться.

Дурний носить серце на язиці,
а мудрий носить язик у серці.

Дурний робить при кінці те,
що мудрий наперед.

Дурний шукає видного місця,
а мудрого і в кутку побачать.

Дурного пригода — мудрого наука.

Дурного розум, як розумного глупість.

Що дурний згубить, то мудрий знайде.

Чим більше дурнів, тим хитрим краще життя.

Доки дурний наговориться,
то розумний наробиться.

Дурень хвастається жінкою,
а розумний — матір'ю.

Дурень більше заперечить за годину,
як сто мудрих докаже за днину.

Дурень гадає, а мудрий знає.

Дурний все про дорогу питає,
бо мудрий її сам шукає.

Коло дурного і мудрий може здуріти.

Коли двоє сваряться,
то більше винуватий той, хто розумніший.

Ознаки дурня.

Має розуму за сім глупих.

Дурного учити — в решеті воду носити.

Дурний коли мовчить, то за розумного уходить.

Дурному розумний завжди здається дурним.

Дурня здалека видно.

Нема гіршого ворога, як дурний розум.

Дурень — ворона, любить червоне.

Дурень воду носе, дурна бога просе:
«Гори, хата, ясно, щоб ти не погасла!»

Дурень і на похоронах сміється.

Дурень не буде мовчати.

Дурневі покажи палець, а він сміється.

Дурня пізнають по сміху.

По латках пізнати скупого, а по сміху — дурного.

Дурню сміх — розумному сльози.

Осла пізнаєш по вухах, а дурня — по очах.

Дурень дурнем і залишиться.

Не купити ума, як нема.

Дурневі і святий боже не поможе.

Як умерлого не можна розсмішити,
так дурня чогось навчити.

Дурного учити, що мертвого лічити.

Учи дурня, дурень дурнем буде.

Глупому синові батько розуму не купить.

Заведи собі дружбу з дурнем,
то й сам дурнем станеш.

Хто дурнем народився, тому дурнем і вмерти.

Школа дурня не навчить.

Дурнів ні сіють, ні орють, вони самі родяться.

Дурень до Києва, дурень і з Києва.

Ворона й за море літала, а розуму не набрала.
Вчи дурня розуму, а він тобі голову провалить.
Дурень і за море поїде і все дурнем верне.
Дурневі свій розум в голову не вложиш.
Дурне вродилося, дурне і згине.
П'яниця проспиться, а дурень — ніколи.
Не поможе й булава, коли дурна голова.

Синоніми дурня. Дурний, як...

На цвіту прибите.
Не має десятої клепки в голові.
Не всі дома — половина поїхала.
Не всі дома. Десятої клепки не має.
Глузд за розум завернув.
Не варт і дірки з бублика.
Не варт і свині пасти.
Ні риба, ні м'ясо і в раки не годиться.
Ні до ради, ні до звади.
Не сповна ума.
Дурний, як сало без хліба.
Раденький, що дурненький.

Як дурень сприймає світ.

Дурному гори нема — усе низ.

Мовлення та стиль мислення дурня.

Не з губи мови, ні з носа вітру.

Дурний дурне й говорить.

З дурнем вести розмову — то віяти полову.

З дурним говорити — горохом на стіну метати.

Що дурний недочує, то вимислить.

Що не скаже, то все півтора людського.

Для дурня ні гори, ні низу, а все рівнина.

Хай дурний кається, бо наперед не думається.

Не тямить голова, що язик лепече.

Доки дурний мовчить, доти має вигляд мудрого.

Дурень думкою багатіє.

Дурень розум, як уваги не має.

Дурний думає, як сорока літає (навпростець).

Вдача дурня.

Дурному дасть бог щастя, та не дасть розуму.

Дурість — причина нещастя.

Дурня робота любить.

Загадай дурному богу молотися —
він і лоба розіб'є.

За дурною головою, то нема ногам спокою.

Що дурень робить? — Решетом воду носить.

Дурного і в церкві б'ють.

Великий до неба, а дурний, як не треба.

Великий, як тополя, а в голові квасоля.

Великий, як світ, а дурний, як кіт.

Хоч полу вріж, а від дурня тікай.

Дай дурню макогін — він і вікна поб'є.

Дурневі закон не писаний.

Хоч вдача гаряча, та розум курячий.

Як дурень поводиться.

Дурному не скучно самому:
сидить та й регочеться.

З дурнем каші не звариш.

Тільки дурень може знайти
більшого дурня від себе.

Три дні блуди, а дурня дороги не питай.

На базарі два дурні:
один дешево дає, а другий дорого просить.

Дурень дурня вихваляє, а за що — і сам не знає.

Дурень і в макітрі макогона зломить.

Дурна собака і власного господаря кусає.

Дурний і малий, що побачать, те і просять.

Як стають дурнями.

Кого біда нагріє, то він дуріє.

То з жиру дуріють.

До двадцяти неук, до тридцяти не жонат,
до сорока не багат — кругом дурак.

Дурний змудріє, як зголодніє.

Будь-де завжди є дурень. Але не завжди дурень є дурним.

В лісі не без пенька, а в селі не без дурака.

Багато є дурних, та не всі вкупі.

І дурень в кареті пан.

Кожний блазень своїм строєм.

На наш вік дурнів хватить.

На дурного була вся надія, а він взяв та й змудрів.

Ніхто не буває дурним завжди,
зате інколи кожен.

Дурень між...

Луччий пияк, ніж дурак.

Між мудрими дурний, а між дурними мудрий.

Не бійся дурного, а бійся хитрого.

Нема дурних, дурні поженилися.

Нехай п'яниця, аби розумниця,
бо п'яний проспиться, а дурак ніколи.

От дурного одійшов, а до розумного не дійшов.

Старі дурні дурніші від молодших.

Мудрість — керманич корабля
(Sapientia gubernator navis).

Мудрість — цариця неба і землі
(Mens coeli terraeque regina).

Мудрість — рідна мати щастя
(Prima felicitatis mater sapientia)

Мудрець сам собі створює щастя
(Sapiens ipse fingit fortunam sibi).

Наважуйся бути мудрим! (Sapere aude!).

Мудра передбачливість
сильніша за фатальну випадковість
(Fato maior prudentia).

Якщо ти розумний, будь бджолою
(Si sapis, sis apis).

Рідко доля перешкоджає мудрому
(Exiqua fortuna intervenit sapienti).

Коли дурень тікає від вад,
він впадає в протилежні
(Dum vitant stulti vitia in contraria currunt).

Як глибоко вкоренилася глупота!
(Ita sunt altae stipres ultitiae).

Дурень [завжди] виявить свою дурість
(Fatuus stiltitiam prodit).

Розуміючому досить (Sapienti sat).

У дурня і мова дурна (Stultus stulta loquitur).

Сила мужчины в его уме.

У мельницы — вода, у человека — ум.

Ум — от бога.

Не завидуй богатству человека,
завидуй его уму.

Лучше умный, чем сильный.

Ум владеет ключом от двери жизни.

Ум всех кормит.

Без ума дом пропадает, без совета — село.

Кинжал пощады не знает,
его только разумный сдерживает.

Умный человек у огня греется,
бестолковый — обжигается.

Дурень осудит, а разумный розсудит.

Пока ты за умом ходил, я уже воротился.

Дурная голова мучает ноги.

Глупость — болезнь неизлечимая.

Глупость что шило — в мешке не утаишь.

Глупец в лес дважды ходит.

Дураку хлопни в ладоши, и он запляшет.

Кому обидны слова сумасшедшего?!

Дурень — болезнь для сердца.

Глупец от гнилого зуба умирает.

Глупые вопросы мужчину не красят.

Дурака опасайся.

Он такой глупый,
что в куче камней камня не найдет.

Дурак змею за пазухой держал.

Б: Глупота на користь, а розум — на біду.

Набути розуму — безнадійна справа.

Од великого розуму і роги ростуть.

Перевернулось му в голові з великого розуму.

Дурному вступися з дороги.

Вік живи, вік учись, а дурнем помреш,

Як напише дурень, то не розбере і розумний.

В когось розуму не позичиш.

Хоч дурний, так хитрий.

Дурний та хитрий.

В розумні не попав, а з дурнів вийшов.

Дурному щастя сприяє.

Він у нас зовсім дурний:
з чужого воза бере, а на свій кладе.

Глупий, глупий, а горне до купи.

За дурнями добре й розумному жить.

З дурної голови та на здорову.

Такий дурний, що навіть може царювати
(Tam fatuus, ut etiam regnare possit).

Слід народитися або царем, або дурнем
(Aut regem aut fatuum nasci oportet).

Засуджують те, чого не розуміють
(Damnat, quod non intellegunt).
«Не все те невірне, що тобі незрозуміле»
[Г.Сковорода].

Неуцтво — не аргумент
(Ignorantia non est argumentum).

Дураку легко жить.

К разговору дурака
умный должен прислушиваться.

Дураку надо уметь прощать.

Глупого кормят первым.

Пока умный искал девушку,
у глупого мальчик родился.

В: Розум має домішку безумства. Розум має свій масштаб.

Розумна голова, та дурному попалася.

Розумна голова, та не на ті плечі.

Глузд за розум завернув.

Є розум над розумом.

Кожного мудрого простота хватає,
бо він мудрий розум має.

Заднім розумом діла не поправиш.

Заднім розумом кріпкий.

Зійшов на дитинячий розум.

Кінь на чотирьох, та й то спотикається.

І на мудрім чорт на Лису гору їздить.

Більш в нього розуму в п'яті, як у тебе в голові.

Буває і кума без ума.

В голові розуму багато, та ключ від нього загубив.

Великий чоловік, а розум дитячий.

Виріс, та розуму не виніс.

Вигнався з дуба, а розуму з зуба.

Він дуже розумний: решетом у воді зірки ловить.

В його тільки й ума, що дивиться.

Всяк по-своєму з ума сходить.

Всяк радить, та не всяк розумне каже.

Всяк розумний по-своєму:
один спершу, а другий потім.

Де розуму не стає, там сила добуває.

І премудрих немудрі одурять.

Коби той розум наперед, що потому.

На годину розуму не стало, а навік в дурні попав.

Розумний бреше, щоб правду добуть.

Жоден великий розум
не був без домішки безумства
(Nullum magnum ingenium
sine mixtura dementiae fuit).
«Здаватися безумними —щаслива таємниця
мудреців» [Есхіл «Прометей прикутий»].

Ніхто із смертних не буває завжди мудрим
(Nemo mortalis omnibus horis sapit).

На всякого мудреца довольно простоты.

Г: Мудрість приходить само собою.

Мало думав, та мудро сказав.

Аби наука, а розум буде.

Ліпше розум природжений, ніж навчений.

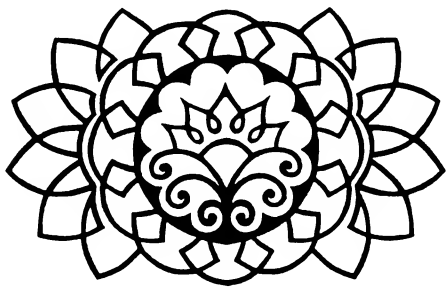

ДЛЯ ЛЮДСЬКОЇ ДУМКИ НЕМА ВІДДАЛІ

Пам'ять народу колективна. Кожний може послуговуватись цією скарбницею, яку складають образи, мова, звичаї, ритуали. Народна мудрість підкреслює щасливу властивість пам'яті забувати: «Більш забувається, як пам'ятається». Помічає, що «лихо пам'ятається довше за добро». А тому і пересторога: «Хто старе поминає, той щастя не має».

1.5. ДУМКА / ПАМ'ЯТЬ / ГАДКА

А: Думка має свій вимір.

Для людської думки нема віддалі.

Думка думку гонить.

Думка — найхуткіша, земля найситніша,
сон наймиліший.

Із самого початку думай, який буде кінець.

Луччий розмисл, як замисл.

Самотнім не є той, хто вміє думати.

Думати — діяти.

Менше гадай, більше ділай.

Не подумавши, і кілочка не затешеш.

Не все теє зробиться, що на думці зродиться.

Не так сталось, як гадалось.

Думка — слово, думка — образ.

Що з очей, то і з мислі.

Що на гадці, те й на язиці.

Пам'ять.

Більше забувається, як пам'ятається.

Добре довго пам'ятається, а лихе ще довше.

Роби за свіжої пам'яті.

Хто старе спом'яне, тому палець в око.

Хто старе поминає, той щастя не має.

Хто давнє пом'яне, той лиха не мине.

Не забуду до гробової дошки.

Тяжелые испытания дольше помнятся.

СКАЗАНО НА ГЛУМ, А ТИ БЕРИ НА УМ

Гумор. У світовому товаристві є декілька народів, гумор яких має, так би мовити, фірмовий знак. Серед них існує й феномен українського гумору. Що характерне для нього? Доброзичливість. Це радісний гумор. Скоріше самоіронія. Сміх на добро. Жарт як повчання: «Сказано на глум, а ти бери на ум». Існують і речі, з яких не можна глузувати: «Хто лихом жартує, той його й скуштує». Жарт має й часове обмеження «Умій пожартувати, знай, коли перестати» — інакше жарт переросте у свою протилежність. Сміх як захист від агресивних проявів життя.

Гумор — явище, процес, стан, властивість особи переживати щось як комічне і викликати певну реакцію — сміх, усмішку, естетичне задоволення тощо.

Гостре слово. Це витівка розуму. Це добірка парадоксальності розуму. Вміння помічати й підкреслювати оригінальні, асоціативні, полісемантичні (багатозначні) зв'язки явищ — це талант. Саме тому можна констатувати, що український гумор є свідченням талановитості народу. Емоційна образність українського менталітету сприяє гумору. Ну, й що від того, що «і сміх, і горе»? Гумор допомагає зрозуміти серйозні речі. Це філософська концепція: протилежне пізнається за допомогою протилежного.

Здатність весело, з гумором ставитись до серйозних явищ, подій, речей — ознака психологічного здоров'я. Більше: гумор відкриває правду життя. підкреслює ті характеристики подій, які пробуджують почуття.

Парадокс — істина, яку важко одразу пізнати. У позиції Г ми подаємо декілька українських народних парадоксів.

Те, що є значним, є й парадоксальним. Парадокс — несподіваність, висвітлення оригінальних, яскравих зв'язків, рис.

1.6 ЖАРТОМА — ВСЕРЙОЗ

А: Жарт, сміх — на добро.

Сміх краще лікує, ніж усі ліки.

Сказано на глум, а ти бери на ум.

Сміючись говорити правду
(Ridentem verum dicere).

Смеющемуся жребий выпадает.

Смешинка заразительна.

Б: Жарт може накликати біду.

Раденький, що дурненький.

Хто лихом жартує, той його й скуштує.

Вмій пожартувати, знай, коли перестати.

Немає нічого недоречнішого за недоречний сміх (Nam risu inerto res ineptior nulla est).

Краще втратити друга, ніж дотепне слово (Potius amicum quam dictum perdendi).

Смех без причины — признак дурачины.

Делом не шутят.

Кто шутит, пусть шутит над собой.

Шутя и глаз выколоть можно.

Река, посмеиваясь, топит.

В: Немає сміху без плачу.

З жарту і біда часом буває.

З перцем (людина).

З гадючкою (людина).

І сміх, і горе.

Людям сміх, а мені плач.

ПАРАДОКС, НЕСЕНІТНИЦЯ

Пареміологічний репертуар народу включає весь людський світ у його різноманітності, з усіма суперечностями. Усе це знайшло своє відображення у парадоксах, нісенітницях своєрідних психологічних моделях світорозуміння.

«Хто йде поволі, той далі буде». Знайома всім сентенція. Але ж це парадокс — нас вчать у школі, що пройдений шлях пропорційний швидкості...

Алогічність паремій, казок притаманна не лише архаїчному мисленню, а й дитячому. Усе неможливе може здійснитися. В це вірять діти. «Побачимо, — сказав сліпий, — як буде танцювати кульгавий», — це каже народна нісенітниця.

Вивертання реальності навиворіт. Словесне конструювання неможливих ситуацій. Іронічна глузливість паремій. Усе може трапитись у прислів'ях. «Все може бути, навіть і те, чого ніколи не буває».

Абсурдним є гумор деяких паремій. Конструювання логічно неможливих об'єктів — царина нісенітниць і світ суперечливих властивостей:

«Коли б не вмер, то довго б жив», «Дожився: штани одні, а сорочок ще менш», «Інший хитро живе: хату продасть, псів накупить, ніхто до хати не приступить».

Парадоксальні прислів'я — це також крок до *порушення закону тотожності*: «Не вмер Данило, та

болячка задавила», «Не вмер Гаврило — галушка вдавила», «Сам голий, а сорочка за пазухою», «Нежить — хвороба не страшна: мій батько з нею помер і нічого йому не сталося». Ще О. Потебня казав: «Народу здається смішним не бачити тотожність думки за неоднаковістю слів».

Широко представлена у парадоксах і *тавтологія, яка використовує синонімію*: «Що в лоб, що по лобі». Сутність не залежить від назви, а річ — від імені. Це вже порушення не логіки, а правил спілкування, «постулату інформативності повідомлення», тобто вимоги, щоб висловлення містило щось нове, невідоме. Для прислів'я тавтологія — це повторення в іншій формі раніше сказаного. Можна штучно побудувати і суперечливий варіант: «Не сліпий, а зрячий», «Баба з не хочу ціле порося з'їла».

Прислів'я-пародії на евфемізми — це завуальований, пом'якшений вислів: «Я вам куме, не кажу, що ви украли, але верніть те, що взяли».

Більшість паремій побудована на синонімічності. Але є й паремії, які побудовані за принципом логічної гри. Широко вживається логічний прийом імплікації — операції, за допомогою якої з двох висловлювань утворюється умовне висловлювання «Якщо..., то...». Ліва частина імплікації є хибною — парадокс імплікації, коли із хибного висловлювання походить що завгодно: «Якщо 2 х 2 = 5, то сніг чорний», «Якщо б лис

не підбіг, то вівця би вовка з'їла», «Коби був умер торік, то би був уже рік».

Паремії-труїзми — загальновідомі істини, банальність: «Тільки помер, а вже не живе», «Нашій Катрі полегшало: то не їла, а тепер і не балакає».

Пародійні тавтології: «Один в Мирона син, та й той Миронич», «Боже, поможи, кому Бог допомагає». Серед російських парадоксів ми знаходимо ще й таку ілюстрацію зверхтавтології: «Наша Дунька не брезгунька, жрет и мед».

Пародія на принцип причинності: «Тре було козла підкувати, щоб кінь не спотикався».

Норма здорового глузду також піддається випробуванню в парадоксах, де стверджується, що, якщо неможливо мати кращого, вистачить й гірше: «Немає молока, давай вершків», «На зло мамці, хай ніс відмерзне».

У деяких пареміях обігрується *парадокс двозначності* першої фрази, що містить прямий і переносний смисл: «І на тому світі повинно бути добре, бо звідти ніхто ще не вертався», «Все в нього є, тільки рогів на голові не вистачає», «Цей не зійде з ума, бо нема з чого», «Він тяжко хворий, коли працює, все мерзне, а коли їсть, то все пітніє», «Живемо — не горюємо, хліба не купуємо, а просимо», «Рости синку, хоч дурний, аби великий», «Грошей немає куди діти — немає за що купити гаманця».

Перевертання реальності, гра з дійсністю — шлях до набуття впевненості в силі свого інтелекту, закріплення почуття реальності — от що є психологічним підґрунтям фольклорних парадоксів.

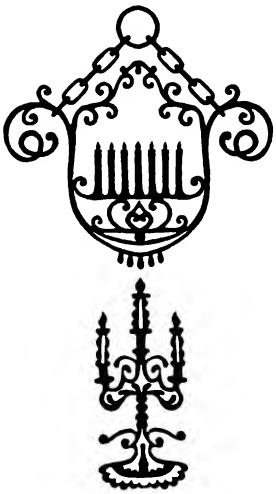

ЧАСТИНА II
ДІЯЛЬНІСТЬ ЛЮДИНИ: МОТИВИ, ЦІЛІ, НАСЛІДКИ, ОБСТАВИНИ

Психологічні максими стверджують своєрідний кодекс активної поведінки: результат залежить від активності людини: «Не вловивши рибки, не звариш юшки». Більше того, треба подолати певні труднощі:

«Не той козак, що за водою пливе, а той, що проти води». Латинські максими свідчать однозначно: «Жити — значить боротися». Є й порада, як досягати свого: «Капля камінь точить».

ХОЧЕШ ЇСТИ КОРЖІ — НА ПЕЧІ НЕ ЛЕЖИ

2.1.АКТИВНІСТЬ — ПАСИВНІСТЬ (активність — будь-який вид діяльності, пасивність — ледарство, лінощі, неробство)

А: Активність — благо. Пасивність — зло.

Роботящі руки гори вернуть.

Хочеш їсти коржі — на печі не лежи.

Не вловивши рибки, не звариш юшки.

Не той козак, що за водою пливе,
а той, що проти води.

Богу молися, а до берега гребися.

В лінивого на полі кропива росте.

Лінивий у своїй хаті змокне.

Під лежачий камінь вода не біжить.

Сиділи три дні та й висиділи злидні.

Жити — значить боротися (Vivere militare est).

Без важкої праці ніякі посіви не зійдуть
(Absque labore gravi non venit nulla seges).

Життя нічого не дає смертним
без наполегливої праці
(Nil sine magno vita labore dedit mortalibus cavat).

Вправи породжують майстерність
(Exercitatio artem parat).

Неробство породжує вади (Ottia dant vitia).

Капля камінь довбить (Stillicidi casus lapidem).

Волка ноги кормят.

Катящийся камень мхом не обрастает.

Кто ищет, тот находит.

Кто просит, тот получает.

Любишь кататься — люби и саночки возить.

Лень — мать всех пороков.

Не поработаешь — не поешь.

Без труда не выловишь и рыбку из пруда.

Стоячая вода зацветает (гниет).

Кто много работает, тот меньше устает.

Тот, кто делает, лучше того, кто поучает.

◈•◈

Б: Активність людині приносить зло, а пасивність — користь.

У бездельника руки не болят.

Лодырь очень любит жить.

Работа не волк, в лес не убежит.

Заставь дурака молиться, он и лоб расшибет.

Наблюдатель всегда более умел,
чем делающий дело.

◈•◈

В: Іноді активність — добро, іноді — ні. Надмірна робота іноді шкодить.

Хто скоро біжить, той скоро і стане.

ЩО ПОСІЄШ, ТЕ Й ПОЖНЕШ

Найпопулярніша максима. Її можна вважати законом життя. До речі, це латинське прислів'я: Ut sementem feceris, ita et metes.

2.2.ДІЯ / АКЦІЯ — ПРОТИДІЯ / РЕАКЦІЯ (дія — наслідки, заслуга — нагорода, провина — кара)

А: Активність, вплив, подразник викликають у відповідь реакцію. Яка дія, така й протидія (відповідь).

Як собі постелиш, так і виспишся.

Наварив пива — випий же його сам.

Звідки прийшло, туди пішло.

Чи йде, чи ходить, на одне виходить.

Яким способом прийшло, таким і пішло.

Із чим прийшов, із тим пішов.

Як гукають, так і одгукуються,
як зовуть, так і обзиваються.

Який стук, такий і гук.

Який привіт, такий і отвіт.

Який добрий день, таке і добре здоров'я.

Правові:

Як є нагорода за добро,
то повинна бути і кара за зло.

Який учинок, така і кара.

Винного два рази не б'ють.

Або зиск, або страта.

Ніхто не може двічі бути покараним
за один злочин
(Nemo debet bis puniri pro uno delicto).

Слово влечет слово, проклятие — проклятие.

Отзовись о ком-нибудь хорошо,
он тебя ангелом назовет.

Палка, которою ты побьешь отца,
когда-нибудь пригодится твоему сыну.

Бойся того, кто тебя боится.

Б: Кожна акція викликає невідповідну їй реакцію.

Часто за шапку береться, та не скоро йде.

Де двоє сваряться, третій користає.

За одного винного сто невинних гине.

Коваль зогрішив, а шевця повісили.

Хто опарився, дмуха і на холодну воду.

Опарився на молоці, то й на воду студить.

Гори в пологах лежать,
а народиться мишка кумедна
(Partiriunt montes, nascitur, ridiculus mus).

Не делай добра — не получишь зла.

Если хочешь столкнуть осла с обрыва,
тяни его от края.

Ему что говори, что ни говори —
как под мостом вода бежит.

Ты у него воду проси, а он тебе соли подаст.

Чем тяжелее у осла поклажа,
тем он быстрее бежит.

В: Іноді акція викликає відповідну реакцію, іноді — ні.

Він тебе каменем, ти його хлібом.

Битому собаці і кий не вадить.

Винуватого кров — вода, а невинного — біда.

Багато біжить у перегонах,
та тільки один бере нагороду.

Біжи та й під ноги дивися.

Хто біжить, той спотикається.

Кровь кровью искупается, а удар прощается.

Один смеется над собой,
двое — друг над другом,
трое — над кем-нибудь.

ХТО ДБАЄ, ТОЙ І МАЄ

Передбачення наслідків, прогнозування подій. Прагнення формувати (психологи послуговуються поняттям «рамкові умови») свої настанови радше на результат, передбачаючи майбутній зиск.

2.3. ДІЯ — НАСЛІДКИ (акція — реакція, дія — результат, провина — покарання)

А: Кожній дії відповідають певні наслідки, результати. Наслідки дії відчуває на собі той, хто діє чи той, на кого спрямована дія.

Віз ламається — чумак ума набирається,
а як віл пристає. то ума не стає.

Хто дбає, той і має.

Бачили очі, що купували.

Кота в мішку не купуй.

Сім раз відмірь, а раз відріж.

Не зміривши броду, не сунься в воду.

Не знаєш броду, не лізь у воду.

Не лізь на дерево — не впадеш.

Хто в комин лізе, той сі вчернит.

Око за око, зуб за зуб.
Призначайте рівне за рівне (Par pari referto).

Договорів слід дотримуватися
(Pacta servanda sunt).

Плохая работа — тройная забота.

Уговор дороже денег.

Вор своего сна боится.

Кто первым к хуле прибегает, того она и позорит.

Б: Наслідки не збігаються з тим, на що спрямована дія. Той, хто провинився, отримує нагороду, а невинний карається.

Обіцянка — цяцянка, а цяця й досі в кишені.

Обіцяного три роки ждуть.

Просили — не хотів, наказали — мусів.

Пусти його під стіл, а він лізе на стіл.

Високо літає, а низько сідає.

Брехун той, хто бере, знаючи,
що не зможе повернути
(Fraus est accipere, quod non possis reddere).

Дарунками можна змилостивити навіть богів
(Muneribus vel dii capiuntur).

Сапожник ходит без сапог.

Корова телилась, а бык стонал.

Бей правого, найдешь виновного.

Ошибка одного — другому наука.

◈•◈

Кто делит добросовестно,
часто сам остается без доли.

Когда хозяин собаку ударит,
молодая невестка должна для себя вывод сделать.

Если гостя хочешь прогнать, начни пол подметать.

Намек значит «дай»,
а «дай» — это уже насилие (наглость).

Намек подобен просьбе,
а просьба подобна грабежу.

НЕ КРИЧИ «АУ», ДОКИ НЕ ВИЙШОВ З ЛІСУ

Поспіхом можна звести будь-яку справу нанівець.

ПОЧАТОК — КІНЕЦЬ (початок — продовження / кінець

А: Початок не такий, як кінець (продовження).

Всякий початок важкий
(Omne innitium difficile est).

Когда плешивый снимает шапку,
он перестает стесняться.

Если вначале не испугаешься,
то потом уже не страшно.

Б: Кінець не такий, як початок.

Не знайшовши броду, не лізь притьмом у воду.

Кінець [справи] — вчитель дурнів
(Eventus stultorum magister est).

Завершену справу й дурень зрозуміє
(Factum stultus cognoscit).

Половину работы дураку не показывай.

Задним умом крепок.

Розумний по шкоді.

Не кричи «ау», доки не вийшов з лісу.

В работе трудно начало.

Хороший конец лучше хорошего начала.

Хорошее лучше напоследок.

Остатки — сладки.

В: Якщо є початок, то обов'язково буде й кінець. Початок і кінець замикаються в одній точці: народження — смерть.

Добрий намір і кінець всякій справі є вінець (Г. Сковорода).

Кого біда вчепиться зранку,
того держиться до останку.

Скільки не літай,
а все прийдеться на землю впасти.

Завершена праця приємна (Incundi acti labores).

Краще не починати, ніж залишити незавершеним (Melius non incipient, quam desinent).

Початок — половина цілого
(Principium dimidium totius).

Поганий початок — поганий кінець
(Mali principii malus finis).

Раніш, ніж розпочати щось, подумай
(Antequam incipias, consulta).

Семь раз отмерь, один раз отрежь.

Взялся за дело — так доведи его до конца.

Если уж всадил топор в дерево,
то надо его валить.

Если уж вошел в хоровод, так танцуй.

Река мутится с истока

ХТО ТОПИТЬСЯ, ТОЙ І ЗА СОЛОМИНКУ ВХОПИТЬСЯ

У розпачі будь-що вважається за порятунок.

ОБСТАВИНИ — ДІЇ (умови — дії, вчинки)

А: Дії, вчинки, властивості людини, ставлення до них — все це залежить від обставин, за яких вони чиняться, народжуються, відбуваються. А тому чини так, як того вимагає час. Обставини створюють людину. Недоліки людини, її характер перевіряються обставинами, у справах.

На ярмарку кожна корова тільки й дійна.

Уродився б біс, та півень заспівав.

Хто топиться, той і за соломинку вхопиться.

Як топиться, то й за бритву вхопиться.

Хто топиться, той і за гостру косу вхопиться.

Про ноги не думають, коли голова в петлі.

Як літав, то й ропотів, а як упав, то й пропав.

Тонув — сокиру обіцяв,
а витягли — топорища шкода.

Найкраща дівка, що заміж пішла.

Засватана дівка всім гарна.

Межи сліпими і єдноок пан.

Тонущий за куст колючки хватается.

Брось щепку в реку,
и она тоже станет путешествовать.

Пока ты счастлив, у тебя будет много друзей;
когда придет день несчастья, останешься один.

В чьей арбе сидишь, тому и подпевай.

Одна птица говорила на семи языках,
когда на неё напал коршун, она и свой забыла.

Никому не живется лучше
откармливаемого для жертвоприношения барана.

Б: Дії (вчинки, властивості) індивіда не залежать від обставин (умов), за яких вони народжуються, відбуваються.

Не радій найшовши, не плач загубивши.

Плив, плив, а на березі втопився.

Море переплив, а в калюжі втонув.

Три дні не живися, а ладно дивися.

Три дні не їж, а весело дивись.

Мужчина везде мужчина.

Этот человек и сытый голодным волком смотрит.

Река не может не течь к морю.

В: Людина може опинитись у стані невизначеності.

Від одного берега відстав,
та до другого не пристав.

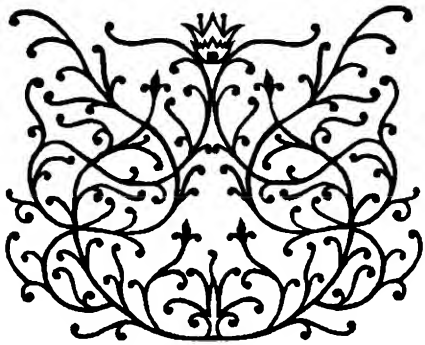

ВОДУ В РЕШЕТІ НЕ НОСЯТЬ

Усвідомлення результативності дії. Нібито все просто. Але не завжди.

2.5.ЦІЛЬ / МЕТА — ЗАСІБ

А: Мета повинна відповідати засобам, з допомогою яких її досягають. Мета виправдовує будь-які засоби.

Сильной беде — сильное средство.

Лучшее средство от злобы —
сохранять спокойствие.

Лучшее средство при несчастье — стойкость.

Дерево ради шума не валят.

Если ты ступишь в коровью лепешку,
не набрасывайся на нее с кинжалом.

С рекой в рукопашную не борись.

Воду ударом не разделишь надвое.

В бога из ружья не стреляют.

Б: Засіб може не відповідати меті; за допомогою незначних засобів можна отримати значні результати (і навпаки).

Ушком иголки можно сердце подкупить,
а острием — изранить.

И чашкой воды можно купить сердце человека.

Яйцо рычагом переворачивает.

О ком-то разговоров не было,
так он с крыши наделал.

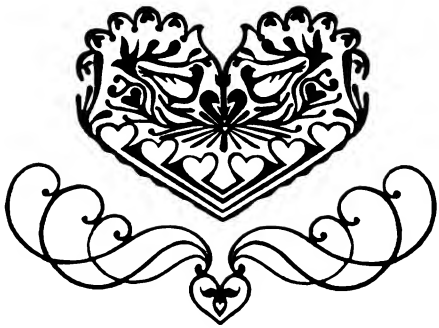

АБО ДОБУТИ, АБО ДОМА НЕ БУТИ

Прагнення мати успіх. Один з найсильніших мотивів діяльності.

2.6.РІВЕНЬ ДОМАГАНЬ

А. Мотиви домагань — тенденція прагнути успіху, бажання понад усе досягти мети, причетність до результату.

Де не можна перестрибнути, там перелізь.

Легко пішло, легко й прийшло.

Не знаєш броду — не лізь у воду.

Або добути, або дома не бути.

Чи пан, чи пропав, двічі не вмирати.

Хто біжить, той і добіжиться.

Або полковник, або покойник.

Або рибку з'їсти, або на дно сісти.

Тим рогом чешися, котрим дістанеш.

Легко прийде — прахом піде.

Пройшов вогонь і мідні труби,
попав чортові в зуби і звідти вийшов.

Але:

Високо літає, а низько сідає.

Хто високо несеться, той низько падає.

Літав би, та крил немає.

Скільки не літай,
а все одно доведеться на землю впасти.

Важко піднятися, а легко впасти.

Якби знав, де впаду, то й соломки б підстелив.

Раз упав, три рази встав.

Не все переймай, що на воді пливе.

Не кажи гоп, доки не перескочиш.

Скажеш гоп, як вискочиш.

Якщо можна бути орлом,
не намагайся стати першим серед галок
(Cum aquila esse queas,
inter graculos primas ne opta).

Або перемогти, або кістьми лягти
(Aut vincere, aut more = Або перемогти, або вмерти).

Молодец против овец,
а против молодца и сам овца.

Гора, на которую взбираешься,
кажется выше других.

Впертість:

Як упрешся, то діб'єшся.

Вперта коза — вовку користь

ЧОЛОВІК БЕЗ ВОЛІ, ЩО КІНЬ НА ПРИПОНІ

Воля — здатність діяти згідно зі своєю метою, долаючи на цьому шляху перепони.

2.8.ВОЛЯ

Воля співвідноситься з такими чинниками поведінки, як мета, переборення труднощів, наполегливість. Існує й воля до влади, намагання панувати. У волі віддзеркалюється боротьба мотивів, спрямування зусиль на переборення перешкод, що заважають досягненню мети. Вольові якості: сила волі, наполегливість, упертість та такі протилежні риси, як безвілля, слабовілля, покірність, піддатливість впливу.

Чоловік без волі, що кінь на припоні.

Великі душі мають силу волі,
а слабодухі гинуть у неволі.

Серце ні на що не зважає, свою волю має.

Людям не бракує сили, але волі.

Дай серцю волю, а сам підеш у неволю.

Не винна доля, а винна воля.

НУЖДА І КАМІНЬ ТОЧИТЬ

Потреба, необхідність є одним із джерел будь-якої діяльності.

2.9.НУЖДА / ПОТРЕБА / КЛОПІТ

Потреба — те, що відчуває людина як нестачу, без якої вона не адекватна собі, не почувається щасливою. Задоволення потреби приносить душевний комфорт.

Нужда закон ломить.

Нужда і камінь довбає.

Нужда мовчати не вміє.

Хто в нужді не говорить,
той глибше її в серце встромить.

Хто нужди не видів, той щастя не знає.

Аби танцювати вмів, а робити й лихо навчить.

Хто клопоту не має, той і гаразду не знає.

Люди стали знати, як стало хліба нестивати.

Нужда вчить людину, лозина — дитину.

Потреба [всього] навчить (Necessitas magistra).

ЯКИЙ БІГ, ТАКУ ЗДОГНАВ

Подібність прагне до копіювання.

2.10. БАЖАНЕ / ОЧІКУВАНЕ / ЧЕКАННЯ — ОТРИМАНЕ / ЗДІЙСНЕНЕ

А: Що чоловік бажає мати, то він і отримує, чого не бажає, те його обминає. Бажання — умова успіху.

Винному завжди здається,
що всі тільки за нього й говорять.

Хто хоче пса ударити, той кия знайде.

Який біг, таку здогнав.

Хай не вистачає сил, однак
[саме вже] бажання заслуговує на схвалення
(Ut desint vires, tamen est laudanda voluntas).

Бажаючого доля веде, небажаючого тягне
(Volentem ducuunt fata, nolentem trahunt).

У великих справах самого вже бажання досить
(In magnis et voluisse sat est).

Что ищешь, то найдешь.

Чего человек боится, то с ним и случается.

Б: Що чоловік бажає (шукає), того він не отримує, а чого не бажає, те саме приходить.

Хто багато бажає,
той ніколи щасливим не буває.

Ждемо, ждемо та й жданки поїли.

Хто хоче багато мати, той втратить і те, що має.

Хто багато просить, нічого не дістане.

Хто багато має, той прагне більше.

Много бажати — добра не видати.

В добру хвилину чекай злої.

Шукає учорашнього дня, що добрий був.

Купив би село, та грошей голо.

Проханий кусок горло дере.

Жди з моря погоди.

Не так склалося, як ждалося.

Ніхто наперед не знає, що кого чекає.

Охота гірше неволі.

Очі бажають, та душа не приймає.

За двома зайцями.

Не той скуден, кто убогий,
но тот, что желает много (Г. Сковорода).

Очі завидющі, руки загребущі.

Ми завжди прагнемо забороненого
і палко бажаємо того, у чому нам відмовлено
(Nitimur in vetitum semper, cupimusque negata).

Хто бажає всього, той усе втрачає
(Qui totum vult, totum perdit).

Пожадливому завжди не вистачає
(Semper avarus eget).

У жадного глаза завидущие.

Запретный плод сладок.

В поисках мелководья
забрался в глубокое место.

Собаки труса издалека узнают.

Кто за многим гонится, ничего не получает.

Кто бродит в поисках угощения, получает удары.

Если тебе нужна уздечка — проси лошадь.

Если оба берега реки не назовешь своими,
то и один берег тебе не достанется.

Медведь в кизиле состарился.

В: Іноді людина отримує те, що бажає, іноді — ні.

Як нічим не ризикувати, то нічого не мати.

До бійки два хваляться, а після бійки один.

Потребам кінця немає.

Нічим не дивуватися (Nihil admirari).

Девушку сто женихов сватают,
а достанется она только одному.

Г: Інколи люди бажають нездійсненного чи неіснуючого.

Того мені бажається, чого дома не мається.

Забажалося печеного льоду.

Захотілося мерзлого в Петрівку.

Не хочу в ворота — розбирайте тин.

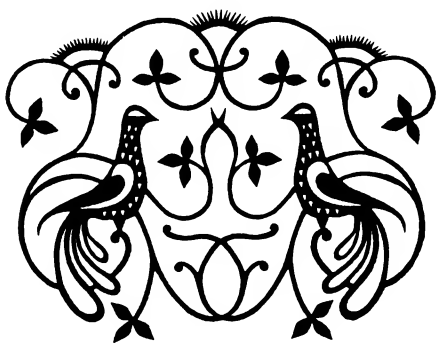

БЕЗ НАДІЇ ЧОЛОВІК ДУРІЄ

Справді. Так воно і є.

2.11. НАДІЯ — БЕЗНАДІЙНІСТЬ / РОЗПАЧ

А: Надія — добро, безнадійність — зло.

Без надії чоловік дуріє.

Хто має надію, той молодіє.

У постійній праці надія (In constanti labore spes).

Надія живить (Spes alit).

Поки живу — надіюсь (Dum spiro, spero).

Человек надеждой живет.

Кого ведет надежда, тот не устает.

Надежда — это корабль:
садись на него и доедешь, куда тебе надо.

У кого не осталось надежды,
тому лучше умереть.

Б: Надія — зло. Вона не буває вірною.

Не тратьте, куме, надії, спускайтеся на дно.

Сама надія ніколи не гріє.

Надія є добре снідання, та лиха вечеря.

Не так склалося, як бажалося.

Козак у дорозі, а надія в Бозі.

◈•◈

О зрадлива людська надія
(O fallacem hominum spem!).

◈•◈

Вечно надеющийся остается бездомным

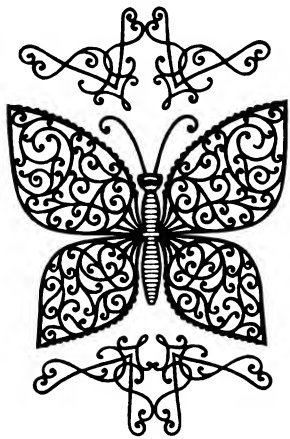

ЧАСТИНА ІІІ
СТАН, СТАТУС ЛЮДИНИ

Старогрецьке ставлення до світу людського як до театру, де кожен грає певну роль, знайшло продовження не лише у Шекспіра, Піранделло та інших письменників, а й серед соціальних психологів. Вони послуговуються термінами на кшталт «соціальна роль як динамічна характеристика репертуару, який грає людина в соціумі». Соціальний статус також є соціально-психологічною характеристикою людини. Але вже статичною.

Звичайно, життя — це постійний рух, дія, обмін інформацією. Існують правила, сценарії, закони, кодекси, згідно з якими людина діє, спілкується з іншими. Як визначають паремії соціальне життя людини? У вас є можливість про це дізнатись.

ДО БАГАЧА Й ЧОРТ НЕСЕ КАЛАЧА

Як визначають статус багатства? Хто є багатим? Той, хто має більше добра? Чи той, хто живе в духовному достатку? Фольклор чітко розподіляє «мати» «бути»: «Бідний той, хто душі не має». Отже, душа — міра багатства? Ні, внутрішнёього протиставлення двох станів — бідності і небідності. Зовнішнє протиставлення —

багатство — бідність. Не всі, хто не бідний, — багатії. «Бідна душа без гроша». «Бідний думкою багатіє».

Так. Є бідність духовна (убогість) і бідність як нестача необхідного людині для задоволення її потреб. Звідси річ у потребах. Саме вони визначають стан бідності як нестачі необхідного. «В багатої дівки горба не видно». «Коли багат, то всім брат».

А чи існують позитивні риси багатства? Так, але їх обмаль. Багатству заздрять, Багачі скупі, їх не наситиш, вони всього жадають і постійно бояться втратити своє добро. І якщо бідність — це стан незадоволення тим, що маєш, а багатство — задоволення потреби мати у приватній власності, то заможність і є синонімом багатства.

Люди в розпачі, коли вони щось втрачають. Але у римлянина, який колись із сумом констатував: «Я втратив день», не так уже й багато послідовників.

3.1. БАГАТСТВО — БІДНІСТЬ

А: Багатство — добро, бідність — лихо.

За гроші тільки рідного батька не купиш.

Золото і в болоті блищить.

Багатому й чорт дітей колише.

Багатому й чорт яйце несе.

До багача й чорт несе калача.

Багачеві ведеться, бо йому й півень несеться.

З багатим не судися. а з сильним не борися.

Коли багат, то всім брат.

Багату дівку сватають і в Петрівку.

В багатої дівки горба не видно.

Хто має гроші, той всюди хороший,
а хто бідний, той нікому не потрібний.

Доки багатий стухне, то убогий з голоду опухне.

Як багатий, так «здоров був!»,
а як бідний — «бувай здоров!».

Бідний носить, що може, а багач — що хоче.

На бідняка й пси голосніше брешуть.

Бідна душа без гроша.

Бідний думкою багатіє.

Убогий не живе, а мучиться.

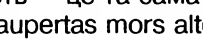

Бідність — це та сама смерть
(Paupertas mors altera).

Бедняк — пища для богача.

У бедняка и ночь коротка.

Шубе бедняка не хватает рукавов.

Бедняк счастлив лишь во сне.

У бедняка арба скрипучая.

От его нищеты даже мыши сбежали.

Б: Бідність іноді вигідніша за багатство.

Не проси в багатого, проси в доброго.

Будеш багатий — будеш і скупий.

Багач рідко в гаразді живе.

Багатого не наситиш.

Не той убогий, хто мало має,
а той, хто багацько жадає.

Біда навчить коржі з салом їсти.

Багатому дурню і багатство не в поміч.

Багатому не спиться, він все злодіїв боїться.

Трясця тим багачам, що багато сороччя,
а в мене одненька, та щодня біленька.

Не в богатстве счастье.

У разбогатевшего бедняка нет друзей.

В: Іноді багатство / бідність на добро, іноді — ні.

Багатому розуму не треба.

Аби бути багатим, треба бути жонатим.

Багатий дивується, як бідний годується.

Багатий до бідного літом,
а бідний до багатого зимою.

Багатий — як хоче, а убогий — як може.

Бідна душа без гроша.

Бідний той, що душі не має.

◈•◈

Богатство (изобилие) братьев делает врагами, а врагов примиряет.

Бедность не порок.

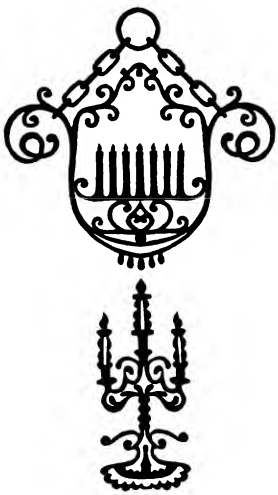

ХОЧЕШ МАТИ, МУСИШ ДБАТИ

Мати? Не мати? Мати чи бути? Це проблема етики християнства. Що ми можемо вважати своєю власністю, окрім наших думок, спогадів?

Хочу нагадати слова Шота Руставелі: «Якщо сховав, то втратив, а віддав — то все твоє».

3.2. МАТИ — НЕ МАТИ

А: Мати — добре, не мати — погано. Те, що маєш, краще за те, чого не маєш.

Довго пам'ятає не той, що бере, а той, що дає.

Легше брати, як віддавати.

Хочеш мати, мусиш дбати.

Запас біди не чинить і їсти не просить.

Людям властиво, маючи багато, бажати більшого (Mortalibus mosest ex magnis maiora cupiendi).

«Сделал» лучше, чем «сделаю».

Б: Мати — погано, не мати — добре. Те, чого ще не маєш, краще за те, що вже маєш.

На тобі, небоже, що мені не гоже.

У домовину з собою не покладеш [доведеться залишити].

Чем сытым носить ярмо,
лучше быть голодным, но свободным.

Лучше рыба в реке, чем в воде.

В: Мати чи не мати — однаково добре / погано.

Як є — розійдеться, як нема — обійдеться.

Не мавши статку, не буде й упадку.

І сам не гам, і другому не дам.

Одна дяка, що за рибу, що за рака.

Знайдеш — не радій, згубиш — не жалій.

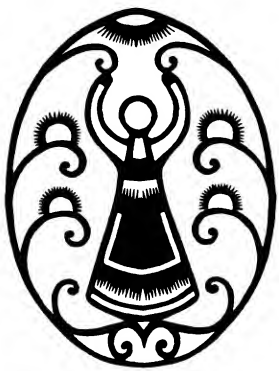

ДЕ СИЛА, ТАМ МІЦЬ

Сила. Цим словом послуговуються і фізики, і психологи, і лікарі, і політики. Людина прагне виявити свою силу, продемонструвати свою міць. Людина може пробачити своєму ворогові багато чого, але вона ніколи не пробачить тому, хто був свідком її слабкості.

3.3 СИЛА / ВЛАДА — СЛАБКІСТЬ / БЕЗСИЛЛЯ / ПІДЛЕГЛІСТЬ

А: Сила, влада, авторитетність — добре. Слабкість, підлеглість — погано. Сильний завжди бере верх.

Де сила, там і міць.

Воскова вдача: аби до тепла, так і тане.

Володіти собою — найвища влада
(Sibi imperare — maximum imperium).

Коли дух вагається, можна будь-якою дрібницею
схилити його в той чи в той бік
(Dum in dubio est animus,
paulo momento huc illuc impellitur).

Сильная река и вверх течет.

Сердобольный богатырем не бывает.

Через плетень перелезают там, где он ниже.

С огнем и водой не вздумай силой меряться.

Железо только в огне размягчается.

С тихой овцы легче стричь шерсть.

Когда волк истекает кровью,
другие его пожирают.

Ослу коня не догнать.

Б: Сила (влада) — погано, слабкість(покірність) — добре; слабкий іноді бере верх над сильним.

Покірне телятко дві матки ссе.

Кроткий — Богу друг.

Крепкое дерево падает, а скрипучее стоит.

В: Сила чи слабкість відносні.

За тим Боже, хто кого зможе.

Сьогодні Цезар, а завтра ніщо
(Hodie Caesar — cras nihil).

И дуб, бывает, валится.

У ГОРДОГО ДІДА НІКОЛИ НЕМА ХЛІБА

Гордість як почуття власної гідності не є протилежністю скромності. У цьому розділі йдеться про іншу антиномію «скромність — пихатість». Зверніть увагу, що існує тільки одна теза: скромність — це добра риса людини.

3.4. СКРОМНІСТЬ — ГОРДІСТЬ

А: Скромність — добре, гордість — погано. Скромність краще, як пихатість, чванливість.

Не дуйся, жабо, бо ще луснеш.

Дмись, не дмись, волом не будеш.

Гонор голову ломить, а холод — душу.

Гордий — дурного брат.

Пихатий дурному брат.

Гордість з ума зведе, а доброта не доведе.

Гадаємо, що без нас і сонце не зійде.

У гордого діда ніколи нема хліба.

Загордилася свиня,
що об панський тин чухалась.

Горді та вперті нічого не варті.

Гордість не любить і не є люблена.

Самолюб всякому не люб.

Він любить тільки самого себе
і то один раз на рік.

Любується сам собою, як чорт писанкою.

Від похвал розумним не станеш.

Гречана каша сама себе хвалить.

Гречана каша хвалилась,
ніби вона з коров'ячим маслом родилась.

◈•◈

Человек своей скромностью человек.

Не гордись собой.

В полной бочке не слышно плеска.

◈•◈

Придя на собрание (в дом), садись пониже —
и тебя посадят наверху (на почетное место).

◈•◈

Б: Тільки горда людина чогось варта.

Хоч трісь, а пнись.

ГОРЕ ТІЛЬКИ РАКА КРАСИТЬ

Щодо міфологічної свідомості, казкових сюжетів, то біда, лихо, горе неминучі. Це не лише зворотній бік радості, а й амбівалентність життя. Горе закриває людині рот. «Велике горе безмовне» (Сенека). «Горе, як іржа, їсть розум людини» (Даниїл Заточник).

3.5. БІДА / ЛИХО / ГОРЕ — ГАРАЗД / РАДІСТЬ

А: Біда неминуча. Горе безмежне. Радість переходить у горе.

Біда біду перебуде, одна мине, десять буде.

Сім бід, а один одвіт.

Всюди біда однакова — зі Львова до Кракова.

Утіхи на годину, а біди до смерті.

Як біда діє, то голова сивіє.

Як прийде біда, то не йде на ум і їда.

Як черв'як у дереві, так біда у серці.

Горе — море: пий його, не вип'єш.

Не шукай моря — в калюжі втопишся з горя.

Горе тільки рака красить.

Радість сієш — горе жнеш.

Сльозами горю не поможеш.

Уже що буде, то буде, а більш копи лиха не буде.

Лиха і конем не об'їхати.

Біда сама не ходить, а з собою ще й горе водить.

Біда біду знайде, хоч і сонце зайде.

Б: Біда вчить.

Горе гострить ум.

Біда — великий учитель.

Прийде біда — купиш ума.

Біда вимучить, біда й научить.

Біда гартує чоловіка, як вода залізо.

Біда і помучить, і мудрості научить.

Біда розум родить і на розум наводить.

Добре на чужій біді вчитись.

Від біди люди розумнішають,
а від гаразду дуріють.

Хто біди не зазнав,
той не вміє гаразду шанувати.

В: Біда своя й чужа.

Не радуйся чужій біді.

Чужа біда не учить і не мучить.

Поділене горе — півгоря.

Біда не буває самотньою (Nulla calamitas sola).

ДІВКА НЕ БЕЗ ЩАСТЯ, КОЗАК НЕ БЕЗ ДОЛІ

Сила дівчини в її впливовості на серце хлопця: «висушила молодця чужа дівоча краса», «дівочий вік, як маків цвіт».

3.6. ХЛОПЕЦЬ / ПАРУБОК / КОЗАК — ДІВЧИНА / ДІВКА

А: Хлопець краще за дівчину.

Найліпша вимівка — всьому винна дівка.

Б: Дівчина краще за хлопця.

Один дівочий волос потягне більше,
як пара волів.

Гарна дівка, як маківка.

Дівка як верба: її не поливай, а вона росте.

Дівчина — як у лузі калина.

Висушила молодця чужа дівоча краса.

В: І хлопцям, і дівчатам притаманні свої особливості, властивості.

Хлопець на коня сідає,
а дівчина родиться і ще поспіває.

Лисий кінь — краса, лисий парубок — біда.

У парубка одна гадка, а в дівчини десять.

На козаку нема знаку, а на дівчині дві причини.

Дівка не без щастя, козак не без долі.

Дівочий вік — як маків цвіт.

Дівка — квітка, поки не змарніла.

Дівочі сльози — як весняний дощ.

Дівчатам до любові так далеко,
як малій дитині до плачу.

Дівчина як каже «ні», то розумій «так».

Дівчина як тінь: ти за нею, а вона від тебе,
ти від неї, вона за тобою.

Малина — не те, що дівчина:
чим більше спіє, тим смачніша буде.

Сам чорт не пізна, яка з дівчини вийде молодиця.

Що дівка золото — не бачать,
а олово — побачать.

ЧАСТИНА IV
МОРАЛЬ, ВІРА, ЧЕСТЬ

Людина — істота суперечлива? Навіщо ставити знак питання? Краще поставити знак оклику чи крапку. Адже в цій заяві немає нічого надзвичайного. Наше життя — це балансування між двома крайнощами. Добро — зло. Це що, винагорода чи плата за певну поведінку? Чи це валюта доброчесності: за добро — добром. Філософське питання добра має й психологічний бік. Добро притаманне людині як представнику homo sapiens чи це результат виховання? Якщо останнє, то виховання — це перетворення зла на добро. Є й третій шлях перебігу думки: добро й зло двобічність одного й того ж. Право кожного підставити один із двох боків.

Моральні настанови починаються та ґрунтуються на духовно-практичному впровадженні в життя добра-зла.

НЕ ТОЙ БІДНИЙ, ХТО НЕІМУЩИЙ, А ТОЙ, ХТО ЗАГРЕБУЩИЙ

Користь, жадність, поза сумнівом, не одне й те ж. А от між щедрістю та безкорисливістю такої різниці немає. Пожадливість, ненажерність, невпинне бажання мати ще більше занапащує людину.

4.1. БЕЗКОРИСЛИВІСТЬ — КОРИСТЬ

А: Безкорисливість — добре, користь — погано.

Не той бідний, хто неімущий,
а той, хто загребущий.

Бідній людині багато чого не вистачає,
пожадливій — усього
(Dives est, cui tanta possessio est,
ut nihil optet amplius).

У жадного не бывает доброй славы.

Зимой у него снега не проси: не даст.

Бычий живот и птичий клюв
(Жадность и скупость).

Богатый даже в своем дерьме зерно ищет.

Жадный вместо веревки и змею может схватить.

Б: Користь (жадність) — добре.

Жадный устали не знает.

На «дай» глухий, на «на» — чуткий.

Кто копейки не ценит, тот сам гроша не стоит.

В: Корисне поєднується з приємним.

Кілько смаку, тілько й гріху.

Хоч грішно, аби потішно.

Поєднувати приємне з корисним
(Miscere utile dulci).

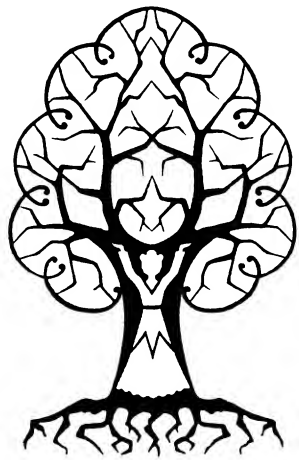

СИЛА МИРУ НЕ В ЗБРОЇ, А В ДОБРІЙ ВОЛІ

Якщо розум не поспішає чинити добро, то він задовольняється злом. Добро шанується в народі. Ба більше: воно є відповіддю й на зло. «Ворога хлібом і сіллю карай». Образність цієї паремії не поступається біблійному вислову «любіть ворогів ваших». Порівняйте: «Він тебе каменем, ти його хлібом». Фольклор помічає й силу зла, неминучість: «Нема риби без кості, а чоловіка без злості». Синтез тези: «сила миру не в зброї, а в добрій волі», антитези: «добро далеко розходиться, а лихо ще далі» породжує таку доволі популярну максиму: «лихо не без добра». А може й насправді треба чекати й надіятись, що «добро минеться, лихо буде; лихо минеться, добро буде». Щось на кшталт інь–ян?

Добро всеохопне й безмежне? Послухайте народної мудрості: «Кого добро розпирає, той собі клопоту шукає».

4.2. ДОБРО — ЗЛО

А: Добро — благо для людей. Воно сильніше за зло. Добро всепереможне. Добро і зло цілковито протилежні.

Сила миру не в зброї, а в добрій волі.

Не роби другому того, що сам не хочеш.

Що тобі не мило, другому не зич.

Коли до тебе люди добрі,
будь до них ще кращим.

Добром лиха не зробиш.

Добро не пропаде, а зло умирає.

Добрий камінь все перемеле,
а поганий сам змелеться.

Добре діло роби сміло.

Від злого не чекай добра.

Добрий пес луччий, як злий чоловік.

Злодія не бити — доброго губити.

◈•◈

Хто сіяв зло, той пожинав скорботу (Кн. Іов. 10)

Хто жаліє поганих людей, той шкодить добрим
(Bonus nocet, quisquis pepercerit malis).

◈•◈

Худой мир лучше доброй ссоры.

Хороший человек не умирает.

Имя хорошего человека не забывается.

Кого люди любят, того и Бог любит.

О хорошем молва далеко идет.

Хорошее гибко.

Ласковый язык двух маток сосал,
а шершавый — ни одной.

Жизнь красна любовью.

Молва о злодее впереди него идет.

В злобе дома не построишь.

Не следуй голосу обиды.

За сердцем (чувством) не следуй.

Тот, кто не отличает хорошего от плохого, не мужчина.

Умное слово — вечная ценность, а доброе слово — войско.

Ласковое слово — ключ к сердцу.

Ласковой речью даже змею выманишь из норы.

Одно ласковое слово проймет человека лучше, чем сто попреков.

Лучше всего на свете доброе сердце.

Угощение сильнее ножа режет.

Б: Зло сильніше за добро. Воно притаманне людині і непереможне. Лихо є лихо: воно завжди було й буде. На кожного чекає своє лихо.

Лихий доброго попсує.

Не шукай лиха — само тебе знайде.

Лиха доля і під землею надибає.

Не згадуй лиха.

Кожна людина своє лихо несе.

Злого де не посій, там він зійде.

Собака від злості свій хвіст кусає.

Гадюка хоч не вкусить, то засичить.

Дай свині роги — людей поколе.

Нема риби без кості, а чоловіка без злості.

Добро далеко розходиться, а лихо ще далі.

При добрій годині й чужі побратими;
при лихій годині нема і родини.

Кто сам заслуживает позора,
тот скор позорить других.

Сплетня — разрушитель дома.

Вспыльчивому несчастье сопутствует.

Изо рта обиженного змеи шипят.

В: І добро буває на зло, і зло буває на користь. Добра не існує без зла (і зла без добра): вони взаємодоповнюють одне одного. Добро перемагає з допомогою зла.

Лихо не без добра,

Троянди без колючок не буває.

Не зазнавши біди, не буде добра.

Краще мати справи з розумним ворогом,
ніж з дурним другом.

Без гріха не проживеш.

Добро минеться, лихо буде,
лихо минеться, добро буде.

До добра, як до ярма, а до зла, як до меду.

За моє добро — штовх мене в ребро.

Кого добро розпирає,
той собі клопоту шукає.

Він такий добрий,
що в ложці води втопив би.

Він тебе каменем, ти його хлібом.

Ворога хлібом та сіллю карай.

Молва про хорошего и дурного — у опушки леса.

Злой человек лишь однажды делает добро —
когда умирает.

Хороший человек долго не живет.

Любимцы богов умирают молодыми.

Хороший в долгу перед всеми.

Язык негодяя длиннее.

Во тьму ведут сто дорог, а к свету — одна.

Собаке со злым взглядом — цена как человеку,
а человеку со злым взглядом — цена как собаке.

З двох лих слід обирати менше
(E duobus malis minimum eligendum

[Мале зло порівняно з великим можна розцінювати як благо]).

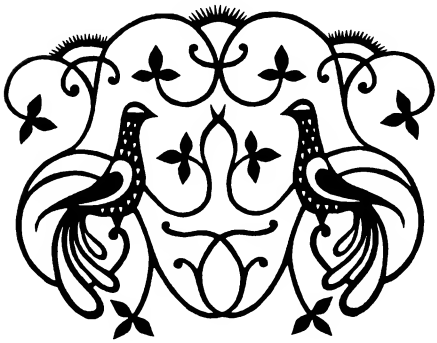

ЗДОРОВ'Я — НАЙДОРОЖЧИЙ СКАРБ

Дуже чітке протиставлення здоров'я хворобі: «Нема щастя без здоров'я». Я не знайшов антитезу, де прославлялась би хвороба. Є тільки фіксація зневаги людей до стану свого здоров'я: «Здоров'я маємо — не дбаємо, стративши — плачемо». Все ж таки відзначається й неминучість болю як атрибуту життя. «Де нема болю, там нема життя».

4.3. ЗДОРОВ'Я — ХВОРОБА

А: Здоров'я — добро, найвища цінність. Хвороба — нещастя.

Без здоров'я немає багатства.

Здоров'я — найдорожчий скарб.

Поки здоров'я служить, то чоловік не тужить.

Держи голову в холоді, а живіт в голоді — то будеш здоровий.

Хвороба нікого не красить.

Хвороба коли не вморить, то скривить.

Нема щастя без здоров'я.

Бережи одежу знову, а здоров'я змолоду.

Весела думка — половина здоров'я.

Здоровому все здорово.

Якщо хочеш здоров'я мати, мусиш рано вставати, а звечора лягати.

У слабім тілі може бути здорова душа.

◈•◈

Б: Втративши здоров'я починають цінувати його. Вартість здоров'я знає лиш той, хто його втратив.

Добре здоровому вчити хворого терпіти.

Здоров'я маємо — не дбаємо,
стративши — плачемо.

Як здоров'я маємо — не дбаємо,
а як втратимо, то плачемо.

◈•◈

В: Життя без хвороби не триває. Хвора людина має одне бажання.

Де нема болю, там нема життя.

Хто хвороб в собі шукає, той завжди їх повно має.

Що в кого болить, той про те й гомонить.

Де болить, там і торкаєш кожну мить.

НАЙ БУДЕ РАЗ, АЛЕ ГАРАЗД

Є норма. Є щось, що виходить за норму, перевершує її. Це й сприймається як «краще» за норму. Так само, але в протилежний бік — гірше. Але така диференціація фольклору не цікава. Він ставить запитання: чи може щось водночас бути кращим (гаразом) і гіршим? Відповідь у приказці: «Упав у гаразд, як муха в сметану».

4.4.КРАЩЕ — ГІРШЕ

А: Краще не міняють на гірше.

Най буде раз, але гаразд.

Б: Гірше має свої переваги над кращим.

Як іти в рай, так і дров дбай,
а як у пекло, то і так тепло.

Поганий посуд не б'ється
(Malum vas non frangitur).

Поганому виду немає стиду.

В: Одне й те ж може бути і кращим, і гіршим.

Упав у гаразд, як муха в сметану.

НЕ ВМИРАЄ ТОЙ, ХТО В СЕРЦЯХ ЖИВЕ

Життя — смерть є категоріями часу. А час вічний. «Не вмирає віковий, тільки часовий». Отже, життя й смерть належать до вікового виміру. Життя — благо. «Старість — не радість, а вмирати не хочеться». Життя й смерть завжди поруч. «Раз мати родила, раз і гинути». «Життя казка, смерть — розв'язка». Не можна не помітити й іронічне ставлення до смерті. «І на тому світі повинно бути добре, бо звідти ніхто ще не вертався». Те, що смерть аж ніяк не може вважатись за добро, загальновідомо. Тільки боги безсмертні. І святі. Еклезіаст свідчить: «Хто знаходиться поміж живих. той має надію, бо краще собаці живому, ніж левові мертвому!» (9; 4).

Життя як чекання смерті? Жахливо. Годинник життя у вигляді годинникового пристрою до вибухівки в середині нас... А може, тому й живемо ми в такий невизначений час: то теперішній, то минулий, то майбутній, — що на годиннику нашого життя немає циферблату?

4.5. ЖИТТЯ — СМЕРТЬ (ЖИВИЙ — МЕРТВИЙ)

А: Життя — благо, смерть — зло. Життя краще за смерть.

Вмерти ніколи не пізно.

Не вмирає віковий, тільки часовий.

Не вмирає той, хто в серцях живе.

Ліпше солом'яне життя, як золота смерть.

Живи просто — проживеш років зо сто.

Живи, поки живеться, пий, поки п'ється,
помреш — з собою не забереш.

Живи не як хочеться, а як можеться.

Треба жить, як набіжить.

Не в тім річ, як довго, а як добре живемо.

Не те життя, що ледве тручається,
а те, що солодко споминається.

Старість — не радість, а вмирати не хочеться.

Добрі люди вмирають, а діла їхні живуть.

Мертвим соколом не ловлять і ворон.

Мертвого з гробу не вертають.

Або верть-круть, або круть-верть,
а неминуча смерть.

Горе тому, що земля на йому.

Після смерті немає нічого
(Post mortem nihil est).

Проживи непомітно (Late biosas).

Добре прожив [життя] той,
хто прожив непомітно
(Bene qui latit, bene vixit).

Подумай о том, что тебе придется умирать,
и тогда тебе больше жить захочется.

Человек для жизни рождается.

Жизнь человека коротка.

Человеческая жизнь как в поле цветок.

Еле живой лучше, чем совсем мертвый.

Сто мертвых не стоят одного живого.

Б: Смерть — добро, якщо життя непосильне для людини, її власної гідності. смерть підводить підсумок життя. Смерть наймудріша й найсправедливіша за все живе.

Тільки тої правди на світі, що смерть:
вона знає, хто бідний, а хто багатий.

Хто жив по-свинськи, той по-собачому вмирає.

Собаці собача смерть.

Яке життя, така й смерть.

Смерть усіх рівняє (Mors omnibus communis =
Смерть є однаково неминучою для всіх).

Смерть — відпочинок від страждань і нещасть
(Mors laborum ac miseriarum quies est).
[Порівняйте: «Смерть людині — відпочинок»
(Г. Сковорода)].

Когда человек умирает, он становится хорошим.

Помяни покойника добром,
а дурного о нем не говори.

В: Якщо є життя, то є й смерть. Смерть неминуча. Життя й смерть вимагають до себе поважного ставлення.

Смерті не одперти, як народився, то треба умерти.

Смерть звістки не посилає.

Смерть не трубить, коли губить.

Живий живе гадає, а помирає — все покидає.

Двом смертям не бути, а одної не минути.

Раз мати родила, раз і помирати треба.

Життя людське, як булька на воді.

Життя наше, як павутиння.

Життя прожити — не поле перейти.

Життя як стерня: не пройдеш, ноги не вколовши.

Ніхто не знає, що його в житті чекає.

Смерть старому перед очима,
а молодому за плечима.

Хвали день увечері, а життя перед смертю.

Більше разу не вмреш.

Вмирати так вмирати — все одно день теряти.

Дай, Боже, умерти, але не просити смерті.

Раз жию, раз умирати мушу.
Одна мати родила, одну й смерть давала.
Не старе мре, а поспіле.
Уродився, оженився та й умер.
Хто не народився, той не буде вмирати.
Хто вмер, то до ями, а хто живе, той ще з нами.
Як народився, то треба і померти.
Смерть шукає своєї причини.
Видима смерть страшна.
Від життя до смерті лише крок.
Гадка за горами, а смерть за плечима.
День за днем, а ближче до смерті.
Життя казка, смерть розв'язка.
На смерть нема зілля.
На смерть і родини нема злої години.
Почула душа, що за плечима смерть.
Смерть — неминущая дорога.
Земля наша мати: всіх зрівняє і помирить.
Нині полковник, завтра покойник.
Пліт на три роки, кіт на три плоти,
кінь на три коти, чоловік на три коні.
Тричі чоловік дивним буває:
родиться, жениться, помирає.

Пам'ятай про смерть (Memento mori!).

Від смерті не втечеш
(Mores et fugacem persequitur virum =
Смерть дожене й того, хто від неї тікає).

Заради життя втратити сенс життя
(Propter vitam vivendi perdere causas).

Ми тільки прах і тінь (Pulvis et umbra sumus).

Яке життя, така й смерть (Qualis vita, et mors ita).

Я той, ким ти будеш, а був я тим, ким ти є
(Sum, quod eris; quod es ante fui) [епітафія].

Суєта суєт і все суєта
(Vanitas vanitatum et omnia vanitas).

◈•◈

Жизнь и смерть — сестры.

Где есть жизнь, туда и смерть приходит.

◈•◈

И для жизни, и для смерти
надо быть настоящим мужчиной.

◈•◈

Г: Іронічне ставлення до смерті.

Доки товстий схудне, худий вмре.

Коби був умер торік, то би був уже рік.

Коли б не вмер, то довго б жив.

Мій татуньо межи двома хлібами вмер:
старого не було, а нового не дочекав.

Не буде мати часу і вмерти.

Не вмер Гаврило — галушка вдавила.

І на тому світі повинно бути добре,
бо звідти ніхто ще не вертався.

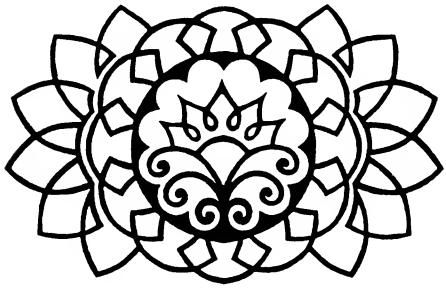

ГОЛОС ПРАВДИ І ГЛУХИЙ ПОЧУЄ

«Що правда, то не гріх». Антонімія «правда — кривда» є одною з найпопулярніших. Чітко визначена теза: «Хліб їж, а правду ріж». Антитеза: «Правду говорити — нікому не догодити».

Синтез: «У кожній неправді є все половина правди». Відповідь на біблейське питання: «Що є істина?» — не є в полі зору народу. Є правда, є неправда-кривда. Як многокутник прагне стати кругом, так неправда прагне стати чи сприйматися за правду. З часом вони й міняються місцями.

Питань багато. Може, це і є правдою — питання? Відповідь не може осягнути всю правду чи неправду.

Філософи шукали істину — абсолютну правду, нескінченну першооснову світу. Хто шукав, а може, й знайшов абсолютну брехню? Вона повинна бути, якщо прийняти постулат абсолюту.

А серед нас живе правда як суб'єктивне заломлення істини. І це зовсім не є свідченням того, що ми завжди раді зустрічі з нею.

4.6. ПРАВДА — КРИВДА \ НЕПРАВДА (СПРАВЕДЛИВІСТЬ — НЕСПРАВЕДЛИВІСТЬ, ПРАВДА — БРЕХНЯ)

А: Правда — благо, кривда — зло.

Правда та кривда — як вогонь та вода.

Правда і в огні не горить, і в воді не втоне.

Правда і з дна моря виринає,
а неправда потопає.

Що правда, то не гріх.

Голос правди і глухий почує.

Хліб-сіль їж, а правду ріж.

Засип правду хоч золотом —
вона виплине доверху.

На світі все минеться, одна правда останеться.

Правда ясніша від сонця, та її з свічкою шукають.

Правда старша від нас.

Світ неправдою перейдеш, а назад не вернешся.

Хліб їж, а правду ріж.

Хліб-сіль їж, правду не ріж, а говори.

Кривда від правди, як тінь від сонця, ховається.

Дитина до семи літ правду каже.

Дитина і п'яний усе правду скажуть.

На пословицю нема ні суда, ні розправи.

Пословиця вік не зломиться.

Пословиця — то мудрість народів.

◈•◈

З вуст малят — істина
(Ex ore parvulorum veritas).

Гола правда (Nuda veritas).

Простота — прикмета правди
(Simplex sigillum veri).

Платон друг, однак істина дорожча
(Amicus Plato, sed magis amica veritas).

Пословица не на ветер молвится.

Правдивый человек — ангел.

Проклятие праведника сбывается.

Правда в огне не горит и в воде не тонет.

Жизнь держится на доверии.

Открытый отказ — все равно что подарок.

Откровенное слово не заслуживает упрека.

Откровенность дружбы не портит.

Человеку, который держит слово,
не о чем жалеть.

У лжи короткие ноги.

Хоть гол, да прав.

У кого слово одно, у того и лицо одно;
у кого два слова, тот двуличный.

Ничтожный человек себя в пример ставит.

Б: Кривда краща за правду.

Правду говорити — нікому не догодити.

За моє жито та й мене побито.

Правда очі коле.

Праведный — пожива для неправедного.

Правды нет на свете.

Правдивое слово легко забывается.

Откровенная речь ненавистна.

В глаза говорить — значит льстить.

В: Там, де є правда, є й вигадка / казка / іносказання / алегорія.

Була колись правда, та заржавіла.

У кожній неправді все ж є половина правди.

Кожний о правді трубить,
а не кожний ту правду любить.

Чиє пиво на столі, того правда у селі.

Чия сила, того й правда.

Нема казки без правди.

Нема приповідки без правди.

Гарна мова з притчею.

К слову йде і прислів'я.

Другу скажи правду, а перед врагом похвались.

КРАЩЕ ЧЕСНО ВМЕРТИ, ЯК НЕЧЕСНО ЖИТИ.

Фольклор пов'язує честь із совістю: «Яка совість, така й честь».

4.7. ЧЕСТЬ — БЕЗЧЕСТЯ / ГАНЬБА

А: Честь — добре, безчестя — погано.

Добро стратиш — наживеш,
честь утратиш — пропадеш.

Краще чесно вмерти, ніж нечесно жити.

Бережи честь замолоду, а здоров'я під старість.

Ґляди, не забудь, людиною будь.

Яка совість, така й честь.

Від совісті не втечеш.

Він не дасть собі в кашу наплювати.

Який Сава, така й слава.

Честь дівоче щастя береже.

Честь і ганьба разом не живуть

Почесна смерть краще від ганебного життя
(Honesta mors tupri vita potior)

Совість — тисяча свідків
(Conscientia — mille testes).

Чого не забороняє закон, те забороняє сором
(Quod non vetat lex, hoc vetat fieri pudor).

Бесчестье хуже смерти.

Б: Немає різниці між честю й безчестям, ганьбою.

Спершу наплює, а потім лиже.

Хоч ти йому плюй в очі, він каже: «Божа роса!»

Чесність хвалять, однак вона мерзне
(Probitas laudatur et alget).

Заради життя втратити сенс життя
(Propter vitam vivendi perdere causam).

Что за честь, когда нечего есть.

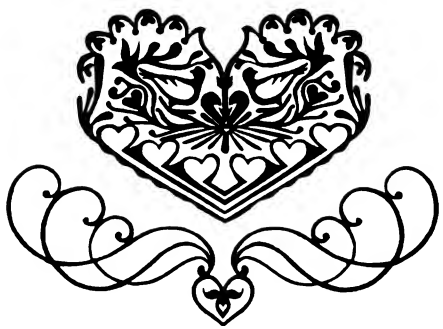

ВІРА ГОРИ ПОВЕРТАЄ

«Що міра, то віра».

4.8. ВІРА — НЕВІРА

А: Віра має величезну силу.

Віра гори повертає.

Яка віра, така й офіра.

Що міра, то віра.

Б: Віра позбавляє людину сили боротися.

Хто скоро повірить, той скоро і пропадає.

В: Людина може вірити чи не вірити, Це її право.

Хто нікому не вірить, сам віри не має.

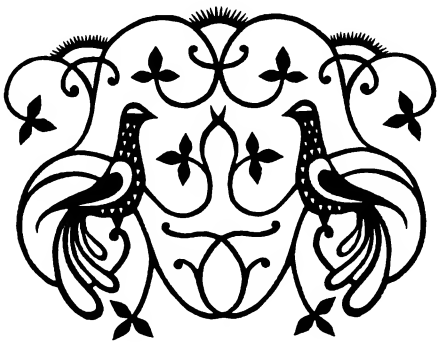

ЧАСТИНА V
ЛЮДИНА — ЛЮДИНА, ЛЮДИНА — СВІТ

Голова — усьому голова. Голова панує, керує. Від неї все залежить. Чи завжди так? Ні, буває, що голова першою виходить з ладу. У пареміях немає компромісу щодо цього.

ЯК Є ГОЛОВА, ТО Й НОГИ ЗДОРОВІ

5.1. ГОЛОВА — НОГИ (КЕРІВНИК — ПІДЛЕГЛИЙ, ГОЛОВА — ТІЛО)

А: Голова найважливіша за все, вона наказує. Яка голова (керівник), такі й підлеглі.

Краще голові поклонитися, ніж ногам.

Ноги спотикаються, а голові дістається.

Як є голова, то й ноги здорові.

Про ноги не думають, як голова в петлі.

Як мати ногам кланяться, так лучче голові.

Як нема в голові, то на базарі не купиш.

Не поговоривши з головою, не бери руками.

Розумна голова не дбає за лихі слова.

Вище голови не стрибнеш.

Знявши голову за волоссям не плачуть.

Мудра голова не дбає за дурні слова.

Спускайся з гори тихіше вниз,
щоб ніхто голови не гриз.

Треба мати кінську голову на ту велику справу.

Кожна имеить свой ум голова (Г. Сковорода).

Який піп, така і парафія
(Qualis rex, talis grex = Який цар, такі й підлеглі).

Б: Далеко не завжди голова панує. Часто голова перша виходить з ладу.

Більше в нього розуму в п'яті,
як у тебе в голові.

Куди ноги, туди й голова.

Риба смердить від голови.

Голова без розуму, що млин без води.

Голова виросла, а ума не винесла.

Голова болить — на ноги легше.

Голова без розуму — то ліхтар без свічки.

В дурній голові знання не стануть мудрістю.

Голова не тямить, що язик лепече.

Одна голова, та десять язиків.

ПРИЙШОВ НЕПРОХАНИЙ — ПІДЕШ НЕДЯКУВАНИЙ

Цей пареміологічний набір віддзеркалює етнічні особливості взаємостосунків людей, статус господаря, ставлення до гостей, етикет поведінки.

Гість — особа поважна. У ставленні до нього є й часова домінанта. Статус гостя не може тривати вічно. Етикет диктує, щоб у гості запрошували, щоб гість надовго не затримувався, щоб гість поводився як це годиться.

5.2. ГІСТЬ — ГОСПОДАР

А: Гість — найшанобливіша особа в хаті.

Діти в кут, коли гості в хату йдуть.

Гость — божий посланець.

Гость счастье приносит.

Гость старше.

Гость в красный угол смотрит.

Б: Статус гостя й ставлення до нього за певний час змінюється.

Прийшов непроханий — підеш недякуваний.

Два рази гостям радий:
раз, що приїхали, а раз, що від'їхали.

Від податків та гостей не відкрутишся.

Дав бог день, а дідько — гості.

Гість до трьох днів.

Гість мало їсть, а багато бачить.

Гості хліба не цурались, та й сала не стало.

Милий гість не часто буває.

Милі гості, чи не надокучили вам хазяї?

Незваний гість — гірше вовка.

Непроханий гість гірше татарина.

Де люблять — не части,
де не люблять — не ходи.

Гість — перший день золото,
на другий — олово,
а на третій — іди додому, голово!

Незваному гостю почета нет.

У гостя спина лучше лица.

Гость уходит, а хозяин остается.

В: Іноді важливіший гість, іноді — господар. Статус гостя залежить від поваги до нього та терміну його перебування.

Який гість, така йому й честь.

Любиш в гостях бувати, люби ж гостей приймати.

В гостях добре, а дома найлучче.

Гостя по одежі стрічають,
а по розуму проводжають.

Приход гостя — в его воле,
а уход — в воле хозяина.

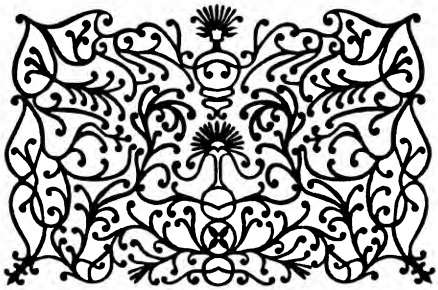

ДРУЗІ ПІЗНАЮТЬСЯ В БІДІ

Важливість дружби як особливої психічної форми стосунків підкреслюється в багатьох пареміях. «Чоловік без друга — що їжа без солі». «Добре братерство — краще багатства». Є й інші думки:

«Дружи, а за пазухою камінь держи». «Найбільші вороги — це колишні приятелі». Щодо синтезу цих двох думок, то він доволі прозорий: «Краще солом'яна згода, як золота вада».

5.3. ДРУЖБА — ВОРОЖНЕЧА (ЗГОДА — РОЗБРАТ / ЧВАРИ / ЗВАДИ, ДРУГ — ВОРОГ)

А: Дружба — добре, ворожнеча — погано.

Вірний приятель — то найбільший скарб.

Не май сто карбованців, а май одного друга (Г. Сковорода).

Мати сто друзів — мало,
а одного ворога — багато.

Не так тії сто братів, як сто друзів.

Старої любові й іржа не їсть.

Де згода, там і вигода.

Згода будує, а незгода руйнує.

Де згода панує, там і горе танцює.

Краще солом'яна згода, як золота звада.

Дружній череді вовк не страшний.

У лиху годину пізнаєш вірну людину.

Друзі пізнаються в біді.

Були б пиріжки — будуть і дружки.

Дерево міцне корінням, людина — друзями.

Не май сто рублів, як одного друга.

Старий друг ліпший нових двох.

Чоловік без друга — що їжа без солі.

Скажи мені, хто твій друг,
то я скажу, хто ти такий.

Дружні сороки орла заклюють.

Добре братерство краще багатства.

Дружба — найбільше благо
(Maximum bonum est amicitia).

Друг — це моє друге я (Amicus alter ego est).

Єдина душа (Anima una) [одностайність друзів].

Дружба — це рівність (Amicitia aequalitas).

Рівність не породжує війну
(Aequalitas haud parit bellum).

Де згода, там завжди і перемога
(Ibi semper est victoroa, ubi concordia est).

Дружба повинна бути безсмертною,
а ворожнеча — смертною (Amicitiae immortales,
mortales inimicitiae debent esse)
[дружба — вічна, ворожнеча —
короткочасна, нетривала].

Вірний друг пізнається в біді
(Amicus certus in re incerta cernitur).

У згоді міцніють навіть незначні сили
(Concordia fulcintur opes etiam exiguae).

Де друзі, там і багатство
(Ubi amici, ibidem sunt opes).

Найдавніший друг — найкращий
(Veterrimus homini optimus est amicus).

◈•◈

Не имей сто рублей, а имей сто друзей.

Старый друг лучше новых двух.

Дом держится советом.

Врага сделай другом,
но друга не делай врагом.

Худой мир лучше доброй ссоры.

Не в службу, а в дружбу.

◈•◈

Плечо друга — опора сердца.

Сто друзей лучше, чем сто быков.

Дом без согласия разрушается.

Из-за недостатка ума дом гибнет,
а из-за недостатка согласия — деревня.

◈•◈

Б: Дружба — погано, ворожнеча — добре. Ворог добре вчить.

Не вір нікому, то й ніхто не зрадить.

Від ворогів учися розуму.

Ворог знає більш про тебе, як ти сам про себе.

Ворог мого ворога — мій приятель.

Дружи, а за пазухою камінь держи.

Як не матимеш друга, не матимеш ворога.

Не май друга вірного, не будеш мати зрадного.

Друзі — це злодії часу.

Друг боягуз — гірше ворога.

Найбільші вороги — це колишні приятелі.

Не бійся ворога сильного,
а бійся друга дурного.

Борони мене, Боже, від приятеля,
бо з ворогом я собі дам раду.

Приятелів тьма, а вірного друга нема.

Без ворогів у світі не проживеш.

Більше приятелів, більше і ворогів.

Ніякий ворог так не допече, як свій домашній.

Подумай, яку провину ти вчинив,
коли тя ворог похвалив.

Вороги завжди кажуть правду, друзі — ніколи
(Inimici semper verum dicunt, amici nunquam).

Умный враг лучше глупого друга.

Враг обтесывает (учит) человека.

В: Іноді добре, що є дружба (згода), іноді — що панує ворожнеча.

В щасті не без ворога.

Як не бачу, душу рве, а побачу, з душі пре.

Пізнати брата по слові, а ворога по мові.

Лагідні слова роблять приятелів,
а гострі слова — завзятих ворогів.

Біднота показує нам наших приятелів.

Трудна згода, де вогонь і вода.

Худий мир краще лихої сварки.

Краще солом'яна згода, як золота вода.

Коли хочеш позбутися друга,
позич йому грошей.

Не нагодуй його хлібом — не буде тобі ворог.

Не вчи ворога, бо сам собі нашкодиш.

Нема гіршого, як мати мудрого ворога.

Спільний ворог навіть ворогів єднає.

Найти друга, за якого можна вмерти — легко,
а такого, щоб за тебе помер — важко.

Не можу жити ні з тобою, ні без тебе
(Nec tecum possum vivere, nec sine te).

Нікому не довіряй,
доки не з'їси з ним міру [8,75л] солі
(Nemini fidas,
nisi cum quo prius modium salis absumpseris).

◈•◈

Вместе тесно, порознь тошно.

Помирись как враг
и расстанешься по-дружески,
помирись по-дружески и расстанешься врагом.

Дружба дружбою, а служба службою.

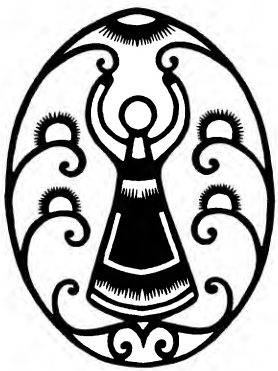

СВІТ ОДИН, АЛЕ ЛЮДИ НЕОДНАКОВІ

Заклик пізнавати самого себе пролунав у сивій давнині. Відомий і засіб — віддзеркалення себе від свого оточення. Вічні питання: Хто я такий? Що за світ навколо мене? Як стати й залишитись самим собою?

Українські паремії іронічно змальовують зміну масштабів об'єктивного й суб'єктивного світів людини. «Що мені з того, що світ широкий, як у мене чоботи тісні». І хоч «світ складається з різних людей» і «чоловік не горіх, не розкусиш», людина приречена народжуватись, виховуватись, жити у світі людському.

5.4. ЛЮДИНА — СВІТ

А: В уявленні людини світ такий, яка вона сама.

Що мені з того, що світ широкий,
як у мене чоботи тісні.

Пьяный думает, что и другие на него похожи.

Вор всех людей ворами считает.

Б: Світ складається з різних людей.

Півсвіта скаче, півсвіта плаче.

Світ один, але люди неоднакові.

Світ розуму вчить.

Є люди, а є і людиська.

Кожна людина своє лихо несе.

Кожна имеить свой ум голова (Г. Сковорода).

Що попові можна, те дякові зась.

Ще ся той не вродив, щоб усім догодив.

Чоловік — не горіх, не розкусиш.

Щоб пізнати людину, треба з нею пуд солі з'їсти.

Скільки людей, стільки й думок
(Quot homines, tot sententiae).

Що дозволено Юпітеру, те не дозволено бику
(Quod licet Iovi, non licet bovi).

Закон і країна (Lex et regio).

«Всякому городу нрав і права» [Г. Сковорода].

Пізнай самого себе (Nosce te ipsum).

Сколько голов, столько умов.

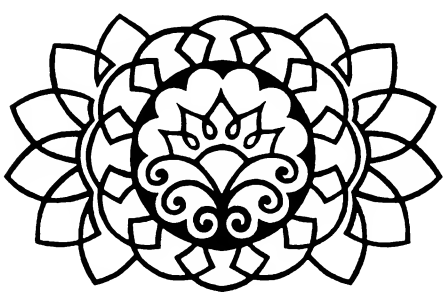

ЛЕГКИЙ І ГРІХ НА МОЛОДИХ ПЛЕЧАХ

Протиставлення молодості старості багатобарвне. Тут є й біла заздрість: «золотий вік — юнацькі літа», і натяк на сензитивність пори молодості: «чого навчися малим, те знатимеш і старим», і легка зневажливість: «молоде — зелене». Атож: «старість невелика радість».

Разом з тим, мудрість, яка акумулюється віком, — характерна риса тільки похилого віку. Постає питання: що є основною психологічною характеристикою віку людини? Дитинство, як найближчий до природи вік, глаголить істину, старість здатна тільки коментувати її. А що залишається зрілому віку? Мовчати й працювати?

МОЛОДІСТЬ — СТАРІСТЬ (НОВЕ — СТАРЕ, МОЛОДШИЙ — СТАРШИЙ)

А: Молоде, нове — добре, старе — погане. Прожитий вік нічого не додає до розуму. Чого навчишся малим, те знатимеш і старим.

Молодість — солодість.

Золотий час — юнацькі літа.

Нагинай гілляку, поки молода.

В менших літах — в менших гріхах.

Легкий і гріх на молодих плечах.

Молода кров кипить.

Хоч молодий, та ранній.

Хоч молодий роками, та старий розумом.

Що в молодості навчиш,
то на старості як знайдеш.

Старість не велика радість.

З старим жити — вовком вити.

Голова сивіє, то розум дуріє.

Волос сивіє — розум слабіє.

Волос сивіє, а голова шаліє.

Старість — не радість
(Senectus ipsa morbus est =
Старість — сама по собі хвороба).

Був кінь, та з'їздився
(Solve senescentem = Розпрягай постарілого коня).

Если дерево молодым не согнешь,
то в старости оно уже не гнется.

Сердце молодого к веселью,
сердце старика к поминкам.

Первыми воду пьют младшие.

Береги честь смолоду.

Старости и медведь боялся.

Скаковой конь в старости — водовоз.

Б: Старість краща за молодість. Молоде залежить від старого.

Старого чоловіка для поради держи.

Слухай старих людей,
то й чужого розуму наберешся,
і свого не загубиш.

Борода — честь, а вуса і в кота єсть.

Ліпше полюбити старого орла, ніж молоду сову.

Діти батька не учать.

Доки молодий, то й дурний.

Старий ворон пусто не кряче.

Чого чорт мудрий? — Бо старий!

І чорт на старість у монахи пішов.

Як голова сивіє, то чоловік мудріє.

Знає все, як старий.

Молоде — зелене.

Старий віл борозни не псує.

Старого горобця на полові не проведеш.

Старий ворон дарма не кряче.

Хто не був молодим, той не був і дурним.

Молодість і мудрість
не сідають на однім стільці.

Молодість має вовка в шлунку.

Сиве волосся — ласка молода.

Сивина в бороду — біс у ребро.

Ніби місце в лазні
[коли при розподілі керівних посад
надають перевагу старшим за віком,
незважаючи на їх особистісні якості]
(Quasi locum in balneis).

У старшого вола вчиться орати молодший
(A bove maiori discit arare minor).

У старого быка рога крепки.

Сердце старости не знает.

Сердце молодого безрассудно,
оно хочет всего на свете.

Обычай — от старшего.

Щенок выскакивает, а собака нападает.

Яйцо курицу уму-разуму учило.

Молодо-зелено, гулять велено.

В: Як старі, так й молоді мають свої особливості. Літа мало що додають людині.

Не розуміє молодий старого,
аж доки сам сі не постаріє.

Інший молодий годами, та старий бідами.

Молодість пішла — не попрощалася,
старість прийшла — не привіталася.

Молодість лінива — то старість плачлива.

Старого почитай, а молодого учи.

За молодим жити весело,
а за старим — затишно.

Всі дівчата — голуб'ята,
а де ж ті чортові баби беруться?

Пізно старого кота учить гопки.

Старе — як мале.

Що старе, що мале, що дурне.

Старий багато знає, а ще більше забув.

Старий кінь борозни не псує,
та й не глибоко оре.

Старі літа — та дитячий розум.

Старого вчити — що мертвого лічити.

Від гніву старієш, від сміху молодієш.

Цікаві скоро старіються.

Хто сивий, не конче мудрий, а лиш старий.

І за сивою бородою не все розум приходить.

Молоді сваряться — тішаться,
старі сваряться — казяться.

Что коза, то и козленок.

Где нет младшего, там нет и старшего.

В деле нет старшего (по возрасту) и младшего.

Если старший учтив, то и младший почтителен.

Туда, где не было твоей молодости,
не неси свою старость.

Г: Властивості людини не залежать від віку.

Борода до пояса, а розуму ні волоса.

І за сивою бородою не все розум приходить.

Дав бог літа, та розуму забув.

Волос уже сивий, а розум іще зелений.

Молоді літа, старий розум.

Вони не так старі, як давні.

Ум не зависит от старости или молодости.

Иной и в десять лет взрослый,
другой и до старости ребенок.

ЧОЛОВІК — ГОЛОВА, А ЖІНКА — ДУША

Тема чоловіка й жінки знайшла широкий відгук у пареміях. «Баба й чорт — то собі рідня». Фольклор помічає особливості чоловічого й жіночого світосприймання. стилю самореалізації. Чи варто їх порівнювати? Не варто — відповідають паремії. Протилежності чоловіка й жінки — запорука життя й підґрунтя вічного діалогу. У фольклору немає бажання навіть уявляти, що би було, якби жінки не відрізнялися від чоловіків.

5.6.ЧОЛОВІК — ЖІНКА

А: Чоловік — добре, жінка — погано. Чоловік може обійтися без жінки, а вона без нього — ні.

Не кланявся дід бабі й не буде.

Без мужа жона — кругом сирота.

Без чоловіка — то так, як без голови.

Гарний чоловік і погану жінку красить.

Де чоловік, там і дружина.

Покинь норови батькові та материні,
а бери чоловікові.

Нащо й гроші, коли чоловік хороший.

Хай чоловік, як ворона,
а все ж жінці оборона.

Куди голка, туди й нитка,
куди чоловік, туди й жінка.

Баба й чорт — то собі рідня.

Баба без діда — як борщ без хліба.

Баба з воза — коням легше.

Ти вже на бабський розум перейшов.

У баби довгий волос, а короткий розум.

Чорт і баба — одна рада.

◈•◈

Люби жінку, як душу, тряси її, як грушу.

Ніщо так швидко не змінюється,
як погода й жінка.

Краще з німою, ніж з язикатою.

Лихої жінки, вогню і води не побороти.

Гарна жінка — готова смерть.

Жінку треба два рази слухати:
раз — як кличе їсти, другий раз — спати.
(Порівняйте з епіграфом до «Кармен» П. Меріме
«Жінка — це зло, але двічі буває хорошою:
на смертному одрі чи на ложі любові»)

То й не жінка,
як сім раз на день не обмане чоловіка.

◈•◈

Немає нічого згубнішого за жінку
(Femina nihil pestilentius).

Вогонь, море і жінка — три лиха
(Ignis, mare, mulier — tria mala).

Бити слід горіхи, осла і жінку
(Nux, asinus, mulier verbere opus habent).

Жінка завжди мінлива і зрадлива
(Varium et mutabile semper femina).

Три женщины — это ярмарка.

У женщины характер змеиный.

Слову женщины невелика цена.

У мужчины — одно слово, у женщины — сто.

Жена у мужа заимствует нрав.

Женщина глупее коровы.

Женщина впереди ничего не видит
и назад не смотрит.

Женщине и коню доверять нельзя.

Муж, живущий по советам жены,
числится среди умерших.

Если на коня и женщину не замахиваться,
то они избалуются.

Быть обиженным женой тяжелее,
чем быть обиженным богом.

Жінка краще за чоловіка. Чоловік не може обійтися без жінки.

Дім держиться не на землі, а на жінці.

Муж — голова, а жінка — шия,
куди захоче, туди й поверне.

Ми керуємо світом, а жінки керують нами.

Немає вірнішого приятеля, як добра жінка.

Іван плахту носить, а Настя булаву.

Чоловік без жінки — як без розуму.

Мужчина без жінки — то дім без даху.

Часами варт і в жінки розуму позичити.

Де диявол нічого не вдіє, там бабу пошле.

Де чорт не долетить, там баба добіжить.

Коли баба захоче, той сам чорт захихоче.

Три друга: батько, мати та вірна жінка.

В хаті жінка три кути держить, муж четвертий.

Гарна жінка, гарні діти — тільки жити та радіти.

Жінка для совіту, теща для привіту,
а матінка рідна лучче всього світу.

Чоловік здуріє — півдому згорить,
а жінка здуріє — усе пожежею піде.

Бабі тільки один дід не онук.

Ти, мабуть, не знайдеш чоловіка,
який був би вірним дружині
(Fidelem haud ferme mulieri invenias virum).

Останнім довідується про гріхи дружини її чоловік
(Uxoris probrum ultimus, qui resciat, est maritus).

Что жену отняли, что душу одинаково.

Мужчина даже в своем доме гость.

Хозяйка в доме должна быть
маленьким солнцем и согревать всю семью.

У кого хорошая жена,
тому незачем ходить на праздник:
у него каждый день в доме праздник.

В: Який чоловік, така й жінка.

І він, і вона — одна сатана.

Чоловік та жінка — одне тіло, одне діло, один дух.

За доброго мужа жона, як ружа,
а за лихого драба — за рік, за два — баба.

У доброго мужа жона, як ружа,
а у злого баба, як жаба.

За ледачим чоловіком жінка марніє,
за хорошим молодіє.

За добрим мужем і свинка господинька.

Жінка доти люба, доки не візьме за чуба.

Муж з жінкою сваряться і б'ються,
а перина їх мирить.

Муж з жоною — що борошно з водою.

Біда тому дворові, де курка кричить,
а півень мовчить.

Г: Як чоловіку, так і жінці притаманні характерні риси, які не варто порівнювати.

Чоловік — голова, а жінка — душа.

Поки діда, поти й хліба, поки баби, поти й ради.

Жіноча помста не має границь.

Жіноча сила в язиці.

Жіночі сльози — це є ремесло.

Жінці не вір у домі, а кобилі — в дорозі.

Жінку люби, як душу, а тряси, як грушу.

Жінка — як та кішка:
чим більше гладь, тим більше хвоста задирає.

Жіноча логіка.

Жіночі примхи.

Дід про хліб, а баба про фіалки.

Жінки не перелюбиш.

Не хвалися жінкою в сім день, а в сім літ.

Батько стереже доньку до вінця,
а муж стереже жінку до кінця.

Не дай бог коня лінивого, а чоловіка ревнивого.

Ревнивий чоловік — що полохливий злодій.

Такий чоловік: не б'є, не лає,
та й ні про що не дбає.

Сякий — такий, лиш би був, аби хліба роздобув.

Чоловік любить жінку здорову, а тещу багату.

Баба хитріша від чорта.

Бабу гріє не кожух, а веселий, теплий дух.

Говорили баби, як летіли жаби.

Нагадала собі баба, як дівкою була.

Прийде сім баб та скаже сім рад.

Сердита баба — вовкові користь.

Сорок літ — бабський вік.

Бабська оборона — язик.

Добра жінка мужеві своєму вінець, а зла — кінець.

Хвали день увечері, а жінку рано.

Жінки та коня нікому не давай.

Жінки — найкращі дипломати.

Жінка жінку краще зрозуміє
(Mulier mulieri magis congruit).

Жіноча натура (Mulieris animus).

Жіночий розум (Mulieris ingenium).

Шаленіти властиво жінкам (Muliere est furere).

Жінку прикрашає мовчазність
(Mulierem ornat silentium).

Муж — гость, а жена — основа дома.

Хорошая женщина — посланница ангелов,
а плохая — от дьявола.

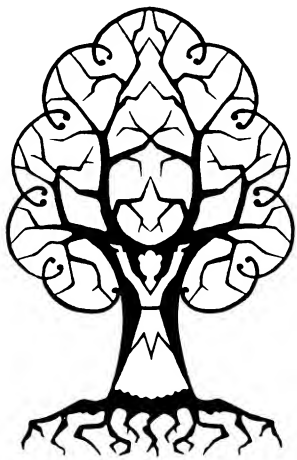

БЕЗ МАТЕРІ І СОНЦЕ НЕ ГРІЄ

Шанування батьків є одною з головних засад не тільки моралі, але й філософії життя: «Шануй батька й неньку, то буде тобі скрізь гладенько». «Батькове й материне благословення з дна моря витягне».

Батьки виховують дітей, але пестування не веде до добра. «Дочки залишають матір без сорочки». «Синові воля — батькові торба». Ставлення дітей до батьків із плином часу зазнає змін: «Малі діти — малий клопіт, а підростуть — хату рознесуть».

У фольклорі проводиться й різниця між батьком і матір'ю. «Що тато, то не мама».

Особливо підкреслюється роль матері: «Батько вмре — то півсиротина. а мати — то вже ціла сиротина».

5.6.БАТЬКИ — ДІТИ

А: Батьки для дітей, а діти для батьків. Батькам без дітей, а дітям без батьків погано. Батьки поважають своїх дітей, а діти — батьків.

Батькова хата усім багата.

Шануй батька й неньку,
то буде тобі скрізь гладенько.

Пташка радіє весні, а дитя матері.

Без матері і сонце не гріє.

Нема смерті без причини,
нема щастя без дитини.

Хоч дитя худеньке, та батькові й матері рідненьке.

Рада би небо до дітей прихилити
та зорями вкрити.

Мати сама не з'їсть, а дітей нагодує.

Нащо кращий скарб, коли в сім'ї лад.

Батькове й материне благословення
з дна моря витягає.

В кого є ненька, в того й голівка гладенька.

У дитини болить голова, а у матері серце.

Без дітей тихо, та на старості лихо.

Спи, доню, нехай тобі доля росте!

Син мій, а розум у нього свій.

Хвалила коза своїх дітей, що найкращі в світі.

◈•◈

Дети — свет очей.

Ребенок правду говорит.

Материнское сердце вещее.

Мать с ребенком только земля разлучит.

◈•◈

Мать крик своего ребенка и из могилы слышит.

От побоев матери не бывает больно.

Хороший сын у отца в долгу.

Отцовский долг сын платит.

Лягушке ее детеныш кажется лучом солнца.

Каждая мать золотая.

Б: Батькам з дітьми погано, а дітям з батьками. Є різниця у ставленні до батьків дочки і сина.

Не слухав батька малий, не послухає і великий.

Хто не слухає тата, той послухає ката.

Дай дитині волю, а собі неволю.

Мала дитина відбирає родичам сон, більша — хліб від рота, а велика і сорочку з тіла здере.

Соловей співа, поки дітей нема.

Дочки залишають матір без сорочки.

Дочка, як ластівка:
пощебече, пощебече та й полетить.

Мовчіть, кишечки,
не в сина, а в дочки були в гостях.

У кого суть дочки, у того латані сорочки.

Синові воля — батькові торба.

Як у батька три сини,
так буде в його спина синя,
а як у матері три дочки, так буде без сорочки.

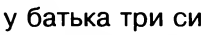

Сын — погибель для отца.

Имеющая дочь платьев не носит,
имеющий сына не ест досыта.

Труды матери и отца еще никто не возместил.

Кто в потомстве несчастен,
тот во всем несчастен.

Отцовское зло трудно забывается.

Кто предков своих не почитает,
тот и сам недостоин почтения.

Сирота — общий гость.

В: Іноді діти бувають добрими до батьків, іноді — злими. Ставлення батьків до дітей потерпає змін з плином часу.

Дурному синові і батьківське багатство
не в поміч.

Маленькі діти — батькам втіха, дорослі — горе.

Малі діти — болять руки,
великі діти — болить серце.

Малі діти — малий клопіт,
великі діти — великий клопіт.

Малі діти — малий клопіт,
а підростуть — хату рознесуть.

Від малих дітей болить голова,
а від великих — серце.

Добрі діти їдять кашу, злії — серце й душу нашу.

Добрі діти батькам вінець, а злі діти — кінець.

Г: Батьки пристрасні в оцінці своїх дітей, вони не можуть бути об'єктивними, так само і діти. Є різниця між батьком і матір'ю у їх ставленні до дітей.

Нема в світі правди, тільки рідна мати.

Матері ані купити, ані заслужити.

Одна мати — вірна порада.

При сонці тепло, при матері добро.

До людей по розум, до матері по серце.

Рідна мати високо замахує, а помалу б'є.

Материн гнів, як весняний сніг:
рясно випаде, та скоро розтане.

Куля мине, а материне слово не мине.

Любов матерня й на віддалі гріє.

Що тато, то не мама.

Батькова лайка дужче за материну бійку.

Батько вмре — то півсиротина,
а мати — то вже ціла сиротина.

Молитва матері з дна моря врятує.

Отцева й материна молитва зо дна моря верне.

Мати з хати — горе в хату.

Мати однією рукою б'є, а другою гладить.

Найгірша мати хоче мати найліпші діти.

Чого мати навчить, того й батько не перевчить.

Дитина маленька, то й мама дурненька.
(Порівняйте з французькою: Перша дитина — остання лялька, перші онуки — перші діти.)

Коли батько каже «так», а мати — «сяк» — росте дитина, як будяк.

Син — утіха батька, а дочка — матері.

МАЧУШИНЕ ДОБРО — ЯК ЗИМНЄ ТЕПЛО

Рідні по крові — одного роду. Цим фактом зумовлюється ставлення членів родини один до одного: «Дитина хоч кривенька, та батькові-матері миленька». Якщо в сім'ї є нерідні: невістка, теща, мачуха — це не може не вплинути на ставлення до них: «Кішку б'ють, а невістці замітку дають».

Буває, що нерідні немов ближчі за рідних: «Не ті батьки, що на світ привели, а ті, що в люди вивели».

Синтез визначених вище тези й антитези: «Брат любить сестру багату, а чоловік жінку здорову».

5.7.РІДНІ — НЕРІДНІ

А: Рідні (по крові) ближче всього.

Дитина хоч кривенька,
та батькові-матері миленька.

Людям як болото, а матері — як золото.

Сім'я міцна — горе плаче.

Мати б'є, то не болить,
а мачуха як подивиться, то й на душі холоне.

Мачушине добро — як зимнє тепло.

Скільки ворон білих, стільки мачух добрих.

Свекруха любить невістку, як собака діда.

У лихої свекрухи і ззаду очі.

Тещиного язика аршином не зміриш.

Кішку б'ють, а невістці замітку дають.

Хто ж винен, як не невістка!
Як не невістка, то, певно, її плахта.

На тихому зятеві теща воду возить.

Була собака в приймах та хвоста позбулася.

І вовчиха своїх дітей любить.

Найдорожчий клад, як у родині лад.

Кровный брат лучше названого.

Плохой брат лучше хорошего соседа.

Богатство дорого, а брат дороже.

Как ни хороша мачеха, ее не полюбишь.

Б: Нерідних інколи поважають краще, ніж рідних (по крові).

Не поможе і родина, як прийде лиха година.

Не ті батьки, що на світ привели,
а ті, що в люди вивели.

Плохой брат хуже злейшего врага.

Хороший сосед лучше брата.

В делах брат — не брат.

В: Що рідні, що нерідні — різниці у ставленні одних до інших немає.

Брат любить сестру багату,
а чоловік жінку здорову.

Син батька розумніший — радість,
а брат брата мудріший — заздрість.

Хоч ми й брати, але кишені наші не сестри.

Сестра сестрі заздрить у красоті.

Аби добра година, то знайдеться родина.

В дурному роду нема переводу.

В роду не без урода.

Дети — улей, а внуки — мед.

Кого любишь, тот тебе и родственник.

Родственник от головной боли не помогает.

Между хорошими соседями
и хорошими родственниками нет разницы.

Хороший родственник жены
лучше плохого брата.

Столетняя невестка в доме
младше годовалой дочери.

Та, у кого не было невестки,
не знала, что значит быть хозяйкой в доме

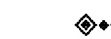

ХТО ДО КОГО ПРИСТАВ, ТОЙ ТАКИМ І СТАВ

Чи існує самодостатня людина? Мабуть, так. Кожна людина унікальна. «У чужу душу не влізеш». З іншого боку, на дії, поведінку, оцінки людини впливає її оточення. Це твердження має як негативні, так і позитивні наслідки: «З ким живеш, того духу наберешь». Компромісу двох позицій немає. Сам, але серед людей. Хоч і серед людей, але сам відповідаєш за себе.

5.9. САМ — НЕ САМ (ІНДИВІД — ОТОЧЕННЯ, ЛЮДИНА — ГРУПА ЛЮДЕЙ

А: Кожний індивід діє самостійно, незалежно від інших. Поведінка кожного залежить тільки від нього самого.

У кожної куми свої пироги.

Живи сам і давай жити іншим.

До дверей ключі підбирають,
а до серця — рідко.

У чужу душу не влізеш.

Людей питай, а свій розум май.

Не питай, чий я, але питай, що я.

Моє діло півняче:
проспівав, а там хоч і не розвидняйся.

Жодна людина не є
недоброзичливим суддею щодо себе самої
(Nemo non benignus est sui iudex).

Завжди той самий (Semper idem).

Слід плавати без пробок (Nare sine cortice).

Людина прикрашає місце, а не місце людину (Homolocum ornat, non hominem locus).

Кожен має своє судження [думку] (Suum quisque iudicium habet).

Кожного вабить своя пристрасть (Trahit sua quemque voluptas).

На бога надейся, а сам не плошай.

Каков человек сам, таково и его имя.

И хорошее, и дурное — от самого человека.

На свете каждый за себя живет.

Человек и сам перед собой в долгу.

Всяк молодец на свой образец.

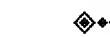

Не стреляй из ружья, которого сам не зарядишь.

Б: Кожна людина діє не самостійно, а під впливом інших; дії кожного залежать від його оточення, інших людей.

Рука руку миє, нога ногу підпирає.

З ким живеш, того духу набереш.

Двом і плакати легше.

Хто до кого пристає, той таким і сам стає.

Не бачить сова, яка сама.

Хвалився горщик, що відро розіб'є.

На людях — Ілля, а вдома — свиня.

Хто людей питає, той і розум має.

Всі за одного, один за всіх.

◈•◈

[Моє] друге я (Alter ego).

Легко стати мудрим тому,
хто навчився на чужій біді [на чужому досвіді]
(Feliciter is sapit, qui periculo alieno sapit).

Ніхто не народжується [тільки] для себе
(Nemo sibi nascitur).

Не живи на самоті інакше, ніж на людях
(Non vivas aliter in solitudine, alter in poro).

Хто сам себе вихваляє,
той швидко знаходить насмішників
(Qui se ipse laudat, cito derisorem invenit).

Бачу хороше, схвалюю його,
однак тягне мене на погане
(Video meliora proboque, deteriora sequor).

◈•◈

На чужих ошибках учимся.

◈•◈

Даже скаковая лошадь без понукания не бежит.

Соревнование прибавляет силы.

Если хочешь узнать себя — спроси у людей.

КОЖНА ЖАБА СВОЄ БОЛОТО ХВАЛИТЬ

Своє — найкраще. І «свій тягар не тужить», і «свій сухар смачніший від чужих пирогів». Одноголосно: «Хоч не красне, але власне».

Існує й протилежна думка. За кількістю пареміологічних прикладів вона не поступається попередній. «В чужих руках завше більший шматок». Може, річ у заздрості? «І я хотів би такий шматок мати, але й свого не хочу віддати».

Синтезування двох думок породило або іронічні («шкода вашої голови, але шкода і моєї шапки»), або моралізаторські сентенції («учися чужого розуму, а свого не губи»).

СВОЄ — ЧУЖЕ
(СОБІ — ІНШИМ, ВІТЧИЗНА — ЧУЖИНА)

А: Своє (знайоме, рідне) — добре, чуже — зле. Своє ближче, краще за чуже.

З чужих рук і мед гіркий, у своїх і гірке — мед.

Такий тільки сам себе любить
і то один раз на рік.

Кожна жаба своє болото хвалить.

Кожна лисиця свій хвостик хвалить.

На чужині і сонце не гріє.

Рідна земля і в жмені мила.

З рідної сторони і ворона мила.

Що голова, то й розум.

Всякому сердцу своя есть любовь (Г. Сковорода).

У всякого своя доля / І свій шлях широкий (Т. Шевченко).

Свій тягар не тяжить.

Свій сухар смачніший від чужих пирогів.

Хоч не красне, але власне.

Гречана каша сама себе хвалить.

Ліпше своє віддати, ніж чуже взяти.

Свої б'ються, а чужий не мішайся.

Тоді маю, як у руці тримаю.

Ніхто собі не ворог.

Як пси свої гризуться, там чужий не мішайся.

Своє миле, хоть загниле.

Чуже — не своє.

Чужого не чіпай, а свого не покидай.

Не сунь свого носа до чужого проса.

Чужі люди — темний ліс.

Свого горба ніхто не бачить.

Краще своє латане, ніж чуже хапане.

Чужа сорочка не гріє.

Своя сорочка ближче до тіла.

Як проти сонця води не напитися, так з чужою жоною або з чужим мужем не нажитися.

Не клади коло чужої жінки кілок,
бо ним тобі й печінки відіб'ють.

Кожний дубок хвалить свій чубок.

Сусідські діти найпустіші.

Де родилась моя мила, там її й кропива мила.

Свій як не заплаче, то бодай скривиться,
а чужий і не подивиться.

В чужім оці і порошину бачиш,
а в своїм і колоду не примічаєш.

В чужім оці бачить зразу, а в своїм ні разу.

Ліпше одне око своє, ніж чужих двоє.

Чуже бачить під лісом,
а свого не бачить під носом.

Чують, як пісні співаємо,
а не чують, як вовками виємо.

Чужий муж до часу, а свій до смерті.

Кожному подобається своє
(Suum cuique placet).

Чужі недоліки у нас перед очима,
а свої — за спиною
(Aliena vitia in oculis habemus,
a tergo nostra sunt).

Туніка ближча за плащ
(Tunica pallo propior est).

Ум на ум не приходится.

Сколько людей, столько и мнений.

Своя рубашка ближе к телу.

Всяк кулик свое болото хвалит.

У чужой пищи другой вкус.

Свое дерьмо не воняет.

Человек своих ошибок сам не понимает.

На свете каждый своим счастьем живет.

Даже еж под свой куст убегает.

В гостях хорошо, а дома лучше.

Чем в чужих краях быть падишахом,
лучше у себя быть пастухом.

Порог — гора.

На своей улице
последняя собака считает себя тигром.

Кому своя голова не кажется большой?

Что за кот, который себе не кажется рысью?

Кукушка свое имя говорит.

Между душой и душой — моя душа.

В чужом глазу волосок видит,
а у самого в глазу — дерево с ветвями.

Гость легко замечает недостатки.

У лисы хвост — свидетель.

Удар своей палкой не убивает.

От удара кобылы жеребцу не больно.

Лекарство собаки — ее язык.

Быки из одной упряжки и в стаде вместе пасутся.

В дороге коня не меняй.

В незнакомую реку не входи поспешно.

От привычной болезни не умирают.

Чужой совет — разрушитель дома.

В чужое сердце не заглянешь.

На общей ниве осел пасется.

Б: Своє (знайоме, рідне) — погано, чуже — добре.

В чужих руках завше більший шматок.

У чужу жінку чорт ложку меду кладе.

Чужа жінка медом мазана, а своя — смолою.

У сусіда й кури — як індички.

Легко на чужій шкоді вчитися.

Гірший свій ворог, як чужий.

Свій коли не вкусить, то ущипне.

З чужої торби хліба не жалують.

У чужий монастир з своїм уставом не ходять.

Він усе під чужу дудку танцює.

Кішки гризуться — мишам привілля.

Чужу біду руками розведу,
а свою до пуття не доведу.

На чужий коровай рота не роззявляй.

На чужий коровай рот не роззівай,
а раніше вставай та свій наживай.

Чужі гріхи перед очима, а свої за плечима.

На чужій стороні і жук м'ясо,
і стару бабу молодицею звуть.

Чим своя Галя, краще другая.

Чужа жінка все ліпша, як своя.

Хоч сова, аби з іншого села.

Чуже бачить, а свого не помічає.

Чужі діти скоро ростуть, а свої помалу.

Чужий дурний син — сміх,
а свій син дурний — плач.

Свій завжди гірший за чужого.

Лише чужими очима можна бачити свої хиби.

Добре чужими руками жар загрібати.

◈•◈

Людина завжди незадоволена своєю долею,
вважаючи щасливими інших
(Cui placet alterius sua nimirum est odio sors).

◈•◈

Свое глазу мало говорит.

В чужой беде человек силен.

Щенок любит чужое корыто лизать.

Даже за своей тенью он что-то замечает.

Чужая смерть на сон похожа.

Чужой покойник спящим кажется.

Давать другому советы и левым пальцем можно.

Радоваться чужой радости —
отличительное свойство ангелов.

Общая мельница — общий плач.

Яд, убивающий змею, — в ней самой.

В: Й своє погане (добре), й чуже; як ставишся до свого, так й до чужого.

Бий своїх — чужі боятися будуть.

Дома, що маєш, а у людей, що дають.

Одному на дяку, другому на шкоду.

Шкода вашої голови, але шкода і моєї шапки.

Від своїх одстав, а до чужих не пристав.

Не наше засипалось — не наше й мелеться.

Учися чужого розуму, а свого не губи.

Кто своего не любит, тот и чужого не полюбит.

Ви по-вашому, а ми по-нашому,
а вони по-своєму.

ЩО СОБІ НЕ МИЛО, І ЛЮДЯМ НЕ ЗИЧ

Собі — більше: «Усім по сім, а мені вісім». А як же інакше?! Адже «кожна рука до себе горне». Антитези немає. А от на тему «І собі добре / погано, і іншим» — прикладів багато: «І сам не гам, і другому не дам».

5.10. СОБІ — ІНШИМ

А: Собі — добре, іншим — погане..

Моє діло півняче: проспівав,
а там хоч і не розвидняйся.

Усім по сім, а мені вісім.

Кожна рука до себе горне.

Щасливо прожив життя той, хто жив непомітно
(Bene qui latuit, ene vixit).

Каждый прежде всего для себя живет.

В дом нести не тяжело.

Умри ты сегодня, а я завтра.

И добро, и зло человек творит для себя.

Кто что ни делает, для себя делает.

Кто роет яму для других,
сам в нее раньше падает.

Б: Собі — погане, іншим — добре.

Ніхто не може бути суддею
у своїй власній справі
(Nemo debet esse iudex in propria causa).

Не радій чужому лиху
(Alterius damnum, gaudium haud facies tuum).

Делящий и себя не любит.

Себялюбца бог не любит.

Хороший к себе требовательнее.

Гадалка себе не гадает.

В: Й собі добре (погано), й іншим.

І сам не гам, і другому не дам.

Що собі не мило, і людям не зич.

Заслуговують на зневагу ті,
хто, як кажуть, ні собі, ні іншому
(Contemnentur ii,
qui nec sibi, nec alteri, ut dicitur).

Я — тобі, ти — мені (Ego tibi, tu mihi).

Рука руку миє (Manus manum lavat).

Ви по-вашому, а ми по-нашому,
а вони по-своєму.

Не наше засипалось — не наше й мелеться.

Кто знает, как у себя в доме наладить жизнь, тот и другим будет полезен.

Хороший не только для себя хорош.

Не меряй всех на свой аршин.

Собака на сене.

Не смейся чужой беде, своя нагрянет.

◈•◈

Г: Те, що людина робить для іншого, повертається до неї, але не так, як на то сподівалось.

Не копай іншому яму, бо сам туди упадеш.

Рив, доки жив, а по смерті його зарили.

◈•◈

На свою власну голову (In tuum ipsius caput).

Потрапив у ту саму яму, яку вирив [іншому] (Incident in foveam, quam fecit)

З КИМ ПОВЕДЕШСЯ, ТОГО Й НАБЕРЕШСЯ

Традиції, звичаї зумовлюють поведінку людини. Людина живе у соціумі, серед людей. «Громада — великий чоловік». А от «один у полі не воїн». Важливим є й декілька чинників життя громади. По-перше, це властивості того, хто очолює громаду: «Отаманом громада кріпка». По-друге, громаду легко упіймати на гачок. Недарма грецьке слово демагог («водій народу») набуло негативного значення. «Хто красиво мовить, громаду на гачок ловить». А тому гірко, коли «народу багато, а людей мало». Коли «півсвіту плаче, півсвіту скаче». Чи «що бабі, те й громаді».

5.12. СЕРЕДОВИЩЕ / ОТОЧЕННЯ — ІНДИВІД (НА САМОТІ — СЕРЕД ЛЮДЕЙ, ЛЮДИНА — НАРОД, ЗВИЧАЙ)

А: Людина / індивід повністю залежить від свого оточення / народу, традицій. Яке оточення, така й людина.

Громада для всіх рада.

Громада — великий чоловік.

Вдома як схочеш, а між людьми як скажуть.

Один в полі не воїн.

З ким поведешся, того й наберешся.

Яке їхало, таке й здибало.

Чия країна, того й мова (Cuius regio, eius lingua).

Чий обід, того й пісня.

В хорошій компанії розуму наберешся,
в поганій і свій загубиш.

Погане товариство і доброго чоловіка зіпсує.

Біля чого потрешся, того і сам наберешся.

Одна доля, одне лихо людей докупи зводить.

У гурті всі за одного, один за всіх.

В гурті і комар сила.

В гурті й смерть не страшна.

Гурту й вовк не страшний.

У гурті і смерть на страшна.

Що людям, те й нам.

Не втопила вода, втопила людська обмова.

Які люди тебе оточують,
такий спосіб життя і ти маєш вести
(Ut homines sunt, ita mores geras).

Горе одному! (Vae soli!).

Одна людина — не людина (Unus vir — nullus vir).

Глас народу — глас божий (Vox populi,vox dei).

На миру и смерть красна.

С волками жить — по-волчьи выть.

Чий край, того й звичай.

Что делают люди, то и ты делай.

Куда все, туда и один.

С какой стороны больше людей, за теми и иди.

Дурной пример заразителен.

Скажи мне, кто твой друг. и я скажу, кто ты.

Кто что видит, то и делает.

Жизнь — подражание.

Если человек сам себя не уважает,
то и другие не будут его уважать.

Пес становится похожим на того,
кто дал ему кличку.

Если привяжешь коня рядом с ослом,
он начнет по ослиному брыкаться.

Б: Людина та її оточення не взаємозалежні; індивід не залежить від свого оточення, а оточення — від індивіда. Сила впливу оточення на людину визначається не кількістю, а авторитетністю людей, окремої людини.

Отаманом громада кріпка.

Хто красно мовить, громаду на гачок ловить.

Півсвіта плаче, півсвіта скаче.

Що бабі, те й громаді.

Народу багато, а людей мало.

◈•◈

Найбільшою вадою наділені ті,
які прагнуть подобатись більшості, а не кращим
(Maximum in eo vitium est,
qui non melioribus, sed pluribus placet).

◈•◈

Долг петуха прокукарекать,
а вставать — кто как хочет.

◈•◈

После моей смерти хоть на осле пашите.

Пусть весь свет под водой окажется:
какая разница утке.

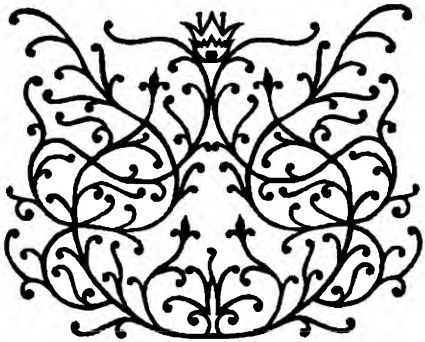

ПОЛЮБИТЬСЯ САТАНА КРАЩЕ ВІД ЯСНОГО СОКОЛА

Пояснити почуття любові неможливо. Хіба що можна прокоментувати. Та й це складно. Ми тільки з народного досвіду знаємо, що «любов гори верне». Антитезою є наслідки любові: нещастя, ревнощі, ненависть. Не дарма кажуть:»Дай серцю волю, заведе в неволю», «Люба — згуба».

У психології існує поняття амбівалентності почуттів. Найяскравішою ілюстрацією цього феномену є любов і ненависть. Але українські прислів'я не підтримують «академічну» амбівалентність: «Любов викликає любов, а ненависть — ненависть».

Любов полісемантична, вона має багато значень і відтінків. Та й люди вкладають у це поняття іноді неоднаковий зміст: «Один любить попа, другий попадю, а третій — попову дочку».

5.13. ЛЮБОВ / КОХАННЯ — НЕНАВИСТЬ

А: Любов — сильне почуття, яке не контролюється.

Не те гоже, що гоже, але те гоже, що миле.

Як серцем не любиш, то словом не здуриш.

Без сонця не можна бути,
без милого не можна жити.

Серцю не накажеш.

На милування нема силування.
Як гляне — серце в'яне.
Дай серцю волю, заведе в неволю.
Де серце лежить, туди й око біжить.
Старої любові й іржа не їсть.
Не втаїться кохання, як у мішку шило.
Збожеволіти від кохання.
Немає важчої хвороби, ніж кохання.
Кров — не вода, серце — не камінь.
Любов сильніша самої смерті.
Полюбиться сатана краще від ясного сокола.
Хоч у курені, аби до серця мені.
Хоч борщ без сала, аби душа пристала.
Хто кого любить, той того і голубить.
Жаль ваги не має,
кого серце раз полюбить, з тим і помирає.
Кому, як мара, а йому, як зоря.
Хто милий, той красен.
Рівні по вдачі — міцні по любові.
Від любого пана люба й рана.
До любові і співу не присилуєш.
Їж з голоду, а люби змолоду.
Любов гори верне.
Любов, вогонь і кашель від людей не сховаєш.

Любов не пожежа: займеться, не потушиш.

Любов — це кільце, а у кільця нема кінця.

Стара любов не ржавіє,
але з кожним днем сильніє.

Один поцілунок говорить більше, як ціла книжка.

Закоханий завжди готовий повірити
у реальність того, чого він побоюється
(Amans semper, quod timet, esse putat).

Сварки закоханих — поновлення кохання
(Amantium irae amoris renovatio).

Кохати і бути розсудливим
хіба тільки богу дозволено
(Amare et sapere vix deo conceditur).

Кохання і кашлю не приховаєш
(Amor tussisque non celatur).

Кохання можна досягти ласкою, а не силою
(Blanditia, non imperio fit dulcis venus).

Він і вона на самоті
не подумають читати «Отче наш»
(Solus cum sola
non cogitabuntur opare: «Pater noster»).

Ятриться рана у серці (Vivit sub pectore vulnus).

Насильно мил не будешь.

С милым рай и в шалаше.

Б: Любов приносить тільки нещастя / ненависть / ревнощі. Любов — тимчасовий стан, перехідне почуття: все залежить від обставин. Любов'ю треба керувати.

Хто ревнує, той не любить.

Мила за милим сім літ плаче.

Любов сліпа.

Любов робить розумних дурними,
тихих — буйними, а сердитих — смиренними.

Любов втікає, коли краси немає.

І гаряча любов стигне.

Люба — згуба.

Жалів вовк кобилу.

Дай серцю волю, заведе в неволю.

Нужда в вікно, а любов у двері.

На любов і смак товариш не всяк.

Без хліба і вина любов студена.

Любиш губи солодкі, люби і гіркі.

Вони так люблять, як вогонь і вода.

Де ся люблять, там ся чублять.

Кого люблю, того й чублю.

Де тебе люблять, не вчащай,
а де не люблять, не бувай.

Хто кохає, той спокою не має.

Без хліба й вина любов охолоне
(Sine Cerere et Libero friget Venus =
Без Церери і Вакха Венера охолоне).

Якщо хочеш бути коханим, [сам] кохай
(Si vis amari, ama).

[Любить], як вовк вівцю (Ut lupus ovem).

Суженый, что бешеный.

Безумная любовь.

Любовь зла — полюбишь и козла.

В: Любов й ненависть взаємодоповнюють одна одну.

Де любляться, там і сваряться.

Посварились — помирились.

Любов викликає любов, а ненависть — ненависть.

Стерпиться — злюбиться.

Кохання сповнене і медом, і жовчю
(Amor et melle et felle est fecundissimus).

Хто ревнощів не знає, той не кохає
(Qui non zelat, non amat).

Г: Люди вкладають різний смисл у поняття «любов».

Один любить попа, другий попадю,
а третій — попову дочку.

Не всі однакові: той любить дівицю,
той молодицю, а той паляницю

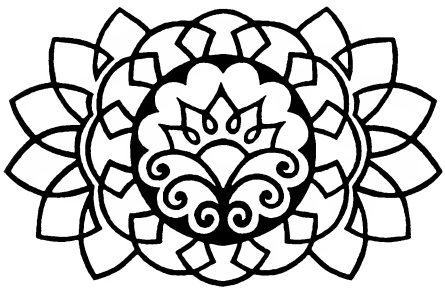

ЧАСТИНА VI
ХАРАКТЕРОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЛЮДИНИ

Первісність й важливість зору, побаченого протиставляється почутому. Свідок — той, хто бачив на власні очі. То є гарантія правди. Але не істини. Бо правда суб'єктивна. «Не вір чужим речам, а вір своїм очам».

Очі — дзеркало душі. Очі не можуть обманути. Хіба? Обачність, передбачливість є ознаками розуму: «У розумного очі на потилиці». Очі — найголовніша ознака краси: «Які очі, така й врода».

Паремії виступають і на захист важливості слухової інформації: «Вибирай собі жінку радше ушима, ніж очима». Хтось мав досвід.

Класичний синтез: «Очі без душі сліпі, вуха без серця глухі» — поєднує ці найважливіші шляхи отримання інформації. Ще російський фізіолог Сеченов стверджував, що око є частиною мозку, що винесене зовні.

Народ поєднує очі з душею, з розумінням («Мені вже все ясно» — себто я вже все зрозумів»), а вуха з серцем. Психологам відомо, що в житті людини зорова інформація значно перевищує слухову. Що сліпі значно краще адаптуються до життя, ніж глухі. Сліпі діти, як правило, добре вчаться, а от глухота веде до зниження розумових здібностей.

ЩО ОЧИМА БАЧИШ, СЛОВАМИ НЕ ПЕРЕІНАЧИШ

6.1. ОЧІ — ВУХА (БАЧИТИ — ЧУТИ / СЛУХАТИ)

А: Очі найважливіші. Краще бачити, ніж чути. Очі виказують усе. Очі, бачення, погляд вирішують усе.

Не вір вухам, але очам.

Не всьому вір, що чуєш.

Кому видно, тому й свічки не треба.

Кохання починається з очей.

Що очима бачиш, словами не переіначиш.

Як бачить, так і рачить.

Хоч відають, та нехай не видять.

Що видить, того прагне.

Добре і вперед дивитись,
а ще краще назад оглядатись.

Як гляне — аж трава в'яне.

Де серце лежить, туди і око біжить.

Очі — дзеркало душі.

Не вір чужим речам, а вір своїм очам.

Одне око має більш віри, ніж двоє.

Знати по очах, що ходить по ночах.

Людина може обманювати, а її очі ніколи.

Людське око бачить глибоко.

Не бачила оком, не плещи язиком.
Одні очі і плачуть, і сміються.
Очима і стріляє, і молить, і благає.
То його праве око.
У розумного очі на потилиці.
Що очима бачиш, словами не переіначиш.
Які очі, така й врода.
Далі очі — далі серце.
Чого очі не видять, того серцю не жаль.
Що з очей, то із думки.
Зійде з очей, зійде і з думки.
Куди очам мило, туди й ногам похило.

Око за око, зуб за зуб.

Чує дзвін, а не знає, де він.
В одне вухо влізе, а в друге вилізе.

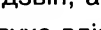

Де мило, там очі, де болить, там рука.
Далеко видить око, а розум — глибоко.

«Слышал» — ничто, «видел» — нечто.
Что ухом услышишь, то ложь,
что глазом увидишь — то правда.

Б: Чути — найважливіше. Мати очі — це ще не все.

Два вуха — два слуха.

Вибирай собі жінку радше ушима, ніж очима.

Хто багато очей має, той мало бачить.

Сріблом вух не завісиш.

Чоловік має двоє вух, щоб багато слухав,
а один язик, щоб менше говорив.

Як не чує, то й не вадить.

Тугоухий — несчастье в доме.

В: І очі, і вуха важливі для життя. Але вони не єдина ознака людини.

Очі без душі сліпі, вуха без серця глухі.

Руками дивиться, а очима пасе.

Що бачимо, те значимо,
а чого не годні бачити, в те віримо.

Слухай вухом, а не брюхом.

По вухах вислюка пізнають.

Густо дивиться, та рідко бачить.

Не кожний видить, хто очі має.

Очам страшно, а руки роблять.

Очі не плачуть, а серце.

Не бачила очком — не кажи язичком.

Не мели язиком поза очима.
Ясні очі, та чорні думки.

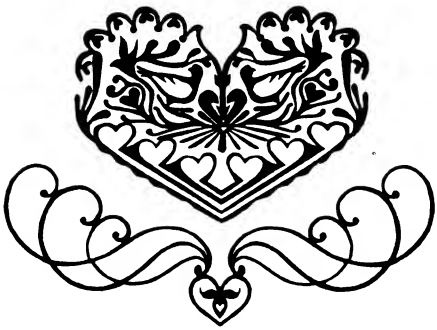

НА СВИНЮ ХОЧ СІДЛО ВДЯГНИ, ТА ВСЕ КОНЕМ НЕ БУДЕ

Що властиво людині... Воління (бажання)... Це слово походить від латинського кореня volere–volio — бажаю, хочу, волію.

Для народної мудрості це вирішене питання. Натура-природа людини залишається незмінною. Більше того, у кожної людини свої природні властивості, навіть якщо це діти одних батьків: «Одного тата діти, та не одної натури».

Паремії складають таку схему: природа (натура) — звички — здібності — вчинки (поведінка).

Латинські максими підкреслюють і узагальнені властивості людини: «Людина людині — вовк».

Антитезою є твердження, що вчинки, бажання людини не завжди відповідають її природі: «Руки золоті, а голова дірява». Компромісу-синтезу немає.

6.2. ВЛАСТИВО — НЕВЛАСТИВО (ВІДПОВІДНИЙ — НЕВІДПОВІДНИЙ)

А: Бажання, вчинки, думки кожного відповідають його природі, властивостям, здібностям, соціальному статусу, вдачі.

На свиню хоч сідло надінь,
та все конем не буде.

Усяк по-своєму казиться.

Всякому голову мучить свій дур (Г. Сковорода).

Гарний хлопець на натуру,
добре грає й на бандуру.

Одного тата діти, та не одної натури.

Хто народився, то до чогось пригодився.

Він по крашанках пройде
і ні одної не роздавить.

Адже ми створені не з каменю
(Non enim e silice nati sumus).

У прекрасних [людей] навіть осінь прекрасна
(Pulchrorum etiam autumnus pulcher est).

Те, що природно, не є ганебним
(Naturalia non sunt turpia).

Звичка — друга натура
(Consuetudo altera natura).

Найтяжча влада — влада звички
(Gravissimum est imperium consuetudnis).

Людина людині — вовк (Homo homini lupus est).

Лисиця міняє шкіру, а не звичаї
(Vulpes pilum mutat, non mores).

У кожного своя вдача (Suum cuique mos).

Ти навчаєш рибу плавати (Piscem natare doces).

Лиса и во сне кур ловит.

Волк каждый год линяет, а все сер бывает.

Утенок еще из яйца не вылупился,
а про воду уже знает.

Ворон на падаль летит.

Больной только о болезни и говорит.

У кого что болит, тот о том и говорит.

У суетливого и дело суетливо.

Разгневанный — говорлив,
голодный — прожорлив.

Дровосек любит поесть, а вдова — поплакать.

Корові седло.

Слепому красивая жена ни к чему.

Каждый по-своему с ума сходит.

Женщина да змея больше всего золото любят.

Тому, кто просит, не следует стесняться.

Слепой из себя стрелка не строит.

Слепой не учится умываться.

Кто боится упасть с дерева,
тот на него не лезет.

Вору быть скупым не пристало.

Перепелка на дереве не сидит.

Воронам орла не поймать.

Козе идет быть стриженой.

Охотник дома никогда не умирает.

Вдова — предмет сплетен.

Чтоб проявить мужество, надо быть мужчиной.

Ну что ж, даже осел иногда кричит
под священным деревом.

Б: Вчинки, бажання кожного не відповідають його властивостям (природі, здібностям, соціальному статусу).

Руки золоті, а голова дірява.

Сам він золотий, а руки глиняні.

Не в своїй шкірі ходиш.

Зверху гарно та тихо,
а всередині ворушиться лихо.

Вовк в овечій шкурі.

Звичне не захоплює (Assiduum mirabile non est).

И сторож ворует.

Безрогая корова бодливой бывает.

Слепой зрячему дорогу показывал.

Как же, станет тебе медведь мед есть.

Достойный хулы спешит хулить другого.

Один ангел умел упрямиться,
но и этого не соглашался делать.

ЧИЯ ВІДВАГА, ТОГО Й ПЕРЕМОГА

Прославляючи сміливість, засуджуючи боягузтво, фольклор виголошує тільки одну тезу: «Чия відвага, того й перемога!» Підкреслюється, що ляклива людина втрачає контроль за ситуацією, почуття реальності:

«Хто боїться, у того в очах двоїться».

6.3. СМІЛИВІСТЬ / ВІДВАГА / РІШУЧІСТЬ — БОЯГУЗТВО / НЕРІШУЧІСТЬ

А: Сміливість — добро, боягузтво — зло.

Хто боїться — той не рушить,
хто відважить — той віз підважить.

Чия відвага, того й перемога.

Де відвага, там і перемога,

На сміливого собака гавкає, а боязливого кусає.

Боїться своєї тіні.

Боязливому і миш ведмідь.

Полоханий заєць і пенька боїться.

Хто боїться, у того в очах двоїться.

Доля допомагає сміливим
(Fortes fortuna adiuvat).

Кто смел, тот два съел.

Лучше смерть, чем трусость.

Храбрый умирает только один раз,
трус — тысячу.

«Не бойся» — крепость бедняка и одинокого.

«Что делать, как быть» — ничего не сделал,
«Эх, была не была» — кое-что сделал.

◈•◈

Сомнение — море,
упади в него — и пропадешь.

Колеблющемуся
[букв. человеку с раздвоенным сердцем]
много не удается.

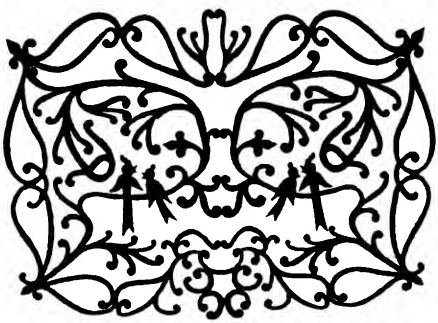

ТЕРПИ, КОЗАК, ОТАМАНОМ БУДЕШ!

Терпіння вважається характерологічною ознаою національного характеру українців. Хто з дитинсва не чув: «Терпи, козак, отаманом будеш»? Отже, ерпляче чекаємо на нагороду.

6.4.ТЕРПІННЯ — НЕТЕРПІННЯ

\: Терпіння — добро, нетерпіння — зло.

За терпіннячко дасть Бог спасіннячко.

Хто терпен, той спасен.

За один раз не зітнеш дерево враз.

Природа, час і терпеливість — це добрі лікарі.

Терпіння — ліки проти будь-якого горя
(Cuivis dolori remedium est patientia).

Нестриманість — годувальниця лікарів
(Intemperantia est medicorum nutrix).

Якщо [біль] нестерпний, то він нетривалий,
а якщо тривалий, то він не є нестерпним
(Si gravis brevis, si longus, levis).

Терпенье и труд все перетрут.

Терпеливому масло достается.

В терпении кроется золото.

Терпение родителей неистощимо.

ЛЮДИНА У ГНІВІ ВТРАЧАЄ ГЛУЗД

Найсильніший прояв емоцій — гнів. Його відносять до базових емоцій людських. Себто тих, що обслуговують потребу в самозбереженні і виживанні.

Гнів, як коротке замикання, позбавляє людину здатності контролювати свої емоції, волю. «У гніві чоловік сам себе не тямить».

Тривалий гнів здатний перетворити все життя на темряву, висушити душу людині («Гнів чоловіка сушить»). Альтернативи немає.

6.5. ГНІВ

Цей з зубами родився.

Людина у гніві втрачає глузд.

У гніві чоловік сам себе не тямить.

Гнів чоловіка сушить.

Гнів кров псує.

Гнів заважає розуму бачити істину
(Impedit ira animum ne possit cernere verum).

Гнів — це коротке [тимчасове] безумство
(Ira — furor brevis est).

Гнів надзвичайно повільно згасає
(Ira tardissime senescit).

ЩО ТІЛО ЛЮБИТЬ, ТЕ ДУШУ ГУБИТЬ

«У великому серці увесь світ уміститься!», а «чорну душу і милом не відмиєш». «Нічого, що руки чорні, аби душа була чиста». Ну, що до цього додати?! Хіба що про серце, яке за Біблією є символом розуму, а в народній символіці — бажань людини, центром душі, найхарактернішою психологічною рисою особистості. «Де серце лежить, туди і око біжить». «Серце співає — і душа радується». Буває й інакше. Коли серце скам'яніє, охолоне від болю. Самого гострого болю — сердечного.

Серцем людини можна маніпулювати. «Ухопив за серце масними словами». Окремою групою стоять паремії, в яких йдеться про «поведінку» душі за різних обставин. Від «в здоровому тілі, здорова душа» до «душа в п'яти втекла».

Резюме: «Все здатний зробити той, хто вкладає душу».

6.6. ДУША / СЕРЦЕ / ДУХ

А: Добра душа / велике серце — багатство.

Доброго серця чоловік.

Два серця розуміються ліпше, ніж дві голови.

Чи з перцем, чи не з перцем,
аби з щирим серцем.

З щирого серця ніхто не сміється.

У великому серці увесь світ уміститься.
Що серце, то й бажання.
Нічого, що руки чорні, аби душа була чиста.
Без мила в душу лізе.
Бідний той, що душі не має.
Душа не упир, того хоче, чого й мир.
Чорну душу і милом не відмиєш.
З душі ніхто не вийме.
Щирість — це лице душі.
Як на душі, так і на тілі.
Душа міру знає.

Серце дуже вразливе.

Болить серденько, та плакать стидненько.
Вразив у саме серце.
Голуб'яче серце має.
До дверей ключі підбирають,
а до серця — рідко.
Де серце лежить, туди і око біжить.
Далі очі — далі серце.
Не той сильний, що камінь верне,
а той, що серце в собі держить.
Серце — не камінь, відійде.
Серце мені тріскає з жалю.
Серце ні на що не зважає — свою волю має.
Серце чує, а не скаже.

Душа душу чує, а серце серцю вість подає.
Серце співає — і душа радується.
Хай радіє, поки надія серце гріє.
Хто на серце шаліє, той зарано сивіє.
Що в серці вариться, то на лиці не втаїться.
Що з серця походить, те й до серця доходить.
Кому легко на серці, до того весь світ сміється.
Красиву душу здалека видно.

Б: Душа / серце може бути причиною нещастя.

Кам'яного серця чоловік.
Боязке серце ніколи не здобувало красуні.
В'ївся в серце і в печінки.
Кров — не вода, серце — не камінь.
Легше на серці, як виговоришся.
Мені тяжко на серці.
Ми до них з серцем, а вони до нас з перцем.
Можна й мовчки своє серце з'їсти.
Не ріж моє серце, мені і так з перцем.
По парі пізнати, чим серце кипить.
Взяв близько до серця.
Серце з перцем, а душа з часником.

Серце/душа не можуть керувати людиною, але серцем/душею можна маніпулювати.

Серце того не хоче, хоч язик лепоче.

Серцю ні розказати, ні указати.

Серце не навчити.

Дай серцю волю, а сам підеш у неволю.

Ухопив за серце масними словами.

Чим серце повне, то й язиком спливає.

Чого серце не бачить, того й не жаліє.

Одне серце страждає, а друге не знає.

Що з серця, то і з мислі.

Що на серці, те й на язиці.

Що із серця походить, те й до серця доходить.

Що серце, то й бажання.

Кров бурякова, душа часникова.

Маєш душу, як зогнилу грушу.

Наша душа наїсться і з ковша.

Надворі смеркає, а на душі світає.

Не лізь нікому з постолами в душу.

Не любить кривити душею.

Не поберігши тіло, і душу погубиш.

Не стій над моєю душею.

Паперова душа не варта ні гроша.

Продав чортові душу.

Хоч сам він білий, та душа чорна.

Аж дух захопило в грудях.

Всі були одного духа, а тепер поспускали вуха.

З тебе дух, а з мене переполох.

Пучка духу, а решето розуму.

Радше дух спущу, а свого не попущу.

Хто скляний дух має,
най на чужого каменем не кидає.

Як застив — та й дух спустив.

◈•◈

В: Душа поводиться по-різному за різних обставин.

Серце не болить, як очі не видять.

Бідна душа без гроша.

В здоровому тілі здорова душа.

Спав йому камінь із серця.

Велика душа, як є міх гроша.

В душу не влізеш.

У чужу душу не влізеш.

Великі душі мають силу волі,
а слабодухі гинуть у неволі.

Утулив бог душу у пень.

Горда душа в убогім тілі.

Душа в п'яти втекла.

Душа грішить, а тіло покутує.

При тобі — і душа в тобі,
а без тебе — душа з тебе.

Чує щось душа, та мені не каже.

Чужа душа — темний ліс.

Як не бачу — душа мре, а побачу — з душі пре.

Як піде душа по руках, то чортові дістанеться.

Тіло в злоті, а душа в мерзоті.

Тіло блудить, ще й душу губить.

Тіло грішить, а душа буде покутувать.

Тіло обіймає, а душу виймає.

Що тіло любить, те душу губить

ЧАСТИНА VII
МІРА, ДОЛЯ

Народ тлумачить поняття «велике» і «мале» як якісні категорії, що відображають сутність явища, предмета, людини.

Велике встановлює свої права, має владу над малим. «Закон павутиння, в котрому муха путається, а джміль пролітає». Але й мале здатне зіпсувати велике. Без малого не існує й велике. «Довга дорога починається з одного кроку». «Чим менша блоха, тим дужче вкусить». «У малім тілі може бути велика душа».

Ще з Біблії відомо, що «Трохи розчину квасить усе тісто!» (Гал. 5; 9). Люди часто-густо згадують цю сентенцію, коли дрібниці позбавляють їх душевної рівноваги.

З ХАМА НЕ БУДЕ ПАНА

ВЕЛИКЕ — МАЛЕ

А: Велике — то велике, мале — мале.

З хама не буде пана.

Закон — павутиння,
в котрому муха путається, а джміль пролітає.

◈•◈

В бочке меда ложка дегтя.

И дальнее путешествие
с первого шага начинается.

Чтобы сгорел дом, достаточно и головни.

Большая мельница малой водой не вертится.

Река пришла к роднику в долг воды просить.

Маленький топор большое дерево валит.

Б: Велике складається з малого. Немає великого без малого. Мале впливає на велике.

Яке мале, таке й велике.

Довга дорога починається з одного кроку (китайське).

В: Іноді мале / менше більш небезпечне, дійове, активне, ніж велике та програє в порівнянні з великим/більшим.

Не море топить — калюжа.

Чим менша блоха, тим дужче вкусить.

Г: Більше зовсім не означає, що ліпше.

У малім тілі може бути велика душа.

Іноді більша частина перемагає кращу (Interdum maior pars meliorem vincit).

ДУША МІРУ ЗНАЄ

«Без міри нема віри». Біблійна мудрість: «Якою мірою міряєте, — відміряється вам» (Ев. Мр. 4; 24).

Максима грецьких філософів «існує міра в речах» — стверджує важливість застосування цієї філософської категорії у житті. Але що є міра? Взнавши це, можна буде встановлювати, що є понад міру. А може, міра встановлюється якимись додатковими чинниками? Бо ще в Книзі Еклезіястовій помічено: «Сон солодкий в трудящого, чи багато, чи мало він їсть, а ситість багатого спати йому не дає» (Екл. 5; 11).

Людина часто прагне мати надлишок. У цьому вона подібна до дитини. Мабуть, прокламація «золотої середини» перегукується із закликом «дотримуватись тільки найнеобхіднішого». Річ у тім, що є необхідним? У кожного — своя міра необхідності. Ще Сократ, гуляючи по афінському ринку, неодноразово казав: «Як добре, що я можу обійтись без усіх цих речей». Отже, той, хто має тільки необхідне, щасливий? Чи, може, щасливий той, хто вміє встановлювати свою міру для всього? Може бути... Достеменно, що відсутність почуття міри губить людину.

Є ще одна сторона цієї розмови — міра споживання і міра духовності. Необхідність у побутових речах і міра у безмірності Всесвіту, духовності, мудрості. Нагодуй людину медом — надлишок зразу ж про-

сотається крізь шкіру (до речі, стародавнє «сито» — це мед).

Їсти досита — це з'їсти весь обід, на останку якого подавали сито — десерт. Ситий той, хто їв і мед).

Відсутність почуття міри є й ознакою безглуздя. Його можна порівняти з відсутністю розуму, культури. Але яке наше життя було би прісним, якби всі дотримувались середини. Пересічність — статична норма. Дистильовану воду ніхто не п'є, її тільки дають як ліки.

То що: «Або пан, або пропав»? Можна й так. Недарма ж ця приказка є такою популярною.

ДО МІРИ — НАД МІРУ / ПОНАД МІРУ. ПЕРЕДБАЧЛИВІСТЬ — НЕОБАЧНІСТЬ)

А: Усе до міри. До міри — ефективно, надміру — погано. До міри краще, ніж понад міру.

Душа міру знає.

Простягай ноги по своїй ковдрі.

Без міри нема віри.

Міра — віра.

Оку вір, калібром мір.

Якою мірою міряєте, — відміряється вам (Єв. Мр. IV.24.).

Нічого над міру! (Ne quid nimis!).

Існує міра в речах (Est modus in rebus).

Мудрий дотримується міри
навіть у поважних справах
(Imponit finem sapiens et rebus honestis).
Порівняйте з максимою «в усьому слід зберігати
міру, крім мудрості» (Аристотель).

Золота середина (Aurea mediocritas).

Мужність, однак, — посередині;
крайнощі хибні обіруч
(Virtus est medium
vitiorum et utrimque reductum).

Живи за своїми жнивами
(Nesse tenus propria vive).

Було би правильно, якби кожен міряв себе
своєю мірою і своєю стопою
(Meteri se quemque suo modulo
ac pede verum est)

Все надмірне не є благом
(Omne nimium non bonum).

Мед породжує перенасиченість
(Mel satietatem gignit).

От добра добра не ищут.

От излишества добра не бывает.

Неразумное следование приличиям —
то же неприличие.

И мед едят в меру.

Слишком усердному слишком и достается.

Кто делает слишком много,
тот не делает ничего.

Слишком хорошо тоже нехорошо.

Слишком большой кусок в горле застревает.

Много оправданий — нет оправданий.

Совет хорош, но постоянные советы не хороши.

Больше трех раз не проси,
а четвертый попросишь — грех на тебе.

Приходи раз в год — и почет тебе на год,
приходи каждый день — и почет тебе на день.

Когда чабанов слишком много,
скота становится все меньше и меньше.

Б: До міри — погано. Понад міру — краще, ніж до міри.

Або пан, або пропав.

Середній шлях найнебезпечніший
(Medio tutissimus ibis).

Маслом кашу не испортишь.

Хлебнувший несчастье сверх меры
уже к нему привычен.

Или грудь в крестах, или голова в кустах.

ДЕ ВЕЛИКА РАДА, ТАМ РІДКИЙ БОРЩ

Більше — краще, ніж менше. Фольклор екстраполює цю нехитру сентенцію на родинне життя: «У кого дочок сім, то й щастя усім, а в мене одна і тій щастя нема». Невже «гуртом добре батька бити»? Усе це здебільшого стосується чисельності родини чи робітників, яким треба діяти спільно.

В антитезі здебільшого йдеться про жінок. «Де багато господинь, там хата неметена». «Де багато баб, там дитя безпупе». Чітко виражений синтез двох точок зору: «Удвох тісно, а поодинці сумно».

7.3. БАГАТО — МАЛО (БАГАТО — ОДИН)

А: Багато — добре, ефективно, мало (одне) — погано.

Один солдат у полі не вояка.

Один дуб у полі не ліс.

Один — як ні одного.

Одна ластівка не робить весни.

Одна дитина — не дитина,
а багато дітей — радість.

Як двоє у батька дітей, то так, як одне,
а як одне, то так, як ні одного.

У кого дочок сім, то й щастя усім,
а в мене одна, та й щастя нема.

Одиначка — або ледащо, або пиячка.

Як одна, тай нема талана.

Однією рукою вузла не зав'яжеш.

Глас народу — глас божий (Vox populi, vox dei).

«У тебя одно?» — «Одно!» —
«Видно, что на голове оно!»

Одинокий во всем несчастлив.

Одинокий мужчина послушен женскому совету.

Один счастливый случай еще не счастье.

Однодневная слава — не слава.

Два ума лучше, чем один.

Молитвы большего числа людей
до бога лучше доходят.

Если сто овец разом начнут на дерево блеять,
то оно усохнет.

Одной рукой в ладоши не хлопнешь.

Один прыжок еще не скачки.

Все село от несчастья не плачет
(в значении: несчастье легче переносить,
если оно постигает всех).

Б: Мало краще, ніж багато.

Де багато господинь, там хата неметена.

Мала сльоза зменшує велике горе.

Де велика рада, там рідкий борщ.

Де два, там рада, де три, там зрада.

Що два, то не один.

Багато няньок — дитина без носа.

Де багато баб, там дитя безпупе.

Природа задовольняється малим
(Parvo est natura contenta).

«Не мале те, що для життя достатнє»
(Г. Сковорода).

«Вчись задовольнятися малим» —
основний принцип стоїків і епікурейців.

Небагато, але багато чого
(Non multa, sed multum).

Лучше один день петухом быть,
чем сто дней курицей.

Лучше один дурак, чем семеро.

Лучше один совет, чем сто.

Глухому священник два раза службы не служит.

Кому месяца недостает, тот живет,
а кому дня недостает, тот не живет.

Божество на один день — божество навсегда.

На тот свет хватит и того мяса, что на пальце.

◈•◈

В: І мало (один), і багато добре (погано).

Одна голова добре, дві ліпше,
але хай одна розважить і поважить.

Удвох тісно, а поодинці скучно.

Ти йому слово, а він тобі десять.

◈•◈

Много — желудку хорошо,
а мало — сердцу хорошо.

Одна овца никогда не стоит ста овец,
а один человек иногда стоит тысячи человек.

Тысячи друзей человеку мало,
а одного врага — много.

НЕМАЄ ЛИХА БЕЗ ДОБРА

Кожне явище суперечливе. Це філософська, діалектична істина. Вона, ніби-то, є запорукою існування всього. Навіть світ має свій зворотній бік — антисвіт. Існує такий вислів: «Палиця два кінці має». Чи ще більш приземлене, хоч і про високе почуття: «Від милого гріх, а від людей сміх».

«Біда, у кого жінка бліда, у кого червона, як калина, то й тому лиха година». А може, ви спробуєте вибрати щось посередині? Неперевершеною мудрістю є латинська максима: «Нема лиха без добра». Її популярність, та й той факт, що кожний народ вважає її своєю, свідчать про це.

Щодо антитези та синтезу, то кожному явищу притаманна цілісність. Кожному явищу притаманна суперечливість. Отже, суперечливість є атрибутом цілісності. А, може, супротивність — це двобічність? Тоді вороги мого ворога — це мої друзі. Як у математиці: два мінуси дають плюс. Отже, суперечливість є не тільки атрибутом, але й основою цілісності. Усе стверджує себе тільки завдяки самому собі. А заперечує — крізь свою протилежність? Звідси єдність і боротьба протилежностей: добро — зло. Зло як породження добра. І навпаки?

СУПЕРЕЧЛИВІСТЬ — ЦІЛІСНІСТЬ / ВНУТРІШНЯ ЄДНІСТЬ

А: Кожне явище суперечливе. Усяке явище існує разом зі своєю протилежністю. Явище може бути таким, як нам здається, а може бути й зовсім іншим ніж здається. Воно одночасно може бути двобічним чи багатобічним. Усе може перебувати одночасно в декількох місцях.

Нема роду без вироду.

Без щастя не буває нещастя.

Палиця два кінці має.

Людям свято — свині смерть.

Від милого гріх, а від людей сміх.

Біда, у кого жінка бліда,
у кого червона, як калина, то й тому лиха година.

Ладна жінка і бистрий кінь — то смерть.

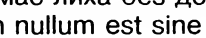

Немає лиха без добра
(Malum nullum est sine aliquo).

Не было бы счастья, да несчастье помогло.

Убыток и прибыль — братья.

«Нет» и «да» — братья.

Кто не испытал в жизни плохого,
тот не знает, что такое хорошее.

Где есть подъем, там есть и спуск.

Где говорят «здравствуй»,
там и «до свидания» сказать следует.

Кто слишком высоко летает,
тот, случается, низко падает.

Высоко летал — низко пал,

Ночь и день друг за друга держатся.

Каждая ошибка ума прибавляет.

Кто умеет продавать, тот и покупать умеет.

Болезнь косит — священнику пожива.

Из-за обиды любовь к вражде приходит.

Как вперед смотришь, так и назад смотри.

Хорошая корова дала ведро молока
да своей же задней ногой его пролила.

Одним выстрелом двух зайцев убил.

Бойся, бойся и никогда не испугаешься.

Где светит солнце,
там и дождь, и град случается.

После ненастного дня солнечный наступает.

Богом хранимый несчастье несет.

Человек тверже камня и нежнее цветка.

Зад у него в золе, а душою он на небесах.

За одной щекой огонь держит,
а за другой — воду.

Человек из кусков от всех шелков.

Спина боится, а лицо стыдится.

Принесенное ветром ветер и уносит.

Сколько у человека врагов,
столько у него и друзей.

Одному хорош, другому плох.

Человек умрет — вот и поминки,
бык падет — вот и мясо,
арба сломается — вот и дрова.

Кудахчет одному, а яйцо несет другому.

Золото в любую сторону гнется.

И самая высокая башня на земле стоит.

Б: Кожному явищу притаманна цілісність, внутрішня єдність і несуперечливість.

Подарки любит, а сказать «на» не умеет.

Одной рукой два арбуза нести нельзя.

Одним выстрелом двух зайцев не убьешь.

За двумя зайцами не гонись —
ни одного не поймаешь.

В: Одні явища супротивні (двобічні), інші — ні.

Враги твоего врага — твои друзья.

У мужчины — одно лицо, а у кинжала — два.

ХОЧ ГІРШЕ, ТА ІНШЕ

Чи існує єдність у багатобічності, а багатобічність у єдності? Людина, особистість — втілення єдності, що є витвором багатобічності природи? Мабуть, так, якщо згадати вельми знайоме порівняння Л. Толстого людей з річками, вода у яких скрізь однакова, але тільки за своєю хімічною формулою H_2O. Разом з тим, кожна річка — своєрідна. Продовжуючи наше «хімічне» порівняння, варто нагадати, що й вугілля є родичем алмазу.

Тема цієї розмови порушує одне з найголовніших питань сьогодення. Його розв'язання — це пошук єдності світу, жителів планети Земля, визнання їх різноманітності та права кожного бути собою. Це є основою сучасної культури спілкування. Неоднаковість явищ, речей, бажань, вдач — загальновідома. Хоч інколи дивує, коли «коваль коня кує, а жаба й собі ногу дає». Буває, що існування різних речей має однакову, подібну, форму: «Вночі всі на один колір».

Синтез — кожному своє. «Молодому весілля, а курці смерть». Навіть ті, хто знає два-три слова французькою, скажуть вам, на це: «Се ля ві» (це — життя). Саме так закінчується роман Гі де Мопассана. Мабуть, книгу життя не варто читати з кінця. Може, і там стоять ті слова, які ми цитуємо. А тому спочатку прочитай, а потім вже цитуй.

7.5. РІЗНЕ — ОДНАКОВЕ (НЕРІВНОЦІННЕ — РІВНОЦІННЕ, СВОЄРІДНЕ — ОДНАКОВЕ)

А: Усі речі (явища) неоднакові (різні, нерівноцінні) і ставлення до них неоднакове.

Кому піп, кому попадя, а кому попова дочка.

Коваль коня кує, а жаба й собі ногу дає.

Хоч гірше, та інше.

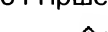

Я вважаю, що не все підходить для всіх
(Non in omnes, arbitror, omnia).

Не всім подобається одне й те саме,
і не всі погоджуються один з одним
(Non omnibus eadem placent
nec conveniunt quidem).

Про смаки і кольори не сперечаються
(De gustibus et coloribus non est disputandum).

Про смаки не сперечаються
(De gustibus non est disputandum).

Розмаїтість дає насолоду (Variatio delectat).

Коли двоє роблять те саме, то це не те саме
(Duo cum faciunt idem, non est idem).

На вкус и на цвет товарищей нет.

От одного человека до другого —
большое расстояние.

И собаки по-разному кусают.

И на ослиных скачках один осел впереди.

Сидящему и стоящему почет неодинаковый.

В каждой местности — свой закон,
в каждом доме — свой обычай.

Б: Усі речі / явища однакові (рівноцінні) і ставлення до них однакове.

Бог всех любит.

И сидящему и стоящему одна цена.

Один год — как один день.

Сова либо о камень ударится,
либо камень ее ударит — все равно она умирает.

На руке все пальцы равны, так и дети.

Не выделяй никого из детей одной матери,
сидящих за одним столом.

Ночью все буйволы черные.

Какая слепому разница: что ночь, что день.

Все желудки — братья.

В: Кожному своє. Одні речі (явища) неоднакові, інші — однакові.

Молодому весілля, а курці смерть.

Перед весіллям пси трублять, а кури сумують.

Во всем допустимо различие, только не в еде.

Есть равные по языку, нет равных по уму.

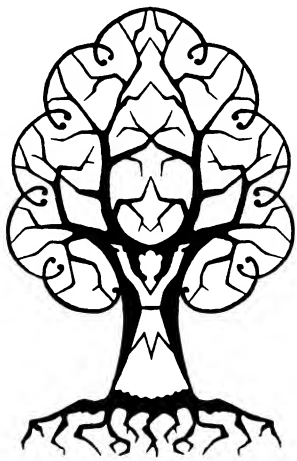

ВІД ЛИХОЇ ДОЛІ НЕ СХОВАЄШСЯ

Бог Зевс боявся тільки одного. Точніше одної. Ні, не своєї дружини. Він боявся богині долі Гекати. Тільки вона знала долю безсмертного. А що вже казати про нас, смертних?! «Де воля, там доля». Себто, доля залежить від самої людини. Це — теза. Те, що «людина — коваль свого щастя», ми чули не раз. Є й приклади.

Доля зумовлена «згори». «Без долі — як без волі» — це антитеза. Отже «на коні долю не об'їдеш».

Доля, щастя, талан, вдача — на тлі нашої розмови це спорідненні поняття. То що? «Одному щастя рікою пливе, а другий в нещасті вік живе»? З прислів'ям не сперечаються.

ДОЛЯ / ЩАСТЯ — БЕЗТАЛАННЯ / НЕЩАСТЯ (ТАЛАН / УДАЧА — НЕВДАЧА, СВОБОДА / ВОЛЯ — НЕВОЛЯ)

А: Доля, щастя, вдача залежать від завзятості й старанності людини.

Хто рано встає, тому щастя є.

Хто горя не бачив, той і щастя не зазнає.

На бога надійся, а сам не зівай.

Де воля, там доля.

Яка воля, така доля.

Вільному воля.

Воля дорожча за життя.

Воля дає сили слабим.

Моя воля, моя сила.

Кого шукає біда, того вона легко знаходить.

Степ та воля — козацькая доля.

Дай рукам волю, то сам підеш у неволю.

Не шукай долі, а шукай волі.

Чия воля, того й сила.

Дай серцю волю, ато сам підеш у неволю.

Своя воля мед п'є, своя воля й кайдани кує.

Чоловік без волі, що кінь на припоні.

Риба шукає, де глибше, а чоловік, де ліпше.

Всякий свого щастя коваль
(Quisque fortunae suae faber).

Кожен сам собі надія (Spes sibi quisque).

Кожній людині її власна вдача створює щастя
(Sui cuique mores fingunt fortunam hominibus).

Счастье надо искать.

Без труда счастье не найти.

Слезами горю не поможешь.

Б: Доля (щастя, нещастя, вдача, талан, безталанність не залежать від завзятості, старанності людини, вона зумовлена «зверху» чи випадковістю).

Як нема щастя, то нема й долі.

Без долі — як без волі.

Від лихої долі не сховаєшся.

У кого щастя заведеться,
у того і півень несеться.

Кому щастя, тому й доля.

Воли, корови даю, але долі не вгадаю.

Дурень спить, а щастя в головах лежить.

Як щастя буде, доля сама прийде.

Своєї долі і конем не об'їдеш.

Дівка не без щастя, козак не без долі.

І в нещасті щастя буває.

За відважним щастя біжить.

Здурів від щастя.

Як сніг на голову.

На коні долю не об'їдеш.

На роду написано.

Так судилося.

Така моя доля.

Не будь красива, а будь щаслива.

Не родись вродливим, а родися щасливим.

З щастя та горя скувалася доля.

Як доля когось карає, то перше розум відбирає.

Лиха доля і під землею надибає.

Біда чоловіка знайде, хоч і сонце зайде.

Щасливі сльози.

Хто сьогодні плаче, той завтра скаче.

Без щастя в ліс не ходи.

Більше щастя, як розуму.

Бог не без милості, козак не без щастя.

Було щастя та пропало і нічого не зістало.

Від щастя не тікають, щастя доганяють.

В нещасті нема ні брата, ні свата.

В одній хвилі щастя й нещастя.

Не було б щастя, та нещастя помогло.

Не дай, Боже, нещастя, а розум буде.

Нещастя і на гладкій дорозі спіткає.

Нещастя має звичайно добру пам'ять,
бо вертає найчастіше туди, де вже раз було.

Ніхто не знає, коли йому щастя усміхнутися має.

Одному щастя рікою пливе,
а другий в нещасті цілий вік живе.

При нещасті й розумний подурнішає.

Справжнє щастя завжди попереду.

У щастя два кінці, як у палиці.

Хоч одна мати на світ народила,
та не одним щастям обох одарила.

Щасливому мир годить.

Щасливому і в сні щастя сниться.

Щастя біжить, а нещастя летить.

Щастя і нещастя як день та ніч.

Щастя і нещастя на однім коні їздять.

Щастя і дурному помагає,
а нещастя і мудрого дурним зробить.

Щастя йому з рук вилетіло, як птиця із сіті.

Щастя має ноги, біда має роги.

Щастя не кобила, у віз не запряжеш.

Щастя розум відбирає, а нещастя повертає.

Щастя, як трясця, кого нападе, не скоро покине.

Не в кожної Насті однакове щастя.

Багато талантів пропало, бо щастя не сприяло.

Як Божа воля, то вернеш з моря.

І вовк на волі, та й виє доволі.

І на вільну птицю є в'язниця.

І золота клітка для пташки неволя.

Одному густо, а другому пусто.

Кому йдеться, то й на скіпку прядеться
(скіпка=тріска).

Везе йому, як тому втопленику.

Уже йому як везе, так везе.

Коли на те йдеться, то й серед дороги гнеться.

Б'юся, як риба об лід, а не бачу свій слід.

Життям керує не мудрість, а талан
(Vitam regit fortuna, non sapientia).

Долі не змінити (Fatum immutabile).

Так було записано у книзі долі (Sic erat in fatis).

Фортуна сліпа (Fortuna caeca est).

Необхідність — страшна доля
(Ingens telum necessitas)
[«Necessitas = «необхідність», «доля», «фатум».].

Не завжди буде літо (Non semper erit aestas).

Кого боги люблять, той умирає молодим
(Quem di diligunt, adolescens moriitur).

Більш за все непокоять несподівані нещастя (Dubia plus torquent mala).

Щастя легше знайдеш, ніж утримаєш
(Fortunam citius reperias, quam retineras).

Кого щастя занадто зігріє, той дуріє
(Fortuna nimium quem fovet, stultum facit).

Щастя породжує зухвалість
(Felicitas nutrix est iracundiae).

У сльозах є щось від насолоди
(Est quaedam flere voluptas).

Правда хорошо, а счастье лучше.

Чему быть, того не миновать.

Гром среди ясного неба.

Счастье силой не ищут.

Жизни и счастья не найдешь,
если не будешь за ними гнаться.

Благоприятный случай человека создает
и способствует успеху дела.

Каждому его судьба предопределена.

Человек предполагает, а господь располагает

ХТО КРАСИВИЙ, ТОЙ ЩАСЛИВИЙ КРАСОЮ СИТИЙ НЕ БУДЕШ

«Де врода — там і сила». Не маю нічого додати до цієї тези. «Краса до вінця». Не те гарне, що гарне, а те, що ся кому подоба». Це — антитеза.

Синтез: «Не позирай на красоту, а позирай на доброту». От би і в житті все було так чітко розписано. Краса корисна? Вона має свою вартість? Вона вимірюється мірою часу? Краса швидкоплинна? Вона крихітна, тендітна? Авжеж. Інакше краса би втратила свою привабливість і вартість. Отже, тільки минущість є її постійним атрибутом — характерною ознакою. За це її й цінують.

7.7. КРАСА / ВРОДА / ПРЕКРАСНЕ — ПОТВОРНЕ

А: Краса вічна. Краса, врода — найголовніше.

Де врода — там і сила.

Ой так, та не так, де урода, там і смак.

Гарна дівчина швидше сподобається всім, ніж одному.

Хто красивий, той щасливий.

Дарма, що дурна, аби чорноброва.

Б: Краса тимчасова. З неї немає ніякої користі. Краса — це не головне. У кожного своє сприймання краси.

Хоч не з красою, аби з головою.

Красою ситий не будеш.

З краси не пити води.

Краса до вінця.

Не дивися на вроду, але на природу.

Поганий на вроду, та гарний на вдачу.

Не краса красить, а розум.

Не краса славиться, а що кому нравиться.

Три речі скоро минають:
луна, райдуга і жіноча краса.

Не те гарне, що гарне, а те, що ся кому подоба.

Не родися красна, а родися щасна.

Хоч не красне, але власне.

Заручена дівка в два рази краща.

Хоч не гарно, аби добре.

Прекрасне гине передчасно
(Optima citissime pereunt).

В: Інколи краса допомагає, іноді ні.

Краса лиця — це половина приданого.

На красуню дивитись любо,
а з розумною жити добре.

Не позирай на красу, а позирай на доброту.

Гарну взяти — будуть люди багато знати,
розумну взяти — не дасть слова сказати.

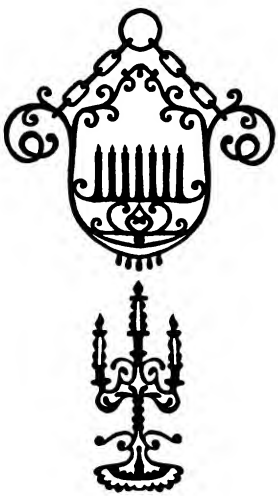

ЧАСТИНА VIII
ЧАС

Частіше ми чуємо: «Скорий поспіх — людям посміх». Отже: «Поспішай повільно».

Відчуття часу: швидко, повільно. Швидко минає, довго тягнеться — суб'єктивне. «Щастя повзе, а нещастя біжить». Це стосується людини. А відчуття щастя протилежне: «Тим швидше плине час, чим він щасливіший».

Строк, термін — верстові позначки життя. Колись на годинниках був такий надпис: «Вражають всі, остання — вбиває». Люди розумілися на вартості кожної секунди життя.

ЧИМ ШВИДШЕ, ТИМ КРАЩЕ

8.1. ШВИДКО — ПОВІЛЬНО

А: Швидко — добре, повільно — погано. Краще швидше (одразу), ніж повільно (зволікати).

Чим швидше, тим краще.

Швидке саме на свого набіжить.

Не спіши язиком — квапся ділом.

Двічі дає, хто швидко дає (Bis dat, qui cito dat).

Нет ничего тяжелее в жизни,
чем ждать и догонять.

У обещания хвост длинный.

Сколько ужин не откладывай,
еды больше не станет.

Хороший человек к семи годам
становится мужчиной.

Б: Краще повільно ніж швидко (поспіхом).

Що швидко, то бридко.

Хто йде поволі, той далі буде.

Скорий поспіх — людям насміх.

Найкращі ліки — спокій
(Optimum medicamentum quies est).

Поспішай повільно (Festina lente).

Нещастя має надзвичайну швидкість
(Celeritas in malis optima),

Кто слишком спешит, тот часто ошибается.

Пока с человеком пуд соли не съешь,
души его не узнаешь.

Тише едешь — дальше будешь.

Поспешишь — людей насмешишь.

Выйдя замуж,
не хвались своею жизнью через три дня,
а похвались через три года.

Добрая медлительность
лучше худой торопливости.

Слишком резвый старательного не догонит.

Слишком резвый у цели плачет.

Быстрой речке тихую не догнать.

В: Те, що погане, швидко з'являється, росте, а те, що добре, — повільно.

Щастя повзе, а нещастя біжить.

Швидкий місце не зігріє,
а ледачий на одному місці не вмре.

Швидкий місце не загріє,
а сидячий і на місці задубне.

Бур'ян росте швидко (Mala erba cito crescit).

Г: Те, що добре, те швидко минає; погане — повільно тягнеться.

Приємна година швидкоплинна.

Один день смутку довший, як місяць радощів.

Тим швидше плине час, чим він щасливіший
(Tanto brevius omne tempus, quanto felicius est).

Счастливые часов не наблюдают.

НЕ КАЖИ ГОП, ДОКИ НЕ ПЕРЕСКОЧИШ

Хто змалечку не чув: «Не кажи гоп...»? Ця теза — вчасно роби все — нам знайома з дитинства. А щодо антитези: «Невчасно краще, ніж вчасно»?. Таких паремій я не знайшов ні серед біблейських, ні серед латинських, ні серед слов'янських чи північнокавказьких прислів'їв. А ось синтез виражений чітко:

«Краще пізно, ніж ніколи».

8.2. ВЧАСНО — НЕВЧАСНО

А: Все має свій термін, строк. Вчасно — добре, невчасно (раніше/пізніше строку) — погано.

На годину розуму не стало,
а навік в дурні попав.

Не кажи гоп, доки не перескочиш.

Згаяного часу і конем не доженеш.

Рано вставши, молодо оженившись
і рано посіявши, не будеш каятися.

Хто рано підводиться, за тим і діло водиться.

Хто пізно встає, у того хліба не стає.

Влада часу — це закон, гідний поваги
(honesta lex est temporis necessitas).

Бережи час (Tempori parce).

Саме зараз твоє залізо у вогні
(Nunc tuum ferrum in igni est).

Відпочинок — після праці (Ottium post negotium).

Кожній справі — свій час
(Suum cuique rei tempus).

Не співай тріумфальну пісню до перемоги
(Ante victoriam encomium ne canas).

Куй железо пока горячо.

Кончил дело, гуляй смело.

Делу время, потехе час.

Для всего есть время и возможность.

Всему свое время и свой черед.

Все хорошо в свое время.

Утренняя пчела далеко летает.

Цыплят по осени считают.

Опоздал — проиграл.

Дорого вовремя время.

После драки кулаками не машут.

На все своя пора.

Дорога ложка к обеду.

В день радости подобает веселиться,
а в день печали — плакать.

Даже собака за едой не лает.

Прийти просто, но надо уметь вовремя уйти.

По нашему приходу судят о нас самих,
по нашему уходу — обо всем нашем роде.

Кто загодя седло и плетку покупает,
тот без лошади остается.

Железо куют, пока оно горячо.

И мед едят, пока он доставляет удовольствие.

◈•◈

Б: Краще пізно, ніж ніколи.

Краще пізно, ніж ніколи
(Potius sero quam nunquam).

◈•◈

С медведем дружи, а ружье наготове держи.

Осторожность — тоже мужество.

Когда арба свалилась,
стало много желающих показать дорогу.

Задним умом каждый крепок.

Ожидающий гостя держит дверь открытой.

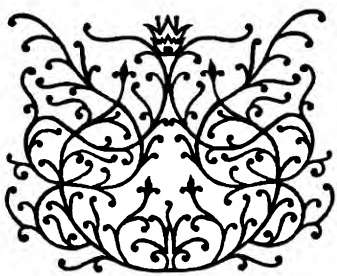

ХТО ПЕРШИЙ, ТОЙ ЛІПШИЙ

Першому легше? Ні, навпаки. Вперше краще? Мабуть, так. Це — теза. Послідовники користуються доробком першого. Нібито й нехитра сентенція, але й вона має багато відтінків. Перший успіх не завжди вирішує справу. Розумна людина висловлюється останньою. Цим часто послуговуються начальники, що прагнуть взяти слова наостанку, трансформуючи всі думки у свій авторитетний висновок.

8.3. ПЕРШИЙ — ОСТАННІЙ (РАНІШЕ — ПІЗНО, ПОПЕРЕДНІЙ — НАСТУПНИЙ)

А: Перший — добре, подальший — погано. Перший краще за наступний. Хто перший, той ліпший.

◈•◈

За первое — благодарность,
за последнее — проклятие.

Кто на прозвище раньше откликнется,
тому оно и достанется.

◈•◈

Б: Першому — погано, наступному / останньому — добре.

Впереди идущий — мост для последующих.

◈•◈

Первый выигрыш обманчив.

Первая мысль принадлежит всем.

Умный говорит речь последним.

ДЕНЬ НАШ — ВІК НАШ

Часові й просторові виміри плину життя. Доречно згадати, що символом цієї категорії — плину часу — виступає вода: «Збігли літа, як вода», «біжить мій вік, як вода по каменю». Чи існує межа часу? Чи любов, життя, рід людський є граничними? Ні, вважають слов'янські паремії.

Синтез цих двох точок зору — відносність часу, точніше його виміру. Народна мудрість не згадує Ейнштейна. Вона має свої виміри: «День довгий, а вік короткий».

8.4. ГРАНИЧНЕ — БЕЗМЕЖНЕ (МИНУЩЕ — ВІЧНЕ, СМЕРТНЕ — БЕЗСМЕРТНЕ, СКІНЧЕНЕ — НЕСКІНЧЕННЕ)

А: Усе на світі має свій край і обмежене часом, простором.

Хоч день, та наш.

Літа пливуть, як вода.

Біжить мій вік, як вода по камінню.

Пройшли роки, як гірська вода.

Літа наші все минають, як дощова хмара.

Дожились до самого краю.

День наш — вік наш.

Такий вік, як у зайця хвіст.

Збігли літа, як вода.

Зійшли літа із світа, як лист із дерева.

Літа наші все минають, як дощова хмара.

Роком день стає.

Лови день (Capre diem).

Син землі (Terrae filius)
[земне створіння — смертний].

Даже река иссякает.

Человеку даже мед с хлебом надоедает.

И сердце знает усталость.

Еще не родился такой, кто бы не умер.

Придет время — и царь помрет.

Человек на земле — гость.

Незабываемых покойников нет.

Сколько веревочке не виться, а конец будет.

Даже бог иногда на землю спускается.

Б: Ніщо не має межі і не є граничним у часі та просторі.

Род людской не прерывается.

Любовь границ не знает.

Сильнее человека ничего нет.

«Нет» крепче камня.

Быстрее сердца нет ничего на свете.

Сердце всего желает.

Глаз человеческий ничем не насыщается.

Хорошему (добру) меры нет.

В: Одні речі мають свою межу, вони не є минущими; інші — ні.

День довгий, а вік короткий

Життя прожити — не поле перейти.

Вік прожити — не дощову годину перестояти.

Для скорботи є межі, для страху немає
(Dolendi est modus, timendi non item).

Река уходит, а камень остается.

Жизнью не насытишься.

Жизнь на соленую воду похожа:
чем больше ты ее пьешь, тем больше хочется

УСЕ МИНАЄТЬСЯ, ЯК УЧОРАШНІЙ ДЕНЬ

Чітке визначення: все має свій термін і чергу. «Не лізь поперед батька в пекло» — одне з найпоширеніших прислів'їв. Фольклор знає, що все минається:«Час гоїть рани». А ще існує ось така думка: «Щаслива людина — козак, який живе тим, що буде».

То в якому часі жити? В теперішньому? Чи, може, тішитись спогадами про минуле? Чи краще сподіватись на майбутнє? У мене немає відповіді. Достеменно відомо тільки, що існує типологія особистостей щодо їх ставлення та відчуття часу. Є люди теперішнього часу, є минулого, а є й майбутнього. Хто з них щасливіший, шукайте самі відповідь. Я її не знайшов.

Філософська категорія часу тлумачиться Біблією таким чином: «Для всього свій час, і година своя кожній справі під небом: час родитись і час помирати, час садити і час пожинати посаджене, час убивати і час лікувати, час руйнувати і час будувати, час плакати і час реготати, час ридати і час танцювати, час розкидати каміння і час каміння громадити, час обіймати і час ухилятись від обіймів, час шукати і час розгубити, час збирати і час розкидати, час дерти і час зашивати, час мовчати і час ненавидіти, час війни і час миру». До біблейської мудрості важко щось додати. Але я спробую. Точніше, я наведу думки тих, хто спроможний творити вічне з тимчасового, — поетів:

Мгновенье мне принадлежит,
Как я принадлежу мгновенью!

(Е. Баратынский «Финляндия»)

Хоть не вечен человек,
То, что вечно — человечно

(А. Фет «Целый мир от красоты»)

У вечности ворует всякий,
А вечность — как морской песок

(О. Мандельштам «Камень в таверне»)

Зараз — усе. Далі — вічність. Душа, мудрість належать їй.

8.5. ПОПЕРЕДНЄ — НАСТУПНЕ (МИНУЛЕ — МАЙБУТНЄ, ПОЧАТОК — ПРОДОВЖЕННЯ / КІНЕЦЬ)

А: Немає наступного без попереднього.

Минуле важливіше за майбутнє.

Усе в свою чергу. Усьому свій час, своя пора.

Хто звечора плаче, той вранці скаче.

Коби такий розум перед судом, який по суді.

Не лізь поперед батька в пекло.

День навчає день (Dies diem docet).

Всему свой черед.

Не дели шкуру неубитого медведя.

Семь раз взвесь, один раз скажи.

Прошедшее время указатель пути.

Кто пришел — мы видели,
кто придет — тоже увидишь.

◈•◈

Б: Наступне важливіше за попереднє.

Козак живе не тим, що є, а тим, що буде.

Час гоїть рани.

Все минається, як учорашній день.

◈•◈

«Что будет» больше того, «что было».

ЧАСТИНА ІХ
ПРОСТІР, НАПРЯМОК

БАЧИТЬ ОКО, ТА ЗУБ НЕ ЙМЕ

Йдеться про просторовий вимір. Про відчуття близькості тих, хто біля нас. Здебільше — про сусідів, родичів, далеких чи близьких. Одностайна думка: «Добре, як сусід близький, а перелаз низький».

Отже, просторовий вимір поєднується з духовним.

Антитези сусідству немає. Близько — далеко акцентується на іншому почутті дистанції: «Відстань збільшує повагу».

Синтез обох точок зору: «Бодай доброго сусіда мати та й своїм плугом орати».

9.1. БЛИЗЬКЕ — ДАЛЕКЕ

А: Близьке (знайоме) краще, ніж далеке (незнайоме).

Близький сусід кращий від далекого брата

Добре як сусід близький, а перелаз низький.

Не купуй хати, тільки доброго сусіда.

Дома и стены помогают.

От глаз далеко — от сердца далеко.

Весть издалека — всегда ложь.

Рубашка ближе к телу, чем шуба.

Даже на том свете с соседом советуются.

Без брата проживешь, а без соседа — нет.

Б: Далеке краще, ніж близьке.

Там добре, де нас нема
(Miramur exotica,
cum interdum domi habemus meliora =
Ми захоплюємося чужеземним,
хоча часто дома маємо краще).

Відстань збільшує повагу [авторитет]
(Maior e longinquo reverentia).

Славен бубен за горами.

В: Близьке іноді добре, іноді — ні.

Бачить око, та зуб не йме.

Бодай доброго сусіда мати
та й своїм плугом орати.

Не позичай у сусіда розуму.

У сусіда ані коня не купуй, ані жінки не бери,
бо будуть утікати.

Локоть близок, да не укусишь.

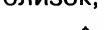

ЧАСТИНА X
ФІЛОСОФСЬКІ ЗАСАДИ ЖИТТЯ

Що важливіше: зовнішність чи сутність? Фольклор (нагадаємо, що фольклор перекладається як «народна мудрість», у цьому розумінні я й уживаю цей термін) має два значення: «Вбери пень, то буде подобень». Це — теза. Протилежна думка — зовнішність не відбиває суті: «Борода до пояса, а розуму ні волоса». Річ навіть не в тім, що важливіше, а в тім, як, якою мірою зовнішність відбиває сутність.

Отже, зовнішність оманлива: «Щебече, як соловейко, а кусає, як гадюка». Й поруч — протилежна думка: «Яка головонька, така й розмовонька», «Яка людина, така й мова».

То що важливіше: бути чесною, порядною людиною чи вдавати із себе таку? Відповідь однозначна. А в житті трапляється все. Звичайно, зовнішність — то тінь сутності. Перше не буває без другого. Але треба пам'ятати й слова В. Ключевського, видатного російського історика, про те, що коли тінь передує людині, це не означає, що людина йде за тінню.

ВБЕРИ ПЕНЬ, ТО БУДЕ ПОДОБЕНЬ

10.1 ВИДИМІСТЬ / ОЧЕВИДНІСТЬ — СУТНІСТЬ (ЗОВНІШНІСТЬ — ЗМІСТ)

А: Зовнішність важливіша за сутність. Одяг характеризує людину.

Видно птицю по польоту, а молодця по походці.

Ліпше є на світі солом'яна згода,
як золотий суд.

Вбери пень, то буде подобень.

Лисина — не вада, а ознака мудрості
(Calvitium non est vitium, sed prudentiae indicium).

Девушка — это ее наряд.

Лицо — зеркало души.

Любовь светится в глазах.

Что у пьяного на языке,
то у трезвого на уме (в душе).

Подо льдом теплой воды не бывает.

У тех, кто знает стыд и может краснеть,
злого сердца не бывает.

Мужчина виден по тому, как он носит папаху.

Каким человека видят, таким его и называют.

Б: Зовнішність оманлива, вона не відбиває суті.

По одежі нас вітають,
а по мудрості проводжають.

Прибери свиню хоч в золото,
вона все одно в хлів піде.

Нарядилась, як пава, а кричить, як гава.

Не кожний, хто з великими вухами, віслюк.

Одяг людини не робить.

Гарний на вроду, та поганий на вдачу.

Борода до пояса, а розуму ні волоса.

Борода до коліна, а розуму, як у дитини.

У бороді гречка цвіте,
а в голові й на зяб не орано.

Не кожний веселий, хто співає.

В ноги цілує, а за серце кусає.

Щебече, як соловейко, а кусає, як гадюка.

Не все золото, що блищить.

Всяк відає, як сирота обідає,
а не всяк бачить, як сирота плаче.

Аби чоловіка розпізнати,
треба його за серце взяти.

Є люди, є й людиська.

Очі не плачуть, а серце.

Хоч і з перцем, та з щирим серцем.

Не той сильний, що камінь верне,
а той, що серце в собі держить.

Зовнішності не довіряй (Fronti nulla fides).

Вища законність —
це вище беззаконня [несправедливість]
(Summum ius — summa iniuria).

Один свідок — не свідок
(Testis unus, testis nullus).

Борода росте, а голова не тямить
(Barba crescit, caput nescit).

Бачу бороду, та не бачу мудреця
(Barbam video, sed philosophum non video).

Борода не робить мудрим
(Barba non facit philosophum).

Кого багато людей боїться,
той сам має боятися багатьох
(Multos timere debet, quem multi timent).

Внешность мужеству не помогает.

Одежда не делает человека.

Мужество человека выявляется в деле.

Ростом велик, умом мал

В тихой воде черт сидит (черти водятся).

Бойся тихой воды.

Кусачая собака зубы не скалит.

Собака, которая лает, не кусает.

У нее кудахтанья больше, чем яиц.

Ласковый язык и каменное сердце.

На грош амуниции, на рубль амбиции.

По одежке встречают, по уму провожают.

Пусть твоя лошадь будет красивой,
а моя — первой на скачках.

Поведение каждого человека — его тавро.

Когда священник снимает свое облачение,
он перестает стесняться.

Черная ли змея, белая ли — все равно змея.

В: Зовнішність виявляє сутність.

Яка головонька, така й розмовонька.

Дурний піп — дурна в нього й молитва.

Слово — тінь діла.

Стиль — це людина.

Говори, щоб я тебе розпізнав.

Чим серце повне, то й язиком спливає.

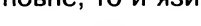

Яка людина, така й мова (Qualis vir, talis opartio).

Знать птицу по перьям, а человека — по речам.

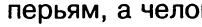

В чужом ауле покажи свою одежду,
в своем ауле — силу.

Недостатки лошадей на виду,
недостатки человека глубоко спрятаны.

◈•◈

Г: Щоб пізнати сутність, зовнішнє зайве. Сутність не сховати ніде.

Бачити наскрізь.

◈•◈

Знаю тебе і під шкірою, і зовні
(Ego te intus et in cute novi)

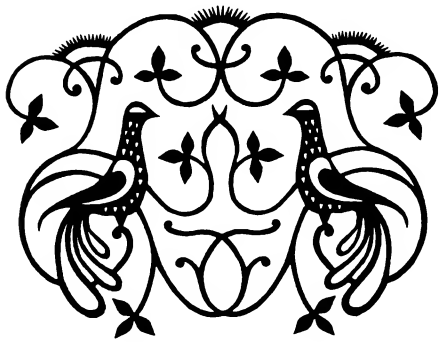

І ПАЛКА ОДИН РАЗ НА РІК СТРІЛЯЄ

Усе, що є неможливим, — трапляється. Неможливе — ніколи. Поставив крапку й замислився... А, може, краще знак запитання? Як можна встановити, що є неможливим, якщо немає чіткого усвідомлення, що усі чинники, умови, варіанти здійснилися? Але на рівні здорового глузду ніхто не шукатиме голку в копі сіна. Буває, що трапляється те, що вважалось неможливим: «І палка один раз у рік стріляє».

То де проходить розподіл імовірного від неймовірного? Ви хотіли б отримати відповідь на питання, яке є таємницею Всесвіту?

10.2 МОЖЛИВЕ / ЙМОВІРНЕ — НЕМОЖЛИВЕ / НЕЙМОВІРНЕ

А: Можливе — те, що вірогідно може трапитись. Неможливе ніколи не трапиться.

Ты еще не встречал мужчин с волосатым задом.

Искать иголку в копне сена.

Б: Те, що є можливим, не трапляється, а те, що здається неможливим, трапляється. Люди спроможні робити й неможливе.

І палка один раз на рік стріляє.

◈•◈

Для смертних немає нічого недосяжного
(Nil mortalibus ardui est).

◈•◈

Если пастух захочет, он и козла выдоит.

◈•◈

В: Є ймовірне, є й неймовірне.

◈•◈

Живи як можеться, а не як хочеться
(Sic ut quimus, aiunt, quando,
ut volumus, non licet =
Живемо як можемо, кажуть,
коли не можна жити як хочеться).

МИСЛИВЕЦЬ НЕ БАЧИТЬ НІЧОГО, ОКРІМ ОЛЕНЯ, НА ЯКОГО ПОЛЮЄ

Що є головним, а що другорядним — вирішують час і обставини. Мисливець під час полювання помічає тільки сліди тварини. Те, що має стосунок до головного, стосується й другорядного: «Біля хворого хворіє й той, хто доглядає за ним».

Яке головне, таке й другорядне: «Кривий має й криву тінь».

Буває й навпаки: «Багато воску — мало меду».

10.3. ГОЛОВНЕ — ДРУГОРЯДНЕ (ЧАСТКОВИЙ — ЗАГАЛЬНИЙ, ОСНОВНИЙ — ПОБІЧНИЙ)

А: Головне важливіше, ніж другорядне. Яке головне, таке й другорядне. Що має відношення до головного, стосується й другорядного.

Охотник не видит ничего,
кроме оленя, за которым охотится.

Что сердцу мило, то и язык болтает.

Когда сердце слепо, тогда и глаза не видят.

У хромого и тень хромая.

Крепкий духом, крепок умом.

Больной болен,
ухаживающий за ним болен вдвойне.

Молния не столько раз поражает,
сколько гром гремит.

Бывает так: ульи, богатые воском,
бедны медом.

Имевший седло уехал,
имевший лошадь остался.

Солнце спящего не ждет.

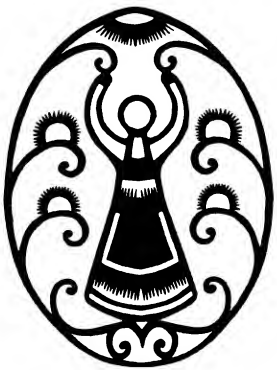

КРАЩЕ ПОГАНО ЇХАТИ, НІЖ ДОБРЕ іТИ

Що краще: як-небудь чи ніяк? Риторичне запитання.

10.4. ЯКЕ-НЕБУДЬ / ЩО-НЕБУДЬ — НІЯК / НІЩО

А: Краще яке-небудь / що-небудь, ніж ніяке / ніщо.

Лучше ходить в заплатах, чем голым.

Лучше быть кем-нибудь среди низких,
чем быть никем среди высоких.

Не бойся идти медленно,
бойся топтаться на месте.

Даже напрасная работа лучше безделья.

Дареному коню в зубы не смотрят.

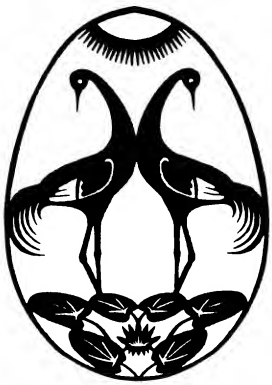

ВІД СЕБЕ НЕ ВТЕЧЕШ

Властивості речей постійні, на то вони й властивості. Успадковане, природжене — незмінне? «Гадюку як не грій, а вона все одно вкусить». «Що криве виросло, того не напростуєш». Є й протилежна думка: «Всякий ходить, да не всяк у люди годиться». Тобто є властивості головні (атрибутивні) й другорядні? Почекайте. Я щось не второпаю. Все змінюється. Чи є риси, явища, речі, які ніколи не змінюються. чи саме розуміння мінливості є розуміння часу. Час плине й ми змінюємось разом з ним. Приклад? Будь ласка: «Почесті змінюють характери». Отже, змінюється характер, риси особистості. А що є незмінним? «Я»? Осердя особистості? Чи може та субстанція, яку К. Г. Юнг називав «Самість» (Self)? Саме те, від чого не втечеш?

10.5. НЕЗМІННІСТЬ — МІНЛИВІСТЬ (СТАЛІСТЬ — МІНЛИВІСТЬ)

А: Властивості речей/людей постійні, сталі. Вони не змінюються ні за будь-яких обставин. Від себе не втечеш.

Гадюку як не грій, а вона все одно вкусить.

Зробленого не виправити.

Відкраяного не притулиш.

Із смутної дівки не буде весела жона.

Не боїться мокрий дощу, а голий розбою.

Що криве виросло, того не напростуєш.

Сліпому як не світи, все пита, куди йти.

Хто дурнем уродився, тому дурнем і вмерти.

Криве дерево не можна випрямити.

Ті, що виїздять за море,
міняють тільки небо, а не душу
(Caelum non animum mutant,
qui trans mare currunt).

Те, що зроблено, не може стати незробленим
(Factum infectum fieri non potest).

Волк своей походки никогда не изменит.

Злая собака и в старости не перестает лаять.

Из волка пастух не выйдет.

В пустую голову ума не вложишь.

Сколько волка ни корми,
все равно он в лес смотрит.

Язык клеветника и из-под воды пламя пускает.

Вор даже в своем доме ворует.

Сколько осла не бей,
коня из него все равно не выйдет.

Река по своему старому руслу течет.

Будущий бык виден уже теленком.

Ребенком украдешь веревку —
взрослым будешь коней воровать.

Б: Властивості речей (людей) мінливі. Усе може змінитися.

Всякий родиться, да не всяк у люди годиться.

Сім літ і пам'яті ніт.

Істина — дочка часу (Veritas temporis filia).

Все змінюється, ніщо не гине
(Omnia mutantur, nihil interit).

Часи змінюються, і ми змінюємося разом з ними
(Tempora mutantur et nos mutamur in illis).

Почесті змінюють характери [вдачу]
(Honores mutant mores).

Время человека обтесывает.

Вода все очищает.

Сколько бы змея ни извивалась,
а в своей норе не может не выпрямиться.

Даже вечный ледник и то движется.

Постель способна изменить человека.

В: Одні речі (люди) незмінні, інші — мінливі.

Горбатого виправить могила,
а впертого дубина.

И животное человек может научить,
а дурака не научит.

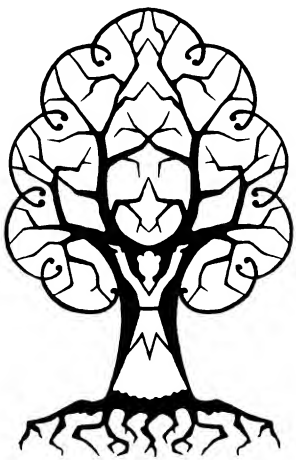

ЩЕ НЕ ВЕЧІР

«Колись і в наше віконце загляне сонце». Чекання, що світ повернеться й іншим боком, мабуть, загальна властивість людини, навіть фаталіста.

10.6. ПОВОРОТНЕ — НЕПОВОРОТНЕ

А: Усе виправляється. Все трапляється. Все змінюється.

За гараздом біда, а за бідою гаразд.

Три раза даже Бог прощает.

Колись і в наше віконце гляне сонце.

Ще не вечір.

Як судиться, то і вовк не з'їсть і не убудеться.

На віку як на довгий ниві, все трапляється.

Велика буря довго не триває
(Nulla tempestas magna perdurat).

Світ повернеться іншим боком
(Circumagetur hic orbis).

Хто добре передбачає, той і пророк
(Qui bene coniiciet, hic vates).

Все змінюється, ніщо не зникає
(Omnia mutantur, nihil interit).

Не навіки сонце зайшло
(Non omnium dierum sol occudit).

Еще не все потеряно.

Б: Усе в житті є неповоротним. Те, що вже існує, не можна виправити.

Назад тільки раки лазять.

Раз на віку спіткнувся, та й те люди бачать.

Уражають усі, остання вбиває
(Vulnerant omnes, ultima necat).

Погане те рішення, яке може бути зміненим
(Malium consilium est, quod mutari potest).

Вся жизнь — одно мгновение
(Vix orimur, morimur =
Ледве ми народжуємося. одразу ж умираємо).

Пролитое не восполняется.

Мертвые не воскресают.

Выпущенную стрелу не поймаешь.

Кому не можешь помочь, о том не сокрушайся.

Боишься — не делай, сделал — не бойся.

ХТО НА КОГО СХОЖИЙ, З ТИМ І ЗГОЖИЙ

Для всього подібне йому — добре. «Кожний рівного собі шукає». Ще Григорій Сковорода перефразував латинську максиму: «Рівний з рівним найлегше порозуміється» у таку сентенцію: «Близьке до близького схильне». Але: «З одної печі, та не однакові калачі».

10.7. ПОДІБНІСТЬ — НЕПОДІБНІСТЬ

А: Для усього подібне йому — добре, а неподібне — погано.

Ворона до ворона сідає,
кожний рівного собі шукає.

Біс бісові ока не виколе.

Вовк вівці не товариш.

Сова соколу не пара.

Братайся віл з волом, кінь з конем,
а свиня об тин, коли нема з ким.

Одним миром мазані.

Одного поля ягоди.

Обоє рябоє.

Прирівняв слона до комара.

Ми з тобою, як риба з водою.

Не києм, то палкою.

Лисий лисого далеко бачить.

Хто на кого похожий, з тим і згожий.

«Близьке до близького схильне» [Г.Сковорода] (Parem cum paribus facillime congregantur = Рівним з рівними найлегше порозумітися).

Люди друг для друга — лекарство.

Ум ищет ум.

Ворона ворону далеко видит.

Клин клином вышибают.

Плохому приятно встретить себе подобных.

Если бы они друг друга не нашли на этом свете, то все равно нашли бы на том.

Грусть за печальника замуж вышла.

Рука руку моет.

Больного о здоровье не спрашивай.

Сытый голодного не понимает.

Конный пешему не товарищ.

Б: Для кожного подібне йому — погано, а неподібне — добре.

З одної печі, та не однакові калачі.

Соль солью не посыпают.

Дырка над заплатой смеется.

Заем от займа не избавляет.

В: Іноді краще (гірше) те, що подібне, а іноді те, що неподібне.

Гора с горой не сходятся,
а человек с человеком — сходятся.

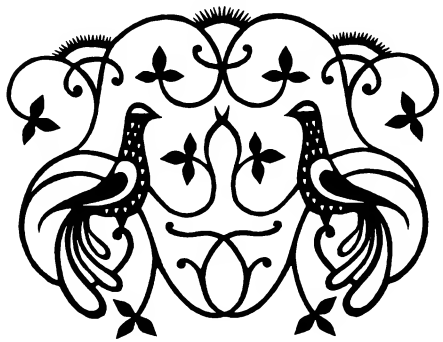

ДЕ ЛІС, ТАМ БІС

Яке породжуюче, таке й породжене? Звичайно. «Де не горить, там не курить». «Який голос, такий і відголос» Породжене не таке, як те, що його породило. Буває й так: «І від доброго вітця народиться скажена вівця».

10.8. ПОРОДЖУЮЧЕ — ПОРОДЖЕНЕ

А: Де є породження, там є й те, що його породило. Яке породжуюче, таке й породження.

Де ліс, там біс.

Дідька посій — дідько і вродиться.

Яке коріння, таке й насіння.

Який голос, такий і відголос.

Яке «помагай», таке й «доброго здоров'я».

Чим міряють, тим і відміряють.

Не рий комусь яму, бо сам туди попадеш.

Краденим добром багатий не будеш.

Прийшло махом — пішло прахом.

Де не горить, там не курить.

Чий хліб їси, під того й дудочку скачи.

Веселе дерево весело й співає.

З радості кучері в'ються, а з печалі січуться.

Кожний має свого моля, що його гризе.

Від журби голова лисіє, а розум дуріє.

Журба серце з'їдає, розум відбирає.

Іржа залізо їсть, а печаль — серце.

Який піп, така його й парафія.

Яке дерево, такий клин, який батько, такий син.

Яке дерево, такі його квіти,
який батько, такі й його діти.

Яка клепка, така й бочка,
яка мати, така й дочка.

У доброго батька й діти добрі.

Руді батьки — руді в них і діти.

У доброго батька добрі й діти, у лихого — лихі.

Яка хата, такий тин, який батько, такий син.

Який батько, такі й діти.

По татку й дитятко.

Яка вода, такий млин, яка матка, такий син.

Від яблуні яблука, а від сосни шишки.

Не впаде грушка далі від листя.

Лиса корова лисе теля приведе.

Якого уродила ненька,
такого прийме і земелька.

Батько рибалка, та й діти в воду дивляться.

Лисе теля уродилось, лисе і згине.

Чиє весілля, того й музика.

Поки сі дитина не впече, поти сі вогню не боїть.

Кого що болить, про те й говорить.

Хто не може підкорятися, той не може керувати
(Nemo potest regere, nisi qui et regi).

Ніхто не стає доброю людиною випадково
(Nemo fit casu bonus).

Людський поговір не є повністю безпідставним
(Rumor publicus non omnino frustra).

Погана вдача — погані наміри
(Mala mens, malus animus).

Як ти вітаєш, так і тебе вітатимуть
(Ut salutas, ita salutaberis).

Нечесно придбане марно загине
(Male parta male dilabuntur).

Хто готує нещастя іншому, той готує його собі
(Sibi parat malum, qui alteri parat).

Кожний, хто погано робить, сам собі шкодить
(Sibi quisque peccat).

Протилежне лікується протилежним
(Contraria contrariis sunt remedia).

Как аукнется, так и откликнется.

Нет дыма без огня.

Где пчелы, там и мед.

Козе овцы не родить.

Кто от кого родится, на того и похож.

Благородный родит благородного.

Покупая теленка, про (мать) корову спрашивай.

Чья коза, того и козленок.

Сын пьяницы, сколько не воздерживайся,
все равно будет пьяницей.

Б: Породжене не таке, як те, що його породило.

Коротка втіха, довгий жаль.

По радості наступає смуток.

За плачем сміх, за сміхом плач.

Не плач, як згубиш, не радій, як знайдеш.

І від доброго вітця народиться скажена вівця.

Однієї матки не однакові діти.

Ганьба очей не виїсть,
але не дає сі межи люди показати.

Коли б не бас, то б свині пас.

Из одного и того же дерева можно сделать
лопату для навоза и ложку для меда.

Нет лучше хорошего человека,
родившегося от дурного;
нет хуже дурного человека,
родившегося от хорошего.

В: Породжене і породжуюче не пов'язані одне з другим.

І в Парижу має чоловік грижу.

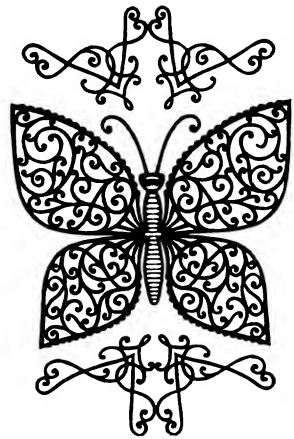

БЕЗ ПРИЧИНИ І ВОЛОС З ГОЛОВИ НЕ ВПАДЕ

Ніщо не виникає без причини. Ще Аристотель вважав, що визначення причин і початків є ознакою мудрості.

Як пов'язані причина й наслідки? Існує тільки одна думка: «Що наллєш, те й виллється».

Люди, буває, плутають наслідок з послідовністю явищ, які не завжди пов'язані між собою як причина й наслідок.

10.9. ПРИЧИНА — НАСЛІДОК

А: Будь-який випадок є наслідком певної причини.

Без причини і волос з голови не впаде.

Причина перед очима.

І трясця не бере без причини.

Без кари би й страху не було.

Необхідності слід підкорятися
(Necessitati parendum est).

Всему есть причина.

Нет дыма без огня.

Без ветра трава не колышется.

Кто не умеет танцевать, тот винит пол.

У лениво нога часто болит.

Когда кошка до сала не достает,
она говорит, что постится.

Змея сказала: «Извиваюсь не я, а моя дорог

Если в твоем саду урожая нет,
не вини в этом солнце.

Если синица не прилетит,
так из-за этого мы пахать не должны?

Б: Прична й наслідки не завжди пов'яз

Пани б'ються — а мужикам чуприни трясутьс

Пан спить, а ліс росте.

Де м'яко стелять, там твердо спати.

За лучинку найде причинку.

Глупая собака на облако лает.

Кто обжегся на молоке, дует на воду.

Кто напуган рыжей женщиной,
тот и рыжей коровы больше не держит.

Укушенный змеей рыжей тряпки боится.

СЛОВА ЛАСКАВІ, ТА ДУМКИ ЛУКАВІ

Інтереси, погляди, сутність й форма — усе може бути як сумісним, так і несумісним. Це — несуттєво.

10.10. СУМІСНІСТЬ — НЕСУМІСНІСТЬ

А: Протилежні явища (інтереси) несумісні; що пасує одному — іншому шкодить, приносить зло.

Слова ласкаві, та думки лукаві.

Погана людина, що прикидається доброю, — найгірша від усіх
(Malus bonum ubi se simulat, tunc est pessimus).

Воду и огонь не соединишь.

Огонь в бумагу не завернешь.

Пчела и овод в одном жилье не уживутся.

Два врага одного не задумывают.

У медведя и охотника разные намерения.

В волчьей стае овцы не найдется.

Где много волков, там мало мяса.

Где нет кошки, там мышам раздолье.

Козье блеяние — волку смех.

Когда лошадь подохнет, у собаки праздник.

Если в селе все живы-здоровы,
то знахарка заболевает.

Б: Протилежні інтереси іноді можна сумістити.

Чтобы и волки были сыты, и овцы целы.

ТІЛЬКИ ТЕ, ЩО ІСНУЄ, Є РЕАЛЬНИМ

Нібито, це само по собі не підлягає жодному сумніву. Але річ у тім, що наш мозок не розрізняє спогади про реальні події від уявних. Отже, реальним є те, що відображається у внутрішньому плані свідомості.

10.11. ІСНУЮЧЕ / РЕАЛЬНЕ — НЕРЕАЛЬНЕ / УДАВАНЕ

А: Використати можна тільки те, що існує.

От обглоданной кости ничего не оторвешь.

И самая хорошая женщина
без муки пирогов не испечет.

С одной лисы двух шкур не сдерешь.

Что в мешок насыплешь, то в нем и будет.

Из ничего чего-нибудь не сделаешь.

Б: Можна використати й те, що не існує.

Только тем, что видишь, не живут.

Кто-то мельницы подметал,
а другой у него муки просил.

Из ничего что-нибудь.

НАВІТЬ ОДНА ВОЛОСИНА МАЄ СВОЮ ТІНЬ

Усе стає явним. Усе можна зробити таємним.

10.12. ТАЄМНЕ — ЯВНЕ

А: Немає нічого, що можна тримати увесь час у таємниці.

Навіть одна волосина має свою тінь
(Etiam capulius unus habet umbram suam).

От народа ничего не скроешь.

От бога ничего не скрыто.

У вора на голове огонь.

Поев чеснок, этого не скроешь.

Иголку в мешке не прячут.

Корова тайком гуляет, да открыто телится.

Жене тайну не доверяй.

Б: Усе можна зробити таємним.

Когда женщина подол опустит,
то уж ни за что не признается в грехе.

П'ЯТЬ ПАЛЬЦІВ НА РУЦІ — КОТРОГО НЕ ОБРІЖ, ТО ВСІ БОЛЯТЬ

Як пов'язані частина й ціле?

10.13. ЧАСТИНА — ЦІЛЕ (ЧАСТКОВЕ, ПООДИНОКЕ, ОКРЕМЕ — ЗАГАЛЬНЕ)

А: Частка й ціле взаємопов'язані одне з другим і з іншими частками цілого. Де є ціле, там є й частки його (і навпаки).

У змеи и голова змеиная, и хвост.

Ушибешь палец — вся рука будет болеть.

От сломанного ребра сердце болит.

Кто мой желудок любит, тот и меня любит.

Из песни слова не выкинешь.

Где голове найдется место,
там найдется место и заду.

Чья подкладка, того и верх.

Ложка кашу ищет.

Без копейки нет рубля.

Каков камень, таков и его осколок.

Ниткой без иголки шить нельзя.

Б: Частка й ціле не взаємопов'язані одне з другим. Ціле не таке, як його частки (і навпаки).

В одній руці п'ять пальців, та й ті не однакові.

На каменной куче камня не найдешь.

Сам я наелся, а глаз мой:
«Поешь еще», — говорит.

Моя шуба нуждается в твоем рукаве.

У кого для головы места не было,
тот искал, куда ноги поставить.

Где нет ножа, а где мяса.

Если хочешь выгребать огонь,
то золу не трогай.

Живот бычий, а рот птичий.

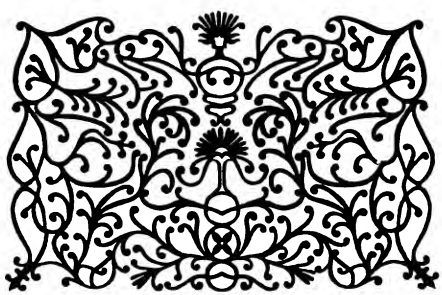

НЕ ТАКИЙ ЧОРТ СТРАШНИЙ, ЯК ЙОГО МАЛЮЮТЬ

Явище характеризується ознаками: «Брови нависли — злоба на мислі».

10.14. ЯВИЩЕ — ОЗНАКА

А: Усяке явище, рід, індивід мають певні ознаки, з яких можна робити висновок про них. Явище характеризується ознаками. Кожний має здійснювати своє природне призначення.

Дмись, не дмись, волом не будеш.

Як не коваль, то й молота не погань.

Засватана дівка завжди гарна.

Природу тяжко одмінити.

Те, що природа дала, милом не змиєш.

Брови нависли — злоба на мислі.

Дівка без коси не має краси.

Крук крукові око не виклює
(Corvus oculum corvi non eruit).

Адже ніхто не народжується без вад,
і кращий з нас той, хто менше їх має
(Nam vitiis nemo sine nascitur,
optimus ille est, qui minimis urgetur).

Риба мусить плавати (Piscos natare oportet).

Хто не вміє орати, той хай вирушає в море (Qui nescit arare, ascendat mare).

Всяк сверчок знай свой шесток.

Назвался груздем — полезай в кузов.

Запретный плод сладок.

Немає людини без вад.

Седина — признак старости, снег — зимы, болезнь — смерти.

Облако — предвестник дождя.

Осла в стаде по ушам узнают.

Змею по шипению узнают.

У всех волков уши торчком.

Смешливая — доступная.

Плохая хозяйка в кладовку сто раз бегает.

Плохая собака исподтишка кусает.

Худородство человека и за столом заметно.

Б: Не завжди ознака відповідає явищу; ґрунтуючись на ознаках, не можна робити висновки про явище.

В очі лис, поза очі біс.

Не такий чорт страшний, як його малюють.

Не шануй підтакувача, шануй суперечника.

В бороді гречка цвіте,
а в голові і на зяб не орано.

Волос довгий, та розум короткий.

Хоч на голові густо, а в голові пусто.

Шия з намистом, а голова з свистом.

◈•◈

Белым и барашек бывает,
но разве от этого он старый?

Борода и у козла есть.

◈•◈

Не всякий, кто носит папаху, — мужчина.

ЧАСТИНА XI
ДОДАТОК ДЛЯ ДОПИТЛИВИХ

11.1. МОВНА СВІДОМІСТЬ І НАРОДНА МУДРІСТЬ — ФОЛЬКЛОР

Ви, мабуть, помітили, що висловом «народна мудрість» дуже часто послуговуються, коли йдеться про прислів'я та приказки. Це не випадково. Якщо перекласти англійською мовою «Народна мудрість», то буде всім знайомий термін «фольклор». Цей термін увів 1846 року англійський учений У. Дж. Томс. Історія фольклору — процес становлення свідомості, самосвідомості народу. У фольклорі відображається рівень художнього (поетичного) мислення народу. Мовні афоризми, які народилися у фольклорі, — це прислів'я або приказки. Фольклор — це скарбниця народних знань, мудрості, що закарбувалися у пам'яті людей, стали осердям їхньої культури й духовного життя, психології народу.

Прислів'я живуть у мові. Вони є представниками символічного підґрунтя нашої свідомості. Людина завжди намагалась сконденсувати та закарбувати свій досвід у словесній формулі — афоризмі. Цю особливість людини помітили давно. Тому одним із джерел пізнання людини є вивчення перлин її мовної свідомості — прислів'їв. Учені з давніх-давен збирали

народні афоризми — прислів'я та приказки. Одну з перших збірок прислів'їв уклав Аристотель. Еразм Ротердамський зібрав і видав 1500 прислів'їв. Ян А. Коменський доповнив свою «Велику дидактику» збіркою прислів'їв стародавніх чехів. Відома й праця російського збирача прислів'їв В. Даля, яка містить понад 25 000 перлів народної мудрості. Упродовж XIX століття українські прислів'я збирали М. Номис, І. Франко, Б. Грінченко, О. Маркович, П. Чубинський, В. Плав'юк, Т. Шевченко та інші.

Мовний афоризм — це вислів, у якому висловлюється узагальнена думка як елемент духовної культури. Афоризм — це закінчена думка, яка яскраво, вишукано сформована. Афоризми бувають двох типів: мовленнєві — індивідуальні, й мовні — масові. Індивідуальні народжуються щодня — це сімейні сентенції. Вони повчають, ними послуговуються в сім'ї — тобто для сімейного вжитку. Їх знають члени родини, родичі, близькі люди. Представник певної культури, що має відповідну мовну свідомість, використовує приблизно 1000 паремій (Пермяков Г. Л.).

Аналізуючи пареміологічний словник людини, можна дійти висновків щодо її точки зору на певні питання життя-буття, ставлення до роботи, дружби, моральні принципи, риси характеру, особливості самооцінки та тип поведінкових паттернів.

Масові паремії зафіксовані у мові, їх знають усі. Вони мають не тільки буквальне значення, але й переносне — образне значення. Семантика масових паремій ґрунтується на метафоричному відображенні світу та символічності ментального образу світобачення.

Мова є дзеркалом національної культури. Більше того — її берегинею. Паремії фіксують зміст, який має витоки у духовності, колективному неусвідомленому — архетипах (першообразах).

Уміння просто, влучно, яскраво пояснювати світ, помічати самобутність явищ, подій, особливостей поведінки людей притаманне народові. Народна мудрість глибока та багатогранна. Вона складніша за однобічність конкретного сенсу — здорового глузду. Замість спрощення вона виділяє складність, конструктивність світобачення (не споглядання, а бачення). Сутність мудрості — домінанта руху думки, постійних змін, взаємодоповнення протилежностей. Саме ці риси й притаманні діалектиці.

Складність мудрості удавана. Вона не складніша за життя. А сутність життя завжди полісемантична (багатозначна). Саме тому паремії послуговуються символічними образами.

Прислів'я й приказки фіксують колективний досвід народу, відбивають особливості національного

менталітету (стилю мислення). Тобто це неписані закони життя, характеристика особливостей життя-буття й психології, складу народного розуму, мислення, менталітету.

Більше третини українського паремійного фонду складає народна мудрість про людину і її родинне життя. Це є свідченням того, яку роль відіграє сім'я в житті українців. Народні афоризми осмислюють життя, поведінку людини. З високою психологічною точністю змальовують риси характеру людини, особливості стосунків між людьми, узагальнюють народний погляд на людину, її місце в природі і суспільстві. Ми з повним правом можемо констатувати, що народні афоризми — це енциклопедія життя.

Паремії як культурні психологічні парадигми мають великий вплив на етнічну свідомість. Паремії увійшли у Біблію, Коран, Панчатантру (книгу індусів). Збирач російських паремій В. Даль писав: «Пословица не сочиняется, а вынуждается силою обстоятельств, как крик или возглас, невольно срывается с души».

Прислів'я мають як «стратегічне» значення — відбиток життєвого сенсу, філософії життя, віри, моральних основ світобуття, так і «тактичне» — алгоритм конкретної поведінки. Але і перша, і друга функції паремій не є детермінацією життя людини. У житті

немає сталих формул. Наша поведінка зумовлена багатьма чинниками. Випадковість, спонтанність — ось характеристики багатьох наших учинків.

Прислів'я, що є частиною мовної свідомості людини, менталітету народу, його культури, визначають національні особливості світобачення, світосприймання, мислення. Вони є своєрідними мисленневими схемами, частиною пам'яті й інтелекту, що програмує поведінку людини.

Прислів'я завжди мудре. «Розум одного — мудрість усіх», — так висловився про прислів'я Джон Рассел. Що ж таке мудрість, як не перша й головна засада прислів'я? Це моральна порада, що ґрунтується на досвіді. Наприклад, «чесність — найкраща політика». Досвід свідчить, що це саме так. «Не спалюй мости, поки не перейдеш ними на другий бік», — це вже підказка з досвіду мандрівника.

Мудрість прислів'їв обмежується загальною обсервацією життя. Інколи вона поверхова, інколи їй вдається побачити те, що приховане. У скрутних обставинах люди звертаються до паремій за порадою, підказкою, відповіддю. І майже завжди знаходять те, що шукали. Той, хто знаходить прислів'я, яке найкраще підходить до ситуації, перемагає.

Прислів'я має й практичний сенс. Англійці стверджують: «Дощ до сьомої години — сонце з одинад-

цятої». Чи таке: «Одне яблуко щодня — і вам не потрібен ніколи лікар».

Майже кожний аспект життя знайшов своє відображення у прислів'ї чи у приказці: «Хто перший встав, той і чоботи взяв». З повсякденного життя ми помічаєм, що «новий віник добре мете», «що у семи няньок дитя без ока». Народ зауважив, що «жінки холостяків і діти старих дів дуже легко навчаються доброї поведінки». Хороша порада: «Заводь друзів, коли йдеш угору, вони стануть тобі в пригоді, коли будеш котитися долу».

Дещо окремо стоять правові паремії: «Мовчанка — знак згоди», «Лежачого не б'ють». Прислів'я може бути коментарем життя, моральних цінностей. Паремії побудовані як наочний приклад того, як потрібно поводитись — доказ моральної ідеї.

Серед паремій є й такі, які коментують певні психологічні риси людини. Особливо це стосується таких чинників:

- розум / глупота: «Якби дурість була горем, то в кожному будинку би плакали», «Глупота — продукт усіх часів і всіх народів», «Кожний упродовж життя хоча б раз буває дурнем»;
- бажання, віра: «Ми віримо в те, чого бажаємо»;
- скептицизм, критичне ставлення до дійсності: «Легше повірити, ніж мати сумніви»;

- адекватність самооцінки: «Перший рівень глупоти — вважати себе розумним, другий — відкрито визнавати це, третій — зневажати поради інших».

Сенс життя, добро, борг як капітальні етичні категорії на рівні моральної свідомості апелюють до таких цінностей, як щастя, добро, людська гідність. Центральна характеристика життєрозуміння — етична категорія сенсу життя. Система пізнання світу була б неповною, якби не було паремій.

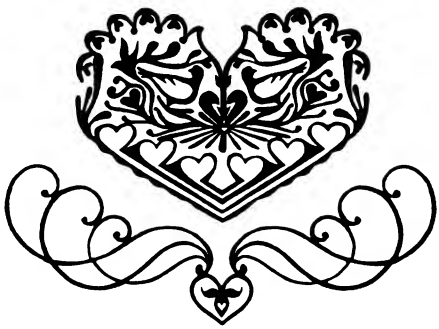

11.2. БІБЛІЯ, ПРИПОВІСТІ ТА МУДРІСТЬ ПРИСЛІВ'ЇВ

У Біблії, серед книг Старого Заповіту є три книжки, авторами яких є стародавні мудреці — хаками (від «хокма» — мудрість, до нас це слово дійшло у дещо спотвореному значенні «хохма — витівка»). Це книги Приповістей Соломонових, книга Екклезіястова (або Проповідник), і Пісня над піснями.

Збираючи паремії, я часто пересвідчувався, що багато прислів'їв — то пряме запозичення чи парафраз біблійних максим, сентенцій. Не дивно. Серед біблійних текстів ці три книги стоять дещо окремо. Бо це збірки, своєрідна антологія фольклору. Не вдаючись до чвар серед прихильників тих чи інших релігійних напрямків, у 400 роках до н. е., тобто до народження Христа, мудреці почали збирати стародавні притчі, приповісті, поеми, прислів'я, приказки, у яких в алегоричній формі люди втілювали свої думи, світогляд. Ці збірки і склали 3 книги Біблії. Бо, як стверджували прихильники Біблії, слово Господа може бути дароване людям у будь-якій формі. Мудреці вважали своїм покровителем Соломона і тому назвали одну з книг Приповісті Соломонові. Але автор їх — народ. То є антологія стародавнього фольклору, що увібрав загальнолюдський досвід. Окрім того, звична для Приповістей (Притч) двобічна форма протиставлень стала

звичною формою для прислів'їв, як висловлення однієї думки у двох взаємовиключних варіантах.

«Хто з мудрим ходить, той мудрим стає, а хто товаришує з безумним, той лиха набуде». (Пр. 13; 20) Ви, звичайно, впізнали цю думку і згадали відповідні прислів'я та приказки: «З ким поведешся, від того й наберешся», «Хто до кого пристав, той таким і сам став», «З ким живеш, того духа набереш». А от приказка: «Жінка чеснотна — корона для чоловіка свого, а соромляча — мов та гниль в його костях» (Пр. 12; 4) Порівняйте українські прислів'я: «Добра жінка — мужеві своєму вінець, а зла — кінець».

Людина звертає своє обличчя до смерті, вічності. Ставлення до цих засад існування людини — то її філософія. Жити щасливо. Як це? Відповідь на це питання і становить основу мудрості. Мудрість походить від самого життя. Це висновок конкретної життєвої ситуації. Автори мудрості не мають імені. Кожний може привласнити її. Вона — для всіх. Вона акумулює досвід багатьох, досвід світорозуміння. Мудрість і є основною характеристикою серця людського, що є втіленням розуму.

Мудрість — це й закон (статут) життя, камертон життєвого ладу, мудрого устрою. У приповідці мудрість порівнюється з Деревом Життя (3;18). Прислів'я як форма висловлення мудрості є й взірцем етики.

Оцінювання прикладів життя виступає як моральна норма. Біблія підкреслює, що мудрість дається людині Богом-Творцем. «Бо Господь дає мудрість, з його уст — знання і розум» (Пр. 2; 6).

Але людина не посудина, у яку вливають мудрість. Людина самостійно має шукати мудрість, прихиляти своє серце до розуму. Тоді мудрість стане найбільшою коштовністю життя.

Мудрість — то загальна совість. Вона належить усім і кожному. Шлях до мудрості — розум, знання, віра, любов і, як висловлено в Приповістях, «Страх Господній, — початок премудрості, пізнання Святого — це розум» (9; 10). Залишимо релігійні тлумачення страху Господнього і звернемо увагу на пізнання Святого, інакше кажучи, Богопізнання. У Біблії останнє трактується як Любов і Віра. Премудрість Господа — сила, що дає лад космосу.

Приповісті дають розгорнуту характеристику людині. Вона не є джерелом добра. У книзі Йова знаходимо: «І сказав Він людині тоді: «Та ж страх Господній — це мудрість, а відступ від злого — це розум!» (28; 28). Мудрість, Думка — основа світу. «Господь мудрістю землю заклав, небо розумом міцно поставив» (3; 19). Біблія ставить знак рівності між поняттями «Мудрість» і «Слово». Отже, загальновідоме: «Спочатку було Слово, а Слово в Бога було, і Бог було Слово»

(Ів. 1; 1) Нового Заповіту є визнанням мудрості як головної засади світовладнення — ладу Космосу.

Мудрість жіночого роду. І це у більшості мов. Вона конкретна й образна; її антипод — безумство. Це той вибір, що має чинити кожен.

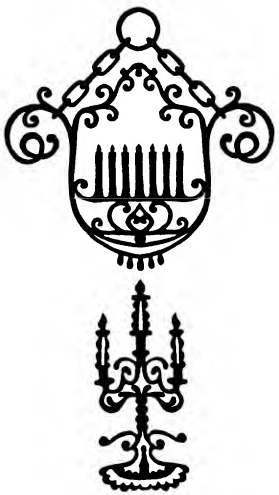

11.3. СТРУКТУРНІ ТА СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПАРЕМІЙ

Прислів'я та приказки складають мовні афоризми — паремії. До паремій належать:

1) прислів'я (образне мотивування загального значення): «Гречана каша сама себе хвалить»;
2) афоризми (пряме мотивування загального значення): «Біда ніколи не приходить сама»;
3) сентенції (кліше-відбиток, що не має мотивування загального значення): «Багато галасу даремно»;
4) приказки-приповідки (образне мотивування загального значення, але на відміну від прислів'їв у формі незамкнутих речень): «Або пан, або пропав»;
5) прислів'я з прямим мотивуванням загального значення: «Бачили очі, що купували»;
6) вислови, у яких немає мотивування загального значення:
   - правові: «Брат за брата не відповідає»;
   - господарські: «Базар ціну знає»;
   - природні: «Сонце у хмару заходить — на дощ»;
   - побутові: «В ногах правди немає», «Жінкою дім стоїть»;
   - «віщі сни»: «плакати уві сні — радість».
7) велеризми: «Побачимо, — сказав сліпий...».

Треба знати різницю між прислів'ям і приказкою. Прислів'я — двочленне. Друга частина — умовивід, моральна сентенція: «Великі душі мають силу волі, а слабодухі гинуть у неволі». Прислів'я має відповідну форму й функції. Форму складають граматична, стилістична, символічна, семантична системи речення. Форма може змінюватись і тоді, коли зберігається функція. В основі смислового змісту прислів'я не поняття, а судження. Прислів'я — осмислення досвіду. Воно має подвійне значення: пряме і переносне. Конкретне явище набуває узагальнюючого значення.

Прислів'я:

а) констатує наявність певних ознак, властивостей;

б) оцінює;

в) напучує на певний спосіб дії, поведінки, радить.

Тобто відповідає на питання:

«Чи була так?» (а);

«Чи це добре/зле?»(б);

«Як слід чинити, поводитися?»(в).

Чимало прислів'їв будується на образному порівнянні: «Ліпше солом'яне життя, як золота смерть».

Прислів'я за формою звичайно стислі й римовані. Ритмічна будова прислів'їв і приказок організовує дум-

ку, робить паремії поетичними. Це допомагає запам'ятати їх: «У кого суть дочки, у того латані сорочки».

Приказка — не має повчального змісту. Приказка — це образ, частка судження, метафора: «Убив двох зайців». Приказка має буквальне значення. Але різниця між прислів'ями та приказками — умовна. Тому і йдеться про прислівниково-приказкову групу мовних афоризмів.

До паремій ще належать і крилаті вислови. Вони мають автора, бо привійшли до мови з літератури, з виступів видатних людей, з анекдотів, які розповідають гумористи з екранів телебачення, із фраз героїв кінофільмів.

Композиційні формули паремій:

- краще... ніж...: «Краще пізно, ніж ніколи»;
- щось є чи не є чимось: «Голод — не вовк»;.
- щось немає певної ознаки, звички, характеристики: «Собака, яка гавкає, не вкусить»;
- чинити чи так, чи ось так: «Чи жити, чи вмерти».

Пареміям притаманна опозиційність конструкції. Ці опозиції утворюють традиційні семантичні контрастні пари: один — два, мало — багато, молодий — старий, старий — новий, маленький — великий, близько — далеко, слабкий — сильний, краще — гірше, легко — тяжко, завжди — ніколи, добре — погано / зле, чорний — білий, перед / до — позаду / після,

сьогодні — вчора, перемогти — програти, перший — останній тощо.

Прислів'я мають не одне значення. Полісемантичність паремій відкривається у різних контекстах. Разом з тим прислів'я містять доволі широке коло істини-правди, а тому оцінюють ситуації також широко, багатобічно, варіативно. Так, до прикладу, полізначення прислів'я «Камінь, що котиться, не збирає мох» включає:

- те, що зрозуміло з образу, представленого у метафорі (камінь, що котиться);
- те, що зрозуміло як загальний принцип, виражений метафорою (рух веде до ефективності, стабільність–нерухомість — веде до загнивання);
- як загальний принцип оцінюється (рухомість/нерухомість — реальний результат позитивний чи негативний).

Прислів'я потенційно полісемантичне — багатозначне. Воно включає:

- те, що ми розуміємо з конкретного образу, який представлений метафорою;
- те, що ми приймаємо за загальний принцип, який відображений у образі;
- те, що стало нашою оцінкою загального принципу як позитивного чи негативного стосовно нашої моральної шкали;

- синтаксичну двозначність;
- лексичну двозначність;
- ключ — інтелектуально-чуттєве ставлення до ключового образу.
- базове значення паремії, пов'язане із символікою (архетипом) як віддзеркаленням колективної, етнічної свідомості та особливостей індивідуального світобачення, мовної свідомості, культури та мотиваційної ієрархії.

Прислів'я — це своєрідні кліше (сталі мисленнєві фігури, що закарбувалися в мові). Вони широко послуговуються такими мовними фігурами та засобами переосмислення, як тропи. Тропи — це засіб художнього мислення та світобачення.

1. Антитеза — зіставлення контрастних чи протилежних образів.
    - принцип подвоєння–двоїстість (світло/мряка, правий/лівий).
2. Паралелізми:
    - хіазм — «Ми їмо, щоби жити, а не живимо, щоб їсти»;
    - оксиморон — поєднання контрастів/протилежностей («хороша погана людина»);
    - пародія («Коли б не вмер, був би жив»).
3. Тропи-переосмислення:

- метонімія — перейменування за суміжністю («я з'їв три тарілки»);
- іронія на підґрунті несподіваної протилежності («заходьте частіше до нас, без вас веселіше»);
- метафори — перенос значення за подібністю з одного образу на інший.

Метафоричний тип образності найпоширеніший серед паремій. Метафора має художній вплив на людину. Процес сприйняття метафори — це відкриття, співтворчість, бо кожний це робить по-своєму.

Метафора — це засіб алегоричного вираження думки, непряме відображення явища, речі. У метафори завжди переносне значення, в якому існує можливість аналогії чи часткової подібності. Сприйняття метафори активне й довільне. У метафори завжди є простір, з якого кожний може зачерпнути своє бачення. Сприйняття метафори активне, самостійне. Це своєрідний шлях думки, засіб мислення. Це синтетичне сприймання, що веде до цілісності знання.

Метафоричне мислення — цілісне, економне. О. Потебня вважав, що метафора дає нам можливість «заміщати безліч різноманітних думок відносно невеликими розумовими величинами». Тому метафоричне мислення стисле і ємне. Прислів'я і є таким

прикладом економного, згущеного вираження думки. Себто більшість прислів'їв — метафори.

Ми розуміємо прислів'я не буквально. Пряме значення прислів'я має переносне узагальнювальне значення. Але осмислення прислів'я відбувається на основі конкретного значення, ситуації. Образний характер прислів'їв дає нам змогу їх відчути, побачити, перенести й порівняти з нашим досвідом. М. Сервантес: «Прислів'я — це коротенькі речення, які походять від тривалого досвіду».

Сприйняття метафори також не буквальне. Її треба зрозуміти, відчути. Себто сприймання метафори має образно-емоційний ефект. Треба побачити другий план образу та порівняти їх, а тому в цьому процесі задіяні як думка, так і почуття і уява.

Паремії послуговуються двома видами метафор. Це метафори-символи, які не мають конкретного значення, та метафори-алегорії, які побудовані на чіткому віднесенні до образу.

Фольклорні метафори сталі. Більш того, постійні метафори набувають значення словесних символів. Так, весна — символ пробудження, сокіл — юнака тощо. І не завжди легко з'ясувати, що від чого походить. Чи це сталість та постійність метафор породила їх символіку, чи навпаки, їхня символічна сила зробила їх сталими. Зрозуміло одне: метафори-

символи належать до колективної свідомості. Вони ніби поєднують колективну й індивідуальну свідомості.

Метонімія — перейменування як образне мислення. Вона ґрунтується не на подібності (як метафоричне мислення), а на внутрішньо-зовнішніх зв'язках двох предметів:

а) суміжності понять;

б) відношенні цілого до частки;

в) стосунку дії до атрибуту дії.

Художній образ завжди має за основу щось конкретне й часткове. Метонімія перекладає загальне поняття на мову конкретного, а тому це є новий образ, який легко конкретно уявити. Образ — завжди порівняння. Здатність мислити метафорично — це здатність творити свій образний світ — світобачення. Єдність слів і образів, віра в магію й дійову силу слів — ось що породжує метафору.

Паремії зафіксували типовий характер стосунків людей. Вони походять з «осколків» пісень, казок, повір'їв, народних анекдотів: «Не мала баба клопоту, то купила порося, порося у кувік, а баба у крик», «Дід бабу та торг возив, та ніхто її не купив», «Баба з воза — коням легше», «Дід про хліб, а баба про фіялки».

Паремії — це абстрагування, символічне, образне представлення досвіду. Досвід людства можна прокоментувати, проаналізувати, узагальнити за до-

помогою паремій. Завдяки символічності й метафоричності паремій ми можемо застосовувати їх для широкого кола ситуацій. Ключовий пункт прислів'я — його логічний, смисловий та символічний центр. Символ (грец. symbolon) — знак. прикмета, слово — образ. яке отримує нове, змінне значення на основі відчуття зв'язку, спорідненості за певною ознакою. Історія появи символів сягає десятки тисяч літ. Це уявлення древніх людей.

Паремії віддзеркалюють особливості образно-аналогічного типу мислення. Люди завжди намагались викласти-змалювати свою думку як образ-порівняння. Ще Конфуцій казав, що «все пізнається в порівнянні». Традиційне народне порівняння має два плани: образний та емоційний.

Образ — елемент та породження не мови, а насамперед художнього мислення. Зіставлення художнє, бо воно виявляє сутність речей. Порівняння має три елементи:

- те, що порівнюється (предмет порівняння);
- те, з чим порівнюється (основа образу);
- основа для порівняння (загальна ознака).

11.4. ЕТНОПЕДАГОГІКА ФОЛЬКЛОРУ

Програму морального виховання містять у собі паремії — народні афоризми, прислів'я, приказки, загадки тощо. Мудрість народу, акумульована в пареміях, має великий вплив на особистість. Паремії містять емпірично вироблені й закарбовані у досвіді знання, критерії світобачення, засоби соціального і сімейного виховання, які пройшли перевірку часу. Звичайно, школа не може не послуговуватись скарбницею мудрості народу — пареміями.

Щодо процесу розвитку, відродження народних цінностей, то варто згадати слова К. Ушинського, який вважав, що шкільне виховання не може бути єдиним чинником виховання народу. Тільки народне виховання є живим органом розвитку нації. Народна педагогіка — звід цілей, засобів і прийомів виховання, які не стали офіціозними заходами. Тобто це ті з них, які ґрунтуються на віковічних духовних засадах роду, народу.

Народна педагогіка ґрунтується на усній творчій традиції і може бути зрозумілою саме через неї. Отже, етнопедагогіка має тільки ті виховні засоби, які продиктовані реаліями життя, а тому в ній виражена не система засобів виховання, а здебільшого вимоги щодо духовності особистості як ідеалу виховання.

Алгоритм розв'язання важливих для людини ситуацій, проблем містять паремії: прислів'я, приказки, афоризми, максими, сентенції, загадки. Їх поєднує така психолексична риса, як образність, що ґрунтується на метафоричному абстрагуванні реальності. Саме ця риса притаманна стилю мислення дитини. Тому пареміологічний репертуар мовної свідомості містить не лише правила поведінки, а й вербалізовані засоби планування діяльності, корекції, контролю й оцінки власної діяльності.

У пареміях кожен знайде модель розв'язання життєвої ситуації і, послуговуючись нею, як букварем, учитиметься читати книжку життя. У пареміях метафорично й символічно, образно й поетично закарбована глибина народного розуму (своєрідне взаємодоповнення досвіду, колективно несвідомої архетипічної інформації й здорового глузду). Що раніше дитина нап'ється з цього джерела мудрості, то більше вірогідно, що в її пам'яті закарбуються символіко-метафоричні образи паремій, як підвалина вербального інтелекту, образної пам'яті та мовної свідомості. Вважається, що представник певної мовної культури послуговується пареміологічним мінімумом близько 700 приказок, загадок, прислів'їв. На превеликий жаль, не тільки діти, а й учителі не досягають цього обсягу паремій. А час плине. Відомо, що пік розвитку

тку образного мислення та пам'яті — це саме дитячі роки. Отже, перший висновок — мовне середовище дитини має бути забарвлене пареміями.

Тут є один нюанс: ці прислів'я, приказки мають вживатися не штучно. Прислів'я цінується своєю відповідністю конкретній ситуації, отже, вона має відповідати конкретному приводу, бути висловленим спонтанно. А для цього треба мати великий пареміологічний репертуар.

Прислів'я — програма морального виховання і система світобачення, ціннісні орієнтири нації та особливості ментальних моделей мислення — мудрість народу. Мудрість як моральна й інтелектуальна характеристика особистості пов'язана з рівнем оволодіння людиною соціальним досвідом. Більша частина досвіду акумульована у пареміях. Саме вони вчать, як розв'язувати різноманітні завдання й проблеми життя, зважаючи на конкретні обставини, власні можливості й набутий досвід.

Простота прислів'їв — єдина система виховних засобів народної педагогіки. Програма народного виховання містить у собі взірці народної моралі, правила поведінки, алгоритми вибору рішення, досвід розв'язання проблем.

Правила, принципи, норми — три рівні узагальнення практики поведінки в моральних сентенціях — напучення морально-повчального змісту.

Прагнення перетворити набір стереотипних виховних заходів у мовну свідомість, щоб вони набули сталості звичаю, а на рівні особи — звички. Ще К. Ушинський писав: «Якщо ми хочемо закарбувати яку-небудь звичку... у вихованцеві, то це означає, що ми хочемо приписати йому певний спосіб дії» Цей характер (спосіб) дії ми маємо висловити «у простому, ясному за можливості, стислому правилі...» (Собр. соч. — Т. 10. — М., 1950. — С. 390). Таке правило і є прислів'ям. Історія морального розвитку народу має трикроковий поступ: від правил, які втілені у звичаях, — до моральних норм, а потім — до принципів як змісту моральної традиції.

Елементи звичаю: стосунки, які не регулюються юридично, ідейний зміст стосунків (політичні точки зору, правила норми, принципи моралі, митецькі уявлення, релігійна віра; дії, вчинки), які розкривають духовні якості особистості як члена суспільства — настанови, потреби, почуття: моральні, естетичні, релігійні, інтелектуальні. Обряд, як те, що стало звичним для суспільного життя — сторона звичаю, традиції. Поведінка керується внутрішніми формами регуляції вчинку — знанням моральних правил і норм, що ви-

ражені та представлені у полі свідомості. Педагогіка народного виховання — це насамперед сімейне виховання, виховання у спільноті. Ефективність народної педагогіки ґрунтується на народній мудрості, на тому, що її не видно, що це не черговий захід, а організація стилю життя, і на тому, що вона починає діяти з дитинства. Це дуже важливий психологічний фактор.

Річ у тому, що почуття страху есплікується в дитині з 5–7 місяців. Чуття сорому — на другому році життя. Саме в цей період і проходить фундація власної гідності дитини. І якщо навчання дитини починається з 7–8 місяця вагітності, то осягання моральних норм — саме в цей період. Чимало паремій містять моральні норми — поведінкові алгоритми. Норма існує тільки завдяки тому, що її постійно порушують. Якщо ми згадаємо декілька тематичних прислів'їв, то звернемо увагу на їх обопільність, альтернативність: «Стара любов не іржавіє», «Мила за милим сім літ плаче». Це допомагає перебрати варіанти й вибрати той, який більше відповідає ситуації. Прислів'я живе завдяки конкретності. Існує правда факту, але є й правда узагальнення.

Прислів'я — це практична мудрість. Але її не можна взяти напрокат — треба самому вибрати те, що співвіднене із ситуацією; а для цього треба вміти вибирати. Той, хто вибирає, і несе відповідальність

за свій вибір. Саме цього — вибору й відповідальності — треба вчити дітей. Прислів'я — моральні сентенції, які містять норми соціального кодексу поведінки, стануть у пригоді, якщо їх розглядати як пораду, залишаючи право вибору за дитиною.

Для нас найважливіші дидактичні можливості паремій — психологічна функція моделі мисленнєвої діяльності людини, ілюстративність логічних принципів. Саме цей аспект може і повинен стати дидактичним засобом розвитку вербального інтелекту дитини.

Паремії вчать:

- як розрізняти зовнішність й внутрішню сутність: «Слово — діло»;
- як встановлювати причинно-наслідкові зв'язки: «Батько рибалка, то й діти у воду дивляться», «Що посіяв, те й пожнеш»;
- аналогічно розмірковувати: «Риба шукає, де глибше, а людина — де ліпше»;
- узагальнювати: «Розумний вчиться на помилках інших, а дурень — на своїх»;
- класифікувати (що для одного, той для всіх представників певного класу): «Немає закону для дурнів».

Чому так приваблює паремія? Можливо, річ у її поетичності? У здатності підказати-натякнути людині правильне рішення, оцінку-випробовування своєї по-

ведінки? Чи річ у тому, що прислів'я чи загадка — це психологічний симбіоз правокульного сприймання образу і лівокульного мовленнєвого формулювання думки? А додайте до цього глибинні символіко-архетипічні коріння метафоричності паремій! Це робить відносну істинність прислів'я конкретною правдою.

Усе це багатство може і має прислуговувати дитині тільки за однієї умови — ранній розвиток вербального інтелекту і надійний пареміологічний тезаурус — запас у мовній пам'яті прислів'їв, приказок, загадок як засобів змістовної, якісної оцінки власного досвіду. Саме це робить паремію мудрою.

Що ширша загальна, мовна культура, яка закарбована в пареміях — то краща культивація культури власної думки дитини. Розумному достатньо й натяку. Цей натяк голограмно міститься у паремії, яка:

- віддзеркалює типологічні моделі аргументації та роздумів;
- коментує моделі умовиводу;
- застерігає від хибних поглядів, думок;
- послуговує у ході розвитку людства як підручник народної логіки.

Людина отримує освіту в школі життя. Основні предмети у цій школі — розв'язання проблемних ситуацій та мовне (вербальне) спілкування, передусім, із собою — внутрішній діалог совісті. Паремії як фік-

сатори власного досвіду та мудрості народу віддзеркалюють сутність тих головних предметів, з яких дуже важко бути відмінником у школі життя. Отже, дидактичне застосування паремій — це засіб осягання життєвих цінностей, інтелектуальна підвалина розвитку культури думки та забарвлення серця у різнобарвність народної мудрості.

Нас цікавить один аспект цієї розмови: як передаються дітям від батьків і оточення ті культурні цінності, колективні архетипові образи, на основі яких твориться власна картина світу, система стосунків з ним, формуються моральні норми. Тобто йдеться про освіту як привласнення культури, як «освітлення» власної картини світу духовними національними цінностями.

Для визначення особливостей мислення психологи послуговуються прислів'ями. З їх допомогою вони діагностують рівні мислення, цілеспрямованість, критичність людини. Здатність пояснювати значення прислів'їв, розуміти їх переносне значення, абстрагувати метафоричність понять й оперувати — усе це інтелектуальна діяльність. Буквальне тлумачення прислів'я є свідченням недостатнього рівня узагальнення й розумового розвитку.

Пропонуємо вам часто-густо давати дітям завдання на групування декількох прислів'їв аналогіч-

ного чи протилежного змісту. Для цього треба не тільки зрозуміти переносне значення прислів'їв, а й зіставити їх, диференціювати за суттєвими ознаками. Таке завдання на встановлення асоціативних зв'язків конче потрібне й важливе на передопераційній стадії розвитку мислення дітей 7–11 років. Також корисне й таке завдання: вибрати серед 6–8 прислів'їв ті, з якими ти погоджуєшся чи не погоджуєшся, а потім пояснити свій вибір. Це завдання сприяє активізації емоцій-почуттів, інтелекту та досвіду. Також це можливість висловитись, відстояти свої принципи. Виконання завдання допоможе закарбувати прислів'я у пам'яті та зробити його частиною власного поведінкового набору.

Корисне й виконання завдання на співвіднесення прислів'я з декількома фразами-варіантами тлумачення. Одне з них правильне, інші — подібні у формально-лексичному відношенні. Наприклад, знайдіть прислів'я, яке поєднане одним смислом із прислів'ям «яблуко від яблуні недалеко падає» (яблука ростуть у садку; яблука ростуть на яблуні; які батьки — такі й діти; червиве яблуко скоріше падає).

Для закарбування прислів'їв у мовній пам'яті доцільно подавати їх дітям краще за такою схемою:

1) прислів'я «_____»;
2) тлумачення його символіки, метафор;

3) визначення особливостей граматичної та синтаксичної конструкції;
4) з'ясування прямого смислу прислів'я;
5) семантизація переносного смислу;
6) ситуативна характеристика вживання прислів'я;
7) ілюстрації, трансформації, варіанти, синоніми-антоніми прислів'я.

Світобачення — яскраве та живе. Людина створює свій світ та світ навкруги. Кожна дитина — художник, бо вона бачить і створює свій світ. Свіжість почуттів притаманна саме дитині, яка мислить образами і тому мислить глибоко. Саме так, образне мислення глибше від вербального. Це метафоричне бачення, на ґрунті якого виростає слово. Діти мислять не тільки образно, вони мислять метафорично. Це і є витоками їхньої мовної свідомості, уяви, світобачення, національної культури.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бабичев Н. Т., Боровский Я. М. Словарь латинских крылатых слов: 2500 единиц. Под ред. Я. М. Боровского. — М., 1986.
2. Вік живи, вік учись. Українська народна мудрість. — *К., 1961.*
3. Галицько-руські народні приповідки / Зібрав, упоряд. і пояснив др. Іван Франко: В 3 т., 6 вип. / Етнографічний збірник. — Львів, 1901–1910.
4. Иллюстратов И. И. Сборник российских пословиц и поговорок. — К., 1904.
5. Коваль А. П., Коптілов В. В. Крилаті вислови в українській літературній мові: Афоризми, літературні цитати. образні вислови. — К., 1975.
6. Корж Н. Г., Луцька Ф. Й. Із скарбниці античної мудрості. — К., 1998.
7. Коцюбинський М. М. Фольклорні записи. Прислів'я та приказки // Твори: В 7 т. — К., 1975. — Т. 4.
8. Мокиенко В. М. В глубь поговорки. — М., 1975.
9. Народ скаже — як зав'яже: Українські народні прислів'я, приказки, загадки. — К., 1971.
10. Осетинские (дигорские) народные изречения. — М., 1980.
11. Парамиологический сборник. Пословица, загадка. — М., 1978.
12. Пословицы, загадки, колдовство // Труды этнографическо-статистической экспедиции в Западно-Русский край, снаряженной императорским Русским Географическим обществом. Юго-западный отдел. материалы и исследования, со-

бранные д. чл. П. П. Чубинским. — Спб., 1977. — Т. 1. — Вып. 2.
13. Пословицы русского народа: Сб. В. Даля. — М., 1957.
14. Потебня А. А. Из лекций по истории словесности: Басня. Пословица. Поговорка. — Х., 1930.
15. Приповідки або українська народна філософія / Зібрав та видав В. С. Плав'юк. — Едмонтон, 1946.
16. Прислів'я та приказки: Людина. Родинне життя. Риси характеру / Упоряд. М. М. Пазяк. — К.. 1990.
17. Прислів'я та приказки: Стосунки між людьми. — К., 1991.
18. Українські приказки, прислів'я і таке інше: Зб. О. В. Марковича і других / Спорядив М. Номис. — Спб., 1864.
19. Українські народні прислів'я та приказки. — К., 1984.
20. Фелицына В. П., Прохоров А. Е. Русские пословицы, поговорки и крылатые выражения. Лингвострановедческий словарь. — М., 1979.
21. Цимбалюк Ю. В. Латинські прислів'я і приказки. — К., 1990.

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА 5

ПРИНЦИПИ КОНСТРУЮВАННЯ ДОВІДНИКА 13
КАТЕГОРІЇ СВІТОБАЧЕННЯ 13
СВІТОГЛЯДНІ МИСЛЕОБРАЗИ 14
ЛОГІЧНІ КОНСТАНТИ СВІТОБАЧЕННЯ 19
СТРУКТУРНІ КОМПОНЕНТИ СВІТОБАЧЕННЯ 20
РОЗТАШУВАННЯ ПАРЕМІЙ У ДОВІДНИКУ 21

ЧАСТИНА І. РОЗУМ, ЗНАННЯ, СВІДОМІСТЬ, МОВА, СЛОВО, ГУМОР 22
ВІК ЖИВИ — ВІК УЧИСЬ 23
1.1. ЗНАННЯ / ДОСВІД / НАУКА — НЕЗНАННЯ / НЕОБІЗНАНІСТЬ 23
НЕ БУКВА, А ДУХ 34
1.2. СЛОВО ДУХОВНЕ — ДІЛО МАТЕРІАЛЬНЕ 36
БАГАТО НЕБАГАТЬМА СЛОВАМИ 43
1.3. СЛОВО — МОВЧАННЯ 44
РОЗУМ ЛЮДИНИ БЕЗКОНЕЧНИЙ, ЯК ВСЕСВІТ 56
1.4. МУДРІСТЬ / РОЗУМ — БЕЗГЛУЗДЯ / ГЛУПОТА 58
ДЛЯ ЛЮДСЬКОЇ ДУМКИ НЕМА ВІДДАЛІ 75
1.5. ДУМКА / ПАМ'ЯТЬ / ГАДКА 75
СКАЗАНО НА ГЛУМ, А ТИ БЕРИ НА УМ 77
1.6 ЖАРТОМА — ВСЕРЙОЗ 78
ПАРАДОКС, НЕСЕНІТНИЦЯ 80

ЧАСТИНА ІІ. ДІЯЛЬНІСТЬ ЛЮДИНИ: МОТИВИ, ЦІЛІ, НАСЛІДКИ, ОБСТАВИНИ 84
ХОЧЕШ ЇСТИ КОРЖІ — НА ПЕЧІ НЕ ЛЕЖИ 84
2.1. АКТИВНІСТЬ — ПАСИВНІСТЬ 84
ЩО ПОСІЄШ, ТЕ Й ПОЖНЕШ 87

2.2. ДІЯ / АКЦІЯ — ПРОТИДІЯ / РЕАКЦІЯ 87
ХТО ДБАЄ, ТОЙ І МАЄ 91
2.3. ДІЯ — НАСЛІДКИ 91
НЕ КРИЧИ «АУ», ДОКИ НЕ ВИЙШОВ З ЛІСУ 94
ПОЧАТОК — КІНЕЦЬ 94
ХТО ТОПИТЬСЯ, ТОЙ І ЗА СОЛОМИНКУ ВХОПИТЬСЯ 97
ОБСТАВИНИ — ДІЇ 97
ВОДУ В РЕШЕТІ НЕ НОСЯТЬ 100
2.5. ЦІЛЬ / МЕТА — ЗАСІБ 100
АБО ДОБУТИ, АБО ДОМА НЕ БУТИ 102
2.6. РІВЕНЬ ДОМАГАНЬ 102
ЧОЛОВІК БЕЗ ВОЛІ, ЩО КІНЬ НА ПРИПОНІ 104
2.8. ВОЛЯ 104
НУЖДА І КАМІНЬ ДОВБАЄ 105
2.9. НУЖДА / ПОТРЕБА / КЛОПІТ 105
ЯКИЙ БІГ, ТАКУ ЗДОГНАВ 106
2.10. БАЖАНЕ / ОЧІКУВАНЕ / ЧЕКАННЯ — ОТРИМАНЕ / ЗДІЙСНЕНЕ 106
БЕЗ НАДІЇ ЧОЛОВІК ДУРІЄ 110
2.11. НАДІЯ — БЕЗНАДІЙНІСТЬ / РОЗПАЧ 110

ЧАСТИНА ІІІ. СТАН, СТАТУС ЛЮДИНИ 112

ДО БАГАЧА Й ЧОРТ НЕСЕ КАЛАЧА 112
3.1. БАГАТСТВО — БІДНІСТЬ 113
ХОЧЕШ МАТИ, МУСИШ ДБАТИ 117
3.2. МАТИ — НЕ МАТИ 117
ДЕ СИЛА, ТАМ МІЦЬ 119
3.3 СИЛА / ВЛАДА — СЛАБКІСТЬ / БЕЗСИЛЛЯ / ПІДЛЕГЛІСТЬ 119
У ГОРДОГО ДІДА НІКОЛИ НЕМА ХЛІБА 121
3.4. СКРОМНІСТЬ — ГОРДІСТЬ 121
ГОРЕ ТІЛЬКИ РАКА КРАСИТЬ 123
3.5. БІДА / ЛИХО / ГОРЕ — ГАРАЗД / РАДІСТЬ 123
ДІВКА НЕ БЕЗ ЩАСТЯ, КОЗАК НЕ БЕЗ ДОЛІ 125

3.6. ХЛОПЕЦЬ / ПАРУБОК / КОЗАК — ДІВЧИНА / ДІВКА 125

ЧАСТИНА IV. МОРАЛЬ, ВІРА, ЧЕСТЬ 127

НЕ ТОЙ БІДНИЙ, ХТО НЕІМУЩИЙ, А ТОЙ, ХТО ЗАГРЕБУЩИЙ 127

4.1. БЕЗКОРИСЛИВІСТЬ — КОРИСТЬ 128

СИЛА МИРУ НЕ В ЗБРОЇ, А В ДОБРІЙ ВОЛІ 130

4.2. ДОБРО — ЗЛО 130

ЗДОРОВ'Я — НАЙДОРОЖЧИЙ СКАРБ 136

4.3. ЗДОРОВ'Я — ХВОРОБА 136

НАЙ БУДЕ РАЗ, АЛЕ ГАРАЗД 138

4.4. КРАЩЕ — ГІРШЕ 138

НЕ ВМИРАЄ ТОЙ, ХТО В СЕРЦЯХ ЖИВЕ 139

4.5. ЖИТТЯ — СМЕРТЬ (ЖИВИЙ — МЕРТВИЙ) 139

ГОЛОС ПРАВДИ І ГЛУХИЙ ПОЧУЄ 146

4.6. ПРАВДА — КРИВДА \ НЕПРАВДА (СПРАВЕДЛИВІСТЬ — НЕСПРАВЕДЛИВІСТЬ, ПРАВДА — БРЕХНЯ) 146

КРАЩЕ ЧЕСНО ВМЕРТИ, ЯК НЕЧЕСНО ЖИТИ. 150

4.7. ЧЕСТЬ — БЕЗЧЕСТЯ / ГАНЬБА 150

ВІРА ГОРИ ПОВЕРТАЄ 152

4.8. ВІРА — НЕВІРА 152

ЧАСТИНА V. ЛЮДИНА — ЛЮДИНА, ЛЮДИНА — СВІТ 153

ЯК Є ГОЛОВА, ТО Й НОГИ ЗДОРОВІ 153

5.1. ГОЛОВА — НОГИ (КЕРІВНИК — ПІДЛЕГЛИЙ, ГОЛОВА — ТІЛО) 153

ПРИЙШОВ НЕПРОХАНИЙ — ПІДЕШ НЕДЯКУВАНИЙ 155

5.2. ГІСТЬ — ГОСПОДАР 155

ДРУЗІ ПІЗНАЮТЬСЯ В БІДІ 158

5.3. ДРУЖБА — ВОРОЖНЕЧА (ЗГОДА — РОЗБРАТ/ЧВАРИ/ЗВАДИ, ДРУГ –ВОРОГ) 158

СВІТ ОДИН, АЛЕ ЛЮДИ НЕОДНАКОВІ 164
5.4. ЛЮДИНА — СВІТ 164
ЛЕГКИЙ І ГРІХ НА МОЛОДИХ ПЛЕЧАХ 166
МОЛОДІСТЬ — СТАРІСТЬ (НОВЕ — СТАРЕ, МОЛОДШИЙ — СТАРШИЙ) 166
ЧОЛОВІК — ГОЛОВА, А ЖІНКА — ДУША 172
5.6.ЧОЛОВІК — ЖІНКА 172
БЕЗ МАТЕРІ І СОНЦЕ НЕ ГРІЄ 180
5.6.БАТЬКИ — ДІТИ 180
МАЧУШИНЕ ДОБРО — ЯК ЗИМНЄ ТЕПЛО 186
5.7. РІДНІ — НЕРІДНІ 186
ХТО ДО КОГО ПРИСТАВ, ТОЙ ТАКИМ І СТАВ 189
5.9. САМ — НЕ САМ (ІНДИВІД — ОТОЧЕННЯ, ЛЮДИНА — ГРУПА ЛЮДЕЙ 189
КОЖНА ЖАБА СВОЄ БОЛОТО ХВАЛИТЬ 192
СВОЄ — ЧУЖЕ (СОБІ — ІНШИМ, ВІТЧИЗНА — ЧУЖИНА) 192
ЩО СОБІ НЕ МИЛО, І ЛЮДЯМ НЕ ЗИЧ 199
5.10. СОБІ — ІНШИМ 199
З КИМ ПОВЕДЕШСЯ, ТОГО Й НАБЕРЕШСЯ 202
5.12. СЕРЕДОВИЩЕ / ОТОЧЕННЯ — ІНДИВІД (НА САМОТІ — СЕРЕД ЛЮДЕЙ, ЛЮДИНА — НАРОД, ЗВИЧАЙ) 202
ПОЛЮБИТЬСЯ САТАНА КРАЩЕ ВІД ЯСНОГО СОКОЛА 206
5.13. ЛЮБОВ / КОХАННЯ — НЕНАВИСТЬ/ 206

ЧАСТИНА VI. ХАРАКТЕРОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЛЮДИНИ 212

ЩО ОЧИМА БАЧИШ, СЛОВАМИ НЕ ПЕРЕІНАЧИШ 213
6.1. ОЧІ — ВУХА (БАЧИТИ — ЧУТИ / СЛУХАТИ) ... 213
НА СВИНЮ ХОЧ СІДЛО НАДІНЬ, ТА ВСЕ КОНЕМ НЕ БУДЕ 217
6.2. ВЛАСТИВО — НЕВЛАСТИВО (ВІДПОВІДНИЙ — НЕВІДПОВІДНИЙ) 217

ЧИЯ ВІДВАГА, ТОГО Й ПЕРЕМОГА 221
6.3. СМІЛИВІСТЬ / ВІДВАГА / РІШУЧІСТЬ — БОЯГУЗТВО / НЕРІШУЧІСТЬ 221
ТЕРПИ, КОЗАК, ОТАМАНОМ БУДЕШ! 223
6.4.ТЕРПІННЯ — НЕТЕРПІННЯ 223
ЛЮДИНА У ГНІВІ ВТРАЧАЄ ГЛУЗД 224
6.5. ГНІВ 224
ЩО ТІЛО ЛЮБИТЬ, ТЕ ДУШУ ГУБИТЬ. 225
6.6. ДУША / СЕРЦЕ / ДУХ 225

ЧАСТИНА VII. МІРА, ДОЛЯ 231

З ХАМА НЕ БУДЕ ПАНА 231
ВЕЛИКЕ — МАЛЕ 231
ДУША МІРУ ЗНАЄ 233
ДО МІРИ — НАД МІРУ / ПОНАД МІРУ. ПЕРЕДБАЧЛИВІСТЬ — НЕОБАЧНІСТЬ) 234
ДЕ ВЕЛИКА РАДА, ТАМ РІДКИЙ БОРЩ. 237
7.3. БАГАТО — МАЛО (БАГАТО — ОДИН) 237
НЕМАЄ ЛИХА БЕЗ ДОБРА 241
СУПЕРЕЧЛИВІСТЬ — ЦІЛІСНІСТЬ / ВНУТРІШНЯ ЄДНІСТЬ 242
ХОЧ ГІРШЕ, ТА ІНШЕ 246
7.5. РІЗНЕ — ОДНАКОВЕ (НЕРІВНОЦІННЕ — РІВНОЦІННЕ, СВОЄРІДНЕ — ОДНАКОВЕ) 247
ВІД ЛИХОЇ ДОЛІ НЕ СХОВАЄШСЯ 250
ДОЛЯ / ЩАСТЯ — БЕЗТАЛАННЯ / НЕЩАСТЯ (ТАЛАН/ УДАЧА — НЕВДАЧА, СВОБОДА /ВОЛЯ — НЕВОЛЯ) 250
ХТО КРАСИВИЙ, ТОЙ ЩАСЛИВИЙ КРАСОЮ СИТИЙ НЕ БУДЕШ 257
7.7. КРАСА / ВРОДА / ПРЕКРАСНЕ — ПОТВОРНЕ 257

ЧАСТИНА VIII. ЧАС 260

ЧИМ ШВИДШЕ, ТИМ КРАЩЕ 260

8.1. ШВИДКО — ПОВІЛЬНО 260
НЕ КАЖИ ГОП, ДОКИ НЕ ПЕРЕСКОЧИШ 264
8.2. ВЧАСНО — НЕВЧАСНО 264
ХТО ПЕРШИЙ, ТОЙ ЛІПШИЙ 267
8.3. ПЕРШИЙ — ОСТАННІЙ (РАНІШЕ — ПІЗНО, ПОПЕРЕДНІЙ — НАСТУПНИЙ) 267
ДЕНЬ НАШ — ВІК НАШ 268
8.4. ГРАНИЧНЕ — БЕЗМЕЖНЕ (МИНУЩЕ — ВІЧНЕ, СМЕРТНЕ — БЕЗСМЕРТНЕ, СКІНЧЕНЕ — НЕСКІНЧЕННЕ) 268
ВСЕ МИНАЄТЬСЯ, ЯК УЧОРАШНІЙ ДЕНЬ 271
8.5. ПОПЕРЕДНЄ — НАСТУПНЕ (МИНУЛЕ — МАЙБУТНЄ, ПОЧАТОК — ПРОДОВЖЕННЯ / КІНЕЦЬ) 272

ЧАСТИНА ІХ. ПРОСТІР, НАПРЯМОК 274
БАЧИТЬ ОКО, ТА ЗУБ НЕ ЙМЕ 274
9.1. БЛИЗЬКЕ — ДАЛЕКЕ 274

ЧАСТИНА Х. ФІЛОСОФСЬКІ ЗАСАДИ ЖИТТЯ 276
ВБЕРИ ПЕНЬ, ТО БУДЕ ПОДОБЕНЬ 277
10.1 ВИДИМІСТЬ / ОЧЕВИДНІСТЬ — СУТНІСТЬ (ЗОВНІШНІСТЬ — ЗМІСТ) 277
І ПАЛКА ОДИН РАЗ НА РІК СТРІЛЯЄ 282
10.2 МОЖЛИВЕ / ЙМОВІРНЕ — НЕМОЖЛИВЕ / НЕЙМОВІРНЕ 282
МИСЛИВЕЦЬ НЕ БАЧИТЬ НІЧОГО, ОКРІМ ОЛЕНЯ, НА ЯКОГО ПОЛЮЄ 284
10.3. ГОЛОВНЕ — ДРУГОРЯДНЕ (ЧАСТКОВИЙ — ЗАГАЛЬНИЙ, ОСНОВНИЙ — ПОБІЧНИЙ) 284
КРАЩЕ ПОГАНО ЇХАТИ, НІЖ ДОБРЕ ЙТИ 286
10.4. ЯКЕ-НЕБУДЬ / ЩО-НЕБУДЬ — НІЯК / НІЩО 286
ВІД СЕБЕ НЕ ВТЕЧЕШ 287

10.5. НЕЗМІННІСТЬ — МІНЛИВІСТЬ (СТАЛІСТЬ — МІНЛИВІСТЬ) 287
ЩЕ НЕ ВЕЧІР 291
10.6. ПОВОРОТНЕ — НЕПОВОРОТНЕ 291
ХТО НА КОГО СХОЖИЙ, З ТИМ І ЗГОЖИЙ 293
10.7. ПОДІБНІСТЬ — НЕПОДІБНІСТЬ 293
ДЕ ЛІС, ТАМ БІС 296
10.8. ПОРОДЖУЮЧЕ — ПОРОДЖЕНЕ 296
БЕЗ ПРИЧИНИ І ВОЛОС З ГОЛОВИ НЕ ВПАДЕ 301
10.9. ПРИЧИНА — НАСЛІДОК 301
СЛОВА ЛАСКАВІ, ТА ДУМКИ ЛУКАВІ 303
10.10. СУМІСНІСТЬ — НЕСУМІСНІСТЬ 303
ТІЛЬКИ ТЕ, ЩО ІСНУЄ, Є РЕАЛЬНИМ 305
10.11. ІСНУЮЧЕ / РЕАЛЬНЕ — НЕРЕАЛЬНЕ / УДАВАНЕ 305
НАВІТЬ ОДНА ВОЛОСИНА МАЄ СВОЮ ТІНЬ 306
10.12. ТАЄМНЕ — ЯВНЕ 306
П'ЯТЬ ПАЛЬЦІВ НА РУЦІ — КОТРОГО НЕ ОБРІЖ, ТО ВСІ БОЛЯТЬ 307
10.13. ЧАСТКА — ЦІЛЕ (ЧАСТКОВЕ, ПООДИНОКЕ, ОКРЕМЕ — ЗАГАЛЬНЕ) 307
НЕ ТАКИЙ ЧОРТ СТРАШНИЙ, ЯК ЙОГО МАЛЮЮТЬ 309
10.14. ЯВИЩЕ — ОЗНАКА 309

ЧАСТИНА XI. ДОДАТОК ДЛЯ ДОПИТЛИВИХ 312

11.1. МОВНА СВІДОМІСТЬ І НАРОДНА МУДРІСТЬ — ФОЛЬКЛОР 312
11.2. БІБЛІЯ, ПРИПОВІСТІ ТА МУДРІСТЬ ПРИСЛІВ'ЇВ 319
11.3. СТРУКТУРНІ ТА СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПАРЕМІЙ 323
11.4. ЕТНОПЕДАГОГІКА ФОЛЬКЛОРУ 332

ЛІТЕРАТУРА 342

Довідкове видання

Федоров Валерій

Психологія народної мудрості

Пареміологічний довідник

Літературний редактор *Людмила Олійник*
Дизайн обкладинки *Світлани Демчак*
Випусковий редактор *Маргарита Більчук*

Підписано до друку 10.12.08. Формат 70x100/32. Папір офсетний.
Гарнітура Arial, Pragmatica. Друк офсетний. 14,26 ум. др. арк.,
6,33 обл.-вид. арк. Тираж 2 000. Замовлення №08-537.

Редакція газети «Підручники і посібники».
Свідоцтво ТР №189 від 10.01.96.
46020, м. Тернопіль, вул. Поліська, 6А.
Тел. 8-(0352)-43-15-15, 43-10-21, 43-10-31
E-mail: pp@pp.utel.net.ua
www.pp.utel.net.ua

Про серію «Моя кишенькова книжечка»

Посібник «Психологія народної душі» продовжує серію «Моя кишенькова книжечка».

Посібник містить добірку прислів'їв та приказок українського народу, які охоплюють усі сфери суспільного життя і є блискучим втіленням розуму, гумору та дотепності народного слова.

У рамках серії «Моя кишенькова книжечка» видавництво «Підручники і посібники» пропонує читачам у широкому асортименті довідкову та навчальну літературу, яка стане у пригоді вчителям, учням та їхнім батькам.

Компактний і зручний формат книжок зробить їх справжніми помічниками школярів.

Замовляйте літературу поштою:

а/с 376, Тернопіль, 46011

25.00

ISBN 978-966-07-1280-5